



DZIENNIK URZĘDOWY

WOJEWÓDZTWA DOLNOŚLĄSKIEGO

Wrocław, dnia 10 lipca 2025 r.

Poz. 3222

UCHWAŁA NR XVII/93/2025 RADY GMINY KROŚNICE

z dnia 25 czerwca 2025 r.

w sprawie przyjęcia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Krośnice na lata 2025-2028

Na podstawie art. 18 ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 1465 ze zm.) oraz art. 87 ust. 3 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 1292 ze zm.) uchwala się, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Krośnice na lata 2025–2028, stanowiący załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Wójtowi Gminy Krośnice.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie po upływie 14 dni od daty ogłoszenia w Dzienniku Urzędowym Województwa Dolnośląskiego.

Przewodniczący Rady Gminy Krośnice:
Piotr Morawek

Załącznik do uchwały nr XVII/93/2025
Rady Gminy Krośnice
z dnia 25 czerwca 2025 r.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY KROŚNICE NA LATA 2025-2028



OPRACOWANIE:
Marta Danielska, Jakub Danielski
gez2.wroclaw@gmail.com

LUTY 2025

Spis treści

1. Wstęp	3
2. Podstawa prawna opracowania Gminnego programu opieki nad zabytkami	3
3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce	4
4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	10
4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....	10
4.2. Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu	14
5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	18
5.1. Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy ..	18
5.2. Charakterystyka krajobrazu kulturowego Gminy Krośnice ze wskazaniem obszarów i obiektów o szczególnym znaczeniu	22
5.2.1. Charakterystyka gminy	22
5.2.2. Rys historyczny Gminy Krośnice	23
5.3. Krajobraz kulturowy gminy	28
5.3.1. Dziedzictwo materialne Gminy Krośnice – najcenniejsze obiekty zabytkowe z terenu Gminy Krośnice	29
5.4. Dziedzictwo niematerialne	41
5.5. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony	45
5.5.1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków	45
5.5.2. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków	46
5.5.3. Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego	46
5.6. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków	51
5.6.1. Stanowiska archeologiczne w gminnej ewidencji zabytków	52
5.6.2. Obiekty stanowiące własność gminy	53
6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy – analiza SWOT.....	55
7. Założenia programowe oraz zasady oceny realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami.....	57
8. Instrumentarium realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami	62
9. Źródła finansowania Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami.....	63
9.1. Dotacje.....	64
9.2. Źródła zewnętrznego finansowania – krajowe	67
9.2.1. Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego	69
9.3. Źródła zewnętrznego finansowania – pozostałe	70
10. Bibliografia.....	73
11. Spis tabel	74
12. Załączniki	75

1. Wstęp

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Krośnice na lata 2025-2028 (zwany dalej GPOnZ) stanowić będzie element polityki samorządowej, pozwalający na podejmowanie zaplanowanych działań dotyczących inicjowania, wspierania, koordynowania badań i prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego. Jako materiał bazowy może być wykorzystywany przez środowiska badawcze i naukowe, właścicieli i posiadaczy obiektów zabytkowych oraz osoby zainteresowane kulturą i dziedzictwem kulturowym. Opracowanie służyć będzie rozwojowi gminy poprzez dążenie do poprawy stanu zachowania zabytków, eksponowania walorów krajobrazu kulturowego, wykorzystania zabytków na potrzeby społeczne, gospodarcze i edukacyjne.

W GPOnZ wskazano działania skierowane na poprawę stanu zabytków, ich adaptację i rewaloryzację oraz zwiększenie dostępności do nich mieszkańców i turystów. Dokument uwzględnia uwarunkowania prawne, zewnętrzne oraz wewnętrzne w zakresie ochrony materialnego i niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Wskazane w nim kierunki działania, tzw. priorytety, szczegółowo opisują zakres oraz cel danego zamierzenia. Realizacja celów zawartych w GPOnZ poprawi w lokalnej społeczności świadomość wspólnoty kulturowej, wzmocni lokalne wartości oraz wspólne korzenie.

W dokumencie określono również źródła finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach wraz z ich otoczeniem. Finansowanie może odbywać się ze źródeł publicznych (np. budżet państwa, budżet własny gminy, budżet jednostek samorządowych – powiatu i województwa, środki unijne, inne źródła zagraniczne), a także ze źródeł prywatnych (osób fizycznych, organizacji pozarządowych – stowarzyszeń, fundacji, osób prawnych itp.).

Niniejsze opracowanie stanowi kontynuację Gminnego programu opieki nad zabytkami Gminy Krośnice na lata 2015-2018, który został przyjęty Uchwałą Nr VI/50/2015 Rady Gminy Krośnice z dnia 24 czerwca 2015 r. oraz Gminnego programu opieki nad zabytkami gminy Krośnice na lata 2021-2024, który został przyjęty Uchwałą Nr XXXVI/242/2021 Rady Gminy Krośnice z dnia 7 maja 2021 r. GPOnZ został zaktualizowany w zakresie potencjału dziedzictwa kulturowego i źródeł finansowania oraz dostosowany do zmieniających się realiów dotyczących opieki nad zabytkami w części analizy SWOT, celów i działań.

2. Podstawa prawna opracowania Gminnego programu opieki nad zabytkami

Podstawę prawną opracowania GPOnZ stanowi ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2024 r. poz. 1292 z późn. zm.), która mówi o obowiązku sporządzania przez samorządy wojewódzkie, powiatowe oraz gminne na okres czterech lat programu opieki nad zabytkami.

W świetle ustawy, ochrona zabytków to aktywność administracji publicznej, która ma na celu stworzenie sprzyjających okoliczności prawnych, finansowych i organizacyjnych służących zachowaniu, zagospodarowaniu i utrzymaniu zabytków, zapobieganie zagrożeniom, niszczeniu, niewłaściwemu użytkowaniu, uszczupleniu zasobów zabytków, a także kontroli stanu zachowania i przeznaczenia zabytków oraz uwzględnianie tych zadań w kształtowaniu polityki planistycznej i środowiskowej. Terminem „opieka nad zabytkami” ustawa obejmuje działania właścicieli zabytków, które tworzą warunki dla naukowego badania zabytków, prowadzenia przy nich prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, zabezpieczenia i utrzymania ich samych oraz ich otoczenia w jak najlepszym stanie oraz popularyzowania i upowszechniania wiedzy o nich. W ustawie określono kwestie związane z ochroną i zarządzaniem dziedzictwem kulturowym, a szczególnie zagadnienia tworzenia krajowego programu ochrony i opieki nad zabytkami, organizację organów ochrony zabytków (zadania i kompetencje w zakresie ochrony zabytków wykonuje Generalny Konserwator Zabytków w imieniu ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego oraz wojewódzcy konserwatorzy zabytków działający w imieniu wojewodów), zakres i formy ochrony zabytków którymi są: wpisanie do rejestru zabytków, wpisanie na Listę Skarbów Dziedzictwa, uznanie za pomnik historii, utworzenie parku kulturowego oraz ustalenie ochrony w miejscowym planie

zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustalaniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego, a także zasady finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków. Zapisy ww. ustawy, zwłaszcza w punktach dotyczących form ochrony zabytków, są komplementarne do zapisów ustaw o samorządzie terytorialnym (o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz o ochronie przyrody). Ponadto ustawa precyzuje zakres zadań dotyczących ochrony zabytków i opieki nad nimi administracji samorządu gminnego i powiatowego.

Art. 87 ust. 2 cytowanej ustawy wyznacza cele opracowania GPOnZ, w szczególności są to:

1. Uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej.
2. Zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania.
3. Wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego.
4. Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami.
5. Określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków.
6. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Zabytki zostały objęte w Polsce ochroną zadeklarowaną jako konstytucyjny obowiązek państwa i każdego obywatela. Znaczenie dziedzictwa kulturowego dla rozwoju cywilizacyjnego oraz zadania państwa w zakresie jego ochrony określają artykuły 5 i 6 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Określenie konstytucyjnego obowiązku państwa wraz z podziałem kompetencji na poszczególne organy administracji publicznej i instytucje państwowe następuje na poziomie ustawodawstwa zwykłego.

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r., która zastąpiła ustawę o ochronie dóbr kultury z 1962 r., powiązała ochronę zabytków z ochroną szeroko pojmowanego dziedzictwa kulturowego, umieszczając to zagadnienie w kontekście polskiego uczestnictwa w kulturze i historii całej Europy. Nowe prawo zostało dostosowane do zasad obowiązujących w Unii Europejskiej.

Obowiązujące uregulowania prawne, dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, zostały zawarte w:

• **Konstytucji RP** (Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. – Dz. U. z 1997 r. Nr 78 poz. 483 z późn. zm.) w przepisach:

– **Art. 5:** „Rzeczpospolita Polska (...) strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju”.

– **Art. 6 ust. 1:** „Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju”; **ust. 2:** „Rzeczpospolita Polska udziela pomocy Polakom zamieszkającym za granicą w zachowaniu ich związków z narodowym dziedzictwem kulturalnym”.

– **Art. 86:** „Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa ustawa”.

• **Ustawie z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami** (Dz. U. z 2024 r. poz. 1292 z późn. zm.), która jest głównym aktem prawnym regulującym zasady ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce. Przy opracowaniu programu opieki nad zabytkami należy uwzględnić przepisy tej ustawy, takie jak:

– **Art. 3**, który definiuje podstawowe określenia użyte w ustawie: zabytek, zabytek nieruchomy, zabytek ruchomy, zabytek archeologiczny, instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami, prace konserwatorskie, prace restauratorskie, roboty budowlane, badania konserwatorskie, architektoniczne, archeologiczne, historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny, historyczny zespół budowlany, krajobraz kulturowy, otoczenie zabytku.

W tym miejscu należy wyjaśnić pojęcie zabytku. Zabytek jest to nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, które są dziełem człowieka lub związane są z jego działalnością. Stanowią one świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

– **Art. 4**, który objaśnia, że ochrona zabytków polega w szczególności na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu: „zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie; zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków; udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków; przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę; kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków; uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska”.

– **Art. 5**, który określa, w sposób otwarty, kwestię opieki nad zabytkami: „opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków: naukowego badania i dokumentowania zabytku; prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku; zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie; korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości; popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury”.

– **Art. 6**, który klasyfikuje w układzie rzeczowym przedmioty ochrony i zarazem stanowi szczegółową definicję zabytku:

„1. Ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

1) zabytki nieruchome będące, w szczególności:

- a) krajobrazami kulturowymi,
- b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
- c) dziełami architektury i budownictwa,
- d) dziełami budownictwa obronnego,
- e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
- f) cmentarzami,
- g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
- h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

2) zabytki ruchome będące, w szczególności:

- a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
- b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
- c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
- d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,

- e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (...),
 - f) instrumentami muzycznymi,
 - g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
 - h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
- 3) zabytki archeologiczne będące, w szczególności:
- a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
 - b) cmentarzyskami,
 - c) kurhanami,
 - d) reliktnami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.
2. Ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej”.

– **Art. 7**, który określa formy ochrony zabytków:

- 1) wpis do rejestru zabytków.

Rejestr zabytków znajdujących się na terenie województwa prowadzi wojewódzki konserwator zabytków. Do rejestru wpisuje się zabytek nieruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków z urzędu bądź na wniosek właściciela zabytku nieruchomego lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy. Do rejestru może być również wpisane otoczenie zabytku wpisanego do rejestru, a także nazwa geograficzna, historyczna lub tradycyjna tego zabytku. Wpis do rejestru historycznego układu urbanistycznego, ruralistycznego lub historycznego zespołu budowlanego nie wyłącza możliwości wydania decyzji o wpisie do rejestru wchodzących w skład tych układów lub zespołu zabytków nieruchomych. Wpisanie zabytku nieruchomego do rejestru ujawnia się w księdze wieczystej danej nieruchomości na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie decyzji o wpisie do rejestru tego zabytku. Wpisy do rejestru są wolne od opłat (art. 9). Skreślenie z rejestru zabytków następuje na wniosek właściciela zabytku lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy, lub z urzędu, na podstawie decyzji Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego (art. 13). Na podstawie tej decyzji wojewódzki konserwator zabytków występuje z wnioskiem o wykreślenie wpisu z księgi wieczystej i z katastru nieruchomości. Informacja o skreśleniu ogłaszana jest w wojewódzkim dzienniku urzędowym. Wykreślenia wolne są od opłat (art. 14). Zabytek ruchomy wpisuje się do rejestru na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków – na wniosek właściciela tego zabytku (art. 10). Wojewódzki konserwator zabytków może wydać decyzję o wpisie z urzędu – w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę.

- 1a) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;

- 2) uznanie za pomnik historii;

- 3) utworzenie parku kulturowego;

- 4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

– **Art. 16 ust. 1**: „Rada gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie uchwały, może utworzyć park kulturowy w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej”.

– **Art. 17**, który określa zakazy i ograniczenia na terenie parku kulturowego dotyczące: prowadzenia robót budowlanych oraz działalności przemysłowej, rolniczej, hodowlanej, handlowej lub usługowej; zmiany sposobu korzystania z zabytków nieruchomych; umieszczania tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków niezwiązanych z ochroną parku kulturowego, z wyjątkiem znaków drogowych i znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa publicznego, z zastrzeżeniem art. 12 ust. 1; zasad i warunków sytuowania obiektów małej architektury; składowania lub magazynowania odpadów.

– **Art. 18**: „1. Ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy określaniu ustaleń strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, strategii rozwoju ponadlokalnego, planów ogólnych gmin, miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, miejscowych planów odbudowy albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

2. Określając ustalenia strategii, analiz, planów i studiów, o których mowa w ust. 1, w szczególności:

- 1) uwzględnia się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- 2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;
- 3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami.”

– **Art. 19**: „1. Określając ustalenia planu ogólnego gminy, miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego oraz miejscowego planu odbudowy, uwzględnia się w szczególności ochronę zabytków nieruchomych:

- 1) objętych formami ochrony, o których mowa w art. 7, wraz z ich otoczeniem;
- 2) ujętych w wojewódzkiej lub gminnej ewidencji zabytków.

1a. W decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego uwzględnia się w szczególności ochronę:

- 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.

1b. W uchwale określającej zasady i warunki sytuowania obiektów małej architektury, tablic i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń uwzględnia się w szczególności:

- 1) ochronę zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) ochronę zabytków nieruchomych, innych niż wymienione w pkt 1, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;

3) wnioski i rekomendacje audytów krajobrazowych oraz plany ochrony parków krajobrazowych.

2. W przypadku gdy gmina posiada gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się przy określaniu ustaleń planów, o których mowa w ust. 1.

3. W miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.”

– **Art. 20**, który mówi o konieczności uzgadniania projektów i zmian planów zagospodarowania przestrzennego województwa oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego z wojewódzkim konserwatorem zabytków w zakresie kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenów.

– **Art. 21:** „Ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy”.

– **Art. 22:** „1. Generalny Konserwator Zabytków prowadzi krajową ewidencję zabytków w formie zbioru kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się w wojewódzkich ewidencjach zabytków.

2. Wojewódzki konserwator zabytków prowadzi wojewódzką ewidencję zabytków w formie kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa.

3. Włączenie karty ewidencyjnej zabytku ruchomego niewpisanego do rejestru do wojewódzkiej ewidencji zabytków może nastąpić za zgodą właściciela tego zabytku.

4. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy.

5. W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru;

2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków.

3)* inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

**Utracił moc z dniem 18.05.2023 r. w zakresie, w jakim ogranicza prawo własności nieruchomości przez dopuszczenie ujęcia nieruchomości jako zabytku nieruchomego w gminnej ewidencji zabytków, bez zapewnienia właścicielowi gwarancji ochrony prawnej przez dokonaniem takiego ograniczenia, na podstawie wyroku TK z dnia 11 maja 2023 r. sygn. akt P 12/18 (Dz. U. poz. 951).*

6. Właściwy dyrektor urzędu morskiego prowadzi ewidencję zabytków znajdujących się na polskich obszarach morskich w formie zbioru kart ewidencyjnych”.

– **Art. 81:** „1. W trybie określonym odrębnymi przepisami dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków może być udzielona przez organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale.

2. Dotacja, w zakresie określonym w art. 77, może być udzielona w wysokości do 100% nakładów koniecznych na wykonanie przez wnioskodawcę prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków.”

– **Art. 89,** który wskazuje, że „organami ochrony zabytków są:

1) minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków;

2) wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje wojewódzki konserwator zabytków”.

• **Ustawie z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym** (Dz. U. z 2024 r. poz. 609 z późn. zm.), gdzie w art. 7 ust. 1 pkt 9 zostały określone zadania własne gminy: „zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy (...) kultury (...) oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami”. Pośrednio do ochrony zabytków odnoszą się zadania obejmujące kwestie: ładu przestrzennego, gospodarki nieruchomościami, ochrony środowiska i przyrody oraz gospodarki wodnej, gminnych dróg, ulic, mostów, placów oraz organizacji ruchu drogowego, bibliotek gminnych i innych instytucji kultury, kultury fizycznej i turystyki, zieleni gminnej i zadrzewień, cmentarzy gminnych, utrzymania gminnych obiektów i urządzeń użyteczności publicznej oraz obiektów administracyjnych, promocji gminy.

Istotne uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami znajdują się w innych obowiązujących ustawach i rozporządzeniach, w tym w:

- **Ustawie z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym** (Dz. U. z 2024 r. poz. 1130 z późn. zm.).

Dnia 7 lipca 2023 r. została przyjęta zmiana ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym. Głównym celem reformy jest zwiększenie elastyczności i integralności systemu planowania, uproszczenie procedur oraz poprawa ładu przestrzennego w kraju. Dlatego wprowadzone zostały nowe narzędzia – plan ogólny a także zintegrowany plan inwestycyjny. Zmieniają się też zasady wydawania decyzji o warunkach zabudowy.

Plan ogólny, który docelowo zastąpi dotychczasowe studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, ma charakter aktu prawa miejscowego, co oznacza, że zawarte w nim ustalenia są wiążące dla organów gminy na etapie procedowania planów miejscowych oraz w procesie wydawania decyzji o warunkach zabudowy. Plan ogólny uchwała się obligatoryjnie dla całego obszaru gminy.

Każda gmina jest zobowiązana do uchwalenia takiego planu najpóźniej do 31 grudnia 2025 r. Założeniem ustawodawcy jest wprowadzenie określonej, przejrzystej struktury takiego dokumentu przy zachowaniu jego zwartej formy, czytelnej dla każdego odbiorcy. W planie ogólnym będą musiały znaleźć się dwa obligatoryjne elementy tj.: (i) strefy planistyczne i (ii) gminne standardy urbanistyczne. Gmina będzie mogła ponadto fakultatywnie określić (i) obszary uzupełnienia zabudowy oraz (ii) obszary zabudowy śródmiejskiej.

Znowelizowane przepisy przewidują także uproszczony tryb uchwalenia albo zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego. Będzie możliwe tylko w ściśle określonych w ustawie przypadkach. Postępowanie uproszczone będzie zatem wyjątkiem od reguły – zasadniczo ma być ono wykonywane przy dokonywaniu zmian w planach już uchwalonych a nie przy uchwalaniu nowych planów.

- **Ustawie z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane** (Dz. U. z 2024 r. poz. 725 z późn. zm.);
- **Ustawie z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska** (Dz. U. z 2024 r. poz. 54 z późn. zm.);
- **Ustawie z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody** (Dz. U. z 2024 r. poz. 1478 z późn. zm.);
- **Ustawie z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami** (Dz. U. z 2024 r. poz. 1145 z późn. zm.);
- **Ustawie z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej** (Dz. U. z 2024 r. poz. 87);
- **Ustawie z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie** (Dz. U. z 2024 r. poz. 1491 z późn. zm.);
- **Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków** (Dz. U. z 2021 r. poz. 81);
- **Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem** (Dz. U. z 2021 r. poz. 56);
- **Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków** (Dz. U. z 2023 r. poz. 2425);

- **Rozporządzeniu Ministra Kultury, Dziedzictwa Narodowego i Sportu z dnia 16 kwietnia 2021 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków** (Dz. U. z 2021 r., poz. 731);
- **Rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 12 maja 2004 r. w sprawie odznaki „Za opiekę nad zabytkami”** (Dz. U. z 2004 r. Nr 124, poz. 1304 z późn. zm.) ze zmianą Rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 3 lutego 2006 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie odznaki „Za opiekę nad zabytkami” (Dz. U. z 2006 r. Nr 24 poz. 181);
- **Rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych** (Dz. U. z 2004 r. Nr 212, poz. 2153);
- **Rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczanego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków** (Dz. U. z 2004 r. Nr 30, poz. 259);
- **Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 18 kwietnia 2011 r. w sprawie wywozu zabytków za granicę** (Dz. U. z 2011 r. Nr 89, poz. 510);
- **Rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 1 kwietnia 2004 r. w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych** (Dz. U. z 2004 r. Nr 71, poz. 650).

Zasady ochrony zabytków znajdujących się w muzeach i bibliotekach zostały określone w:

- **Ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach** (Dz. U. z 2022 r. poz. 385);
- **Ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach** (Dz. U. z 2022 r. poz. 2393).

4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

GPOnZ odwołuje się do dokumentów, które połączono na trzech poziomach: ogólnokrajowym, regionalnym (wojewódzkim) oraz lokalnym.

GPOnZ w swoich działaniach programowych nawiązuje do polityki krajowej szczególnie w zakresie poprawy stanu zabytków poprzez przekazywanie środków z budżetu gminy, wykorzystywania dziedzictwa kulturowego w promocji gminy, poprawy przepływu informacji pomiędzy gminą, organami ochrony zabytków oraz mieszkańcami, a także udostępnianiem informacji o zasobie zabytkowym gminy. Ważnym elementem jest również wspieranie działań z zakresu utrzymywania lokalnych tradycji kulturowych oraz wprowadzenie elementów lokalnego dziedzictwa do procesu edukacji oraz działań kulturalnych.

GPOnZ zbieżny jest ze strategicznymi celami państwa w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami. Cele te wymienione są w następujących dokumentach:

• Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2023-2026

Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2023-2026 został przyjęty przez Radę Ministrów w dniu 1 grudnia 2023 r.

Dokument ten wyznacza kierunki działań administracji rządowej oraz podległych jej służb i instytucji w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Opracowany został w Departamencie Ochrony Zabytków MKiDN na użytek generalnego konserwatora zabytków.

Program ma na celu realizację przepisu art. 84 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Jest głównym dokumentem strategicznym niezbędnym do realizacji ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, zainicjowanym i opracowanym przez ministra do spraw kultury i ochrony dziedzictwa

narodowego, określającym cele administracji rządowej oraz podległych jej służb i instytucji w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, a także środki służące do realizacji wyznaczonych celów.

Celem programu jest zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami poprzez m.in. ochronę i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości, podnoszenie wiedzy o zasobach zabytkowych kraju, cyfryzację i podniesienie jakości prowadzonych postępowań administracyjnych, a także zwiększenie zastosowania nowych technologii.

Najważniejsze cele programu:

Ochrona i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości poprzez m.in.:

- model i system wartościowania zabytków;
- plany zarządzania dla pomników historii;
- wsparcie procesu tworzenia planów ochrony parków kulturowych;
- system bezpieczeństwa zabytków;
- projektowanie konserwatorskie.

Cyfryzacja i podniesienie jakości prowadzenia postępowań administracyjnych poprzez m.in.:

- cyfryzację procesu inwestycyjno-budowlanego w zakresie ochrony zabytków;
- opracowanie i realizację programu szkoleń specjalistycznych dla pracowników wojewódzkich urzędów ochrony zabytków.

Zwiększenie zastosowania nowych technologii w ochronie zabytków poprzez m.in.:

- wdrożenie i rozwój programu wsparcia zarządzania dziedzictwem archeologicznym (AZP+);
- digitalizację i udostępnianie zasobu archiwalnego;
- rozwój portalu zabytek.pl.

Edukacja i podnoszenie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego poprzez m.in.:

- włączenie edukacji ochrony zabytków do programów nauczania w szkołach;
- kampanie społeczno-edukacyjne dotyczące zagrożeń dla dziedzictwa kulturowego;
- wsparcie merytoryczne służb mundurowych oraz organów wymiaru sprawiedliwości w sprawach dotyczących przestępczości przeciwko zabytkom.

Wzmacnianie narzędzi ochrony zabytków wobec zmian klimatycznych poprzez m.in.:

- wsparcie procesu tworzenia gminnych programów opieki nad zabytkami;
- warsztaty konserwatorskie – praktyka prac konserwatorskich;
- wzmacnianie kompetencji zawodów rzemieślniczych;
- inwestycje w obiektach zabytkowych – szkolenia dla samorządów.

• Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)

Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.) zwana SOR została przyjęta Uchwałą Nr 8 Rady Ministrów z dnia 14 lutego 2017 r. Jest to aktualizacja Strategii Rozwoju Kraju 2020 przyjętej Uchwałą Nr 157 Rady Ministrów z dnia 25 września 2012 r.

SOR jest strategicznym instrumentem zarządzania polityką rozwoju realizowaną przez instytucje państwa, która określa wskaźniki ich realizacji, wskazuje sposób ich osiągania oraz określa najważniejsze projekty służące realizacji celów SOR.

Zadania powiązane z obszarem ochrony zabytków zostały uwzględnione w następujących obszarach:

1) Obszar e-państwo – kierunek interwencji:

1. Budowa i rozwój e-administracji – orientacja administracji państwa na usługi cyfrowe.

Wyznaczony projekt strategiczny:

Digitalizacja i rozwój kultury cyfrowej – kontynuacja procesów związanych z digitalizacją, przechowywaniem i udostępnianiem różnego typu zasobów dziedzictwa cyfrowego w Polsce (muzealnych, bibliotecznych, archiwalnych, audiowizualnych i zabytków), w tym do celów ponownego wykorzystywania, w ramach którego digitalizację należy rozumieć jako nowoczesną formę konserwacji i zabezpieczania najcenniejszych zasobów kultury.

2) Kapitał ludzki i społeczny – kierunek interwencji:

4. Wzmocnienie roli kultury dla rozwoju gospodarczego i spójności społecznej.

Działania do 2030 r.:

- Ochrona i promocja dziedzictwa narodowego – wykorzystanie potencjału dziedzictwa dla wzmocnienia kapitału społecznego oraz poczucia tożsamości i wspólnoty; inwestycje w dziedzictwo narodowe (dobra kultury, nauki i sztuki, zabytki, rozwój sieci muzeów, wspieranie i promocja dziedzictwa kulturowego wpisanego na listę światowego dziedzictwa UNESCO).
- Wzmocnianie tożsamości, poczucia wspólnoty i więzi międzypokoleniowych, poprzez uczestnictwo i zwiększanie dostępu do instytucji i dzieł kultury na wszystkich poziomach funkcjonowania wspólnoty (lokalnym, regionalnym, narodowym), likwidacja „białych plam” w dostępie do kultury.

• Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030

Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030 zwana SRKS została przyjęta Uchwałą Nr 155 Rady Ministrów z dnia 27 października 2020 r. To kontynuacja i aktualizacja Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego 2020. SRKS jest jednym z instrumentów realizacji Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju.

Głównym celem SRKS jest wzrost jakości życia społecznego i kulturalnego Polaków. Realizacja tego celu odbywa się przez wdrażanie kierunków interwencji zaplanowanych do realizacji w trzech zasadniczych obszarach, których kluczowe znaczenie znajduje również odzwierciedlenie w nowym podtytule SRKS: współdziałanie, kultura, kreatywność. Są to:

- obszar 1: Współdziałanie – społeczeństwo obywatelskie,
- obszar 2: Kultura – tożsamość i postawy obywatelskie,
- obszar 3: Kreatywność – potencjał kulturowy i kreatywny.

Pełniejszego wykorzystania wymaga wpływ wybranych zasobów i narzędzi z obszaru kultury i dziedzictwa narodowego na poziom kapitału społecznego, m.in. w wymiarze budowania tożsamości i kształtowania postaw obywatelskich. Wydarzenia, inicjatywy i zasoby o charakterze kulturalnym mogą wzmocniać poczucie wspólnoty i tożsamości, cementować środowiska lokalne, stwarzać przestrzeń do poszukiwań i inspiracji oraz stanowić miejsce spotkań dla różnych grup wiekowych i zawodowych. Niski poziom kapitału społecznego oraz podziały społeczne utrudniają budowanie wspólnoty państwowej, a także wpływają na osłabienie więzi z państwem i jego instytucjami.

Znaczenie kultury dla rozwoju i jakości kapitału społecznego jest wieloaspektowe. Z jednej strony warunkuje ona zachowania i postawy, ustanawia kody i sposoby komunikowania oraz organizacji społeczeństwa, z drugiej zaś stanowi zasób materialnych i niematerialnych dóbr, które tworzą fundament tożsamości i spoiwo społeczności. Potencjał kulturowy determinuje więc w istotnym zakresie sposoby podejmowania decyzji, umożliwia budowanie atmosfery otwartości i wzajemnego zaufania. Dziedzictwo kulturowe, umożliwiając budowanie i utrwalanie wspólnej tożsamości, jest kluczowym elementem potencjału kulturowego i stanowi bezcenny zasób, który powinien być wykorzystany dla obecnego i przyszłego rozwoju.

Głównym celem SRKS jest wzrost jakości życia społecznego i kulturalnego Polaków.

Projekt zakłada trzy cele szczegółowe Strategii, które obejmują:

1. Zwiększenie zaangażowania obywateli w życie publiczne poprzez: usprawnienie mechanizmów wspierania i współpracy instytucji publicznych z obywatelami, rozwój i wzmocnianie zorganizowanych form aktywności obywatelskiej.
2. Wzmocnianie roli kultury w budowaniu tożsamości i postaw obywatelskich poprzez: tworzenie warunków oraz budowanie kompetencji dla wzmocnienia uczestnictwa w kulturze, ochronę dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dzieł kultury, digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury, umacnianie tożsamości i postaw obywatelskich przez kulturę, wzmocnienie promocji kultury polskiej za granicą.
3. Wzmocnienie rozwoju społeczno-gospodarczego kraju przez sektory kultury i kreatywne poprzez: wzrost udziału sektorów kreatywnych w rozwoju gospodarczym kraju, rozwój kompetencji zawodowych na potrzeby branż kreatywnych, wzmocnienie potencjału kreatywnego społeczeństwa.

W ramach celu szczegółowego 2 SRKS wyróżniono ponadto następujące priorytety:

- 2.1. Tworzenie warunków oraz budowanie kompetencji dla wzmacniania uczestnictwa w kulturze.
- 2.2. Ochrona dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dzieł kultury.
- 2.3. Digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury.
- 2.4. Umacnianie tożsamości i postaw obywatelskich przez kulturę.
- 2.5. Wzmocnienie promocji kultury polskiej za granicą.

Poniżej zostały przedstawione projekty, które związane są pośrednio z ochroną dziedzictwa kulturowego oraz których okres realizacji wykracza poza 2021 r. Projekty strategiczne SOR przypisane do zakresu interwencji SRKS:

- Narodowy Program Wspierania Rozwoju Społeczeństwa Obywatelskiego – program obejmujący takie działania, jak: rozwój instytucji dialogu obywatelskiego, zniesienie barier rozwojowych dla organizacji społeczeństwa obywatelskiego, reformę systemu finansowania organizacji przez państwo, edukację obywatelską i historyczną oraz rozwój wolontariatu;
- Niepodległa – program budowania kapitału społecznego i wspólnoty obywatelskiej, zogniskowany wokół obchodów 100. rocznicy odzyskania niepodległości Polski, obejmujący m.in. kształtowanie postaw patriotycznych, budowanie pamięci zbiorowej i spójnego wizerunku Polski, włączanie obywateli do działania na rzecz dobra wspólnego;
- Pakiet dla Przemysłów Kreatywnych – ukierunkowany na wsparcie innowacyjnych produktów sektorów kultury i kreatywnych. Pakiet umożliwia budowanie przewagi konkurencyjnej w sektorze i przeciwdziała odpływowi kapitału kreatywnego. Proponowane działania obejmują m.in. wprowadzenie zachęt dla realizacji produkcji audiowizualnych w Polsce, wprowadzenie wakacji podatkowych dla firm z sektora kreatywnego, ustanowienie tzw. szybkiej ścieżki podatkowej dla międzynarodowych produkcji z segmentu audiowizualnego;
- Program Klub – program wspierający działalność klubów sportowych (skierowaną do dzieci i młodzieży), które stanowią lokalne centra aktywności społecznej oraz są miejscem aktywnego spędzania czasu, budowania więzi społecznych i rozwijania kompetencji, takich jak umiejętność pracy w grupie, wytrwałość czy pracowitość;
- Rozwój Czytelnictwa – projekt ma na celu poprawę stanu czytelnictwa w Polsce poprzez wzmacnianie roli bibliotek publicznych, szkolnych i pedagogicznych jako lokalnych ośrodków życia społecznego stanowiących centrum dostępu do kultury i wiedzy.

Wypracowana lista projektów strategicznych SRKS obejmuje m.in.:

- Rozwój turystyki kulturowej – projekt ma na celu realizację działań systemowych dotyczących zabytków znajdujących się na szlakach kulturowych i uznanych za Pomniki Historii, w tym dofinansowanie prac konserwatorskich oraz projektów wspierających proces upowszechniania dziedzictwa kulturowego i jego wartości, a także aktywizujących zaangażowanie społeczne w proces ochrony i opieki nad zabytkami. Celem projektu jest stymulowanie rozwoju społeczno-gospodarczego poprzez wzrost atrakcyjności turystycznej opartej na zasobach kulturowych.

4.2. Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu

Przy sporządzaniu GPOnZ omówiono uwarunkowania zewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa i krajobrazu kulturowego Gminy Krośnice wynikające z dokumentów na poziomie:

- wojewódzkim: Strategia rozwoju województwa Dolnośląskiego 2030, Aktualizacja Programu Rozwoju Turystyki dla Województwa Dolnośląskiego, Plan zagospodarowania przestrzennego województwa dolnośląskiego, Program opieki nad zabytkami województwa dolnośląskiego na lata 2021-2024, Lokalna Strategia Rozwoju (LSR) dla Dolnośląskiej części Doliny Baryczy na lata 2023-2027;
- powiatowym: Strategia Rozwoju Powiatu Milickiego 2024-2030.

GPOnZ jest zgodny z celami, zasadami i kierunkami wyznaczonymi ww. dokumentach.

• Strategia rozwoju województwa Dolnośląskiego 2030

Strategia rozwoju województwa Dolnośląskiego 2030 została przyjęta Uchwałą Nr L/1790/18 Sejmiku Województwa Dolnośląskiego z dnia 20 września 2018 r. Dokument wytycza cele i kierunki rozwoju regionu, prezentuje potencjał Dolnego Śląska i określa wspólną płaszczyznę działań poszczególnych regionów.

Jako cele strategiczne w obszarze powiązanych z zabytkami wyznaczono między innymi:

Cel strategiczny: Odpowiedzialne wykorzystanie zasobów i ochrona walorów środowiska naturalnego i dziedzictwa kulturowego.

Konkretyzacją tych celów są cele operacyjne (priorytety) oraz przyporządkowane im przedsięwzięcia strategiczne – grupy zadań strategicznych.

Cel operacyjny: Ochrona obiektów i terenów dziedzictwa kulturowego.

Przedsięwzięcia strategiczne – grupy zadań strategicznych:

- Wsparcie przedsięwzięć służących rozwojowi kultury i dziedzictwa kulturowego w regionie.
- Wspieranie i udostępnianie zintegrowanych działań służących ochronie dziedzictwa kulturowego i jego promocji.
- Wsparcie zagospodarowywania i udostępnienia na cele turystyki lub kultury najważniejszych obiektów zabytkowych oraz miejsc historycznych o znaczeniu ponadregionalnym.

• Aktualizacja Programu Rozwoju Turystyki dla Województwa Dolnośląskiego

Aktualizacja Programu Rozwoju Turystyki dla Województwa Dolnośląskiego została przyjęta Uchwałą Nr 2696/III/09 przez Zarząd Województwa Dolnośląskiego dnia 28 kwietnia 2009 r.

W Programie najważniejszą pozycję wśród turystycznych walorów krajoznawczych, o charakterze kulturowym, zajmują zabytki architektury i budownictwa. Turystyczna waloryzacja zabytków wyłoniła listę najcenniejszych obiektów zabytkowych województwa. Warunkiem zainteresowania turystycznego zabytkami archeologicznymi jest ich odpowiednie wyeksponowanie w terenie i przystosowanie dla potrzeb zwiedzających. Dotyczy to przede wszystkim stanowisk archeologicznych o własnej, czytelnej formie krajobrazowej.

Analiza grup walorów województwa dolnośląskiego pozwala stwierdzić, że:

- liczne tereny i obiekty zabytkowe, dają możliwość tworzenia i eksploatacji szlaków krajoznawczych,
- istnieje możliwość tworzenia szlaków historycznych, edukacyjnych, wykorzystujących lokalizację miejsc ważniejszych bitew oraz martyrologii z okresu II wojny światowej. Zwiększenie atrakcyjności zabytków ma odbywać się m.in. poprzez ożywienie zabytków cyklicznymi imprezami, odpowiednią infrastrukturą i kalendarzem imprez. Mocnymi stronami rozwoju turystyki na Dolnym Śląsku są wysokie walory kulturowe łączące dorobek kultur: polskiej, czeskiej, austriackiej i niemieckiej oraz rozbudowana baza turystyczna, zwłaszcza w rejonach górskich i uzdrowiskowych. Program wskazuje także słabe strony rozwoju turystyki na Dolnym Śląsku, do których należą między innymi: zły stan zabytków oraz brak sprawnego regionalnego i lokalnego systemu informacji turystycznej.

• Plan zagospodarowania przestrzennego województwa dolnośląskiego

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa dolnośląskiego został przyjęty Uchwałą Nr XIX/482/20 Sejmiku Województwa Dolnośląskiego z dnia 16 czerwca 2020 r.

Wśród wyznaczonych czterech celów polityki zagospodarowania przestrzennego samorządu województwa jeden związany jest z dziedzictwem kulturowym: Cel 2. Racjonalny i zrównoważony sposób wykorzystania zasobów środowiska przyrodniczego, kulturowego i krajobrazu.

Rozwój przestrzenny terenów zurbanizowanych dokonuje się w oparciu o racjonalne wykorzystanie zasobów przyrodniczych i kulturowych oraz przy uwzględnieniu zróżnicowanych zasobów krajobrazowych, prowadzony jest w sposób minimalizujący szkody środowiskowe i konflikty funkcjonalno-przestrzenne:

- przeciwdziałanie skutkom degradacji krajobrazu jest skuteczne, zasoby krajobrazowe są uwzględniane w zagospodarowaniu przestrzennym a obszary wyróżniające się pod względem krajobrazu zachowują swoją wizualną odrębność;
- obszary cenne przyrodniczo stanowią system odporny na zagrożenia;
- najcenniejsze założenia przestrzenne o historycznym rodowodzie zachowały czytelny układ i stanowią istotne elementy krajobrazu kulturowego;
- cenne zespoły i obiekty zabytkowe znajdują się w dobrej kondycji, są udostępniane, a ich wartości podlegają trwałej ochronie;
- zasoby rolniczej przestrzeni produkcyjnej są wykorzystywane z uwzględnieniem naturalnych uwarunkowań;
- zasoby kopalin użytecznych są chronione i racjonalnie użytkowane;
- zintegrowany system magistralnych szlaków turystycznych wzmacnia gospodarczo udostępniane ośrodki i obszary.

W Planie wyznaczono cele i kierunki polityki przestrzennego zagospodarowania województwa dolnośląskiego. Poniżej przedstawione te, które związane są z ochroną dziedzictwa kulturowego.

Cel 2. Racjonalny i zrównoważony sposób wykorzystania zasobów środowiska przyrodniczego, kulturowego i krajobrazu.

Kierunek 2.2. Wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego i krajobrazu.

Bogactwo i różnorodność dziedzictwa kulturowego Dolnego Śląska wynika z wielonarodowej i wielowyznaniowej specyfiki regionu. Pod względem liczby zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków województwo dolnośląskie zajmuje pierwszą pozycję w Polsce. Zasoby te stanowią bardzo istotny czynnik umożliwiający budowanie i utrwalanie tożsamości regionalnej oraz rozwijanie potencjału społecznego i gospodarczego. W Planie nie wskazano konkretnych obiektów.

Najważniejszym zadaniem jest poprawa stanu zachowania obiektów zabytkowych oraz historycznie ukształtowanych miejskich założeń przestrzennych, które pilnie wymagają podjęcia prac ratowniczych. Konieczne jest utrzymanie wartości historycznych świadczących o tożsamości i indywidualnych cechach założeń urbanistycznych, takich jak układ przestrzenny z centralnie usytuowanym rynkiem i dominującymi obiektami, ratuszem, kościołem oraz kwartałami mieszczańskiej zabudowy.

Postulaty kierowane do gmin:

1. Uwzględnianie założeń „Programu opieki nad zabytkami województwa dolnośląskiego” w gminnych programach opieki nad zabytkami w celu skoordynowania działań w sferze ochrony zabytków.
2. Wskazywanie w dokumentach planistycznych obiektów i obszarów, które powinny uzyskać ustawową formę ochrony zabytków (wpis do rejestru zabytków lub ujęcie w wojewódzkiej ewidencji zabytków).
3. Realizacja regionalnych szlaków turystycznych oraz powiązanie ich z zasobami przyrodniczymi i kulturowymi gmin z wykorzystaniem systemów lokalnych szlaków turystycznych.
4. Realizacja funkcji turystycznych w ramach rewitalizacji obszarów zdegradowanych.
5. Dostosowanie rozwoju zaplecza turystyki i rekreacji do zmian klimatu poprzez:
 - 1) realizację transportu zbiorowego w obszarach i ośrodkach o atrakcyjnych turystycznie zasobach przyrodniczych, krajobrazowych i kulturowych, jako standardu ich komunikacyjnej obsługi,

2) wykluczenie z realizacji infrastruktury sportów zimowych obszarów o niewystarczających zasobach wód, których eksploatacja dla wytwarzania sztucznego śniegu zagraża lokalnemu środowisku naturalnemu.

6. Integracja szlaków wodnych ze szlakami pieszymi, rowerowymi i konnymi w ich otoczeniu (wzdłuż rzek o sezonowej zmienności poziomu wód).

• Program opieki nad zabytkami województwa dolnośląskiego na lata 2021-2024

Program opieki nad zabytkami województwa dolnośląskiego na lata 2021-2024 został przyjęty Uchwałą Nr XXXIV/686/21 Sejmiku Województwa Dolnośląskiego z dnia 24 czerwca 2021 r.

Jest to podstawowy dokument służący inicjowaniu, wspieraniu oraz koordynowaniu prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechnianiu i promowaniu dziedzictwa kulturowego przez jednostki samorządu terytorialnego.

Głównym celem Programu jest określenie warunków organizacyjnych i finansowych dla realizacji zadań w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami, zgodnie z kompetencjami Samorządu Województwa Dolnośląskiego.

Za cel strategiczny uznano zachowanie i zrównoważone wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego dla wzmocnienia tożsamości Dolnego Śląska. Zgodnie z tym, dziedzictwo to jest zasobem umożliwiającym budowanie i utrwalanie wspólnej tożsamości mieszkańców regionu. Stanowi zarówno przedmiot ochrony, jak i znaczący potencjał, który może i powinien być wykorzystywany w rozwoju społecznym i gospodarczym województwa.

Wyznaczone cele operacyjne, podporządkowane celowi strategicznemu, dotyczą dwóch obszarów działań:

Cel operacyjny 1: Zintegrowane zarządzanie zasobami dziedzictwa kulturowego.

Priorytety:

1. Wsparcie działań związanych z dokumentowaniem zabytków w województwie dolnośląskim.
2. Wsparcie finansowe działań związanych z ratowaniem i użytkowaniem zabytków.
3. Budowanie i wzmacnianie współpracy podmiotów zaangażowanych w ochronę dziedzictwa kulturowego.

Cel operacyjny 2: Wzmocnienie tożsamości i marki regionu poprzez zasoby dziedzictwa kulturowego.

Priorytety:

1. Kształtowanie tożsamości regionalnej przez działania edukacyjne i promocyjne.
2. Wzmocnienie zaangażowania społecznego w zakresie opieki nad zabytkami.
3. Wzmacnianie marki regionu w oparciu o zasoby dziedzictwa kulturowego.

• Lokalna Strategia Rozwoju(LSR) dla Dolnośląskiej części Doliny Baryczy na lata 2023-2027 (realizacja 2024-2029)

Lokalna Strategia Rozwoju(LSR) dla Dolnośląskiej części Doliny Baryczy na lata 2023-2027 (realizacja 2024-2029) została przyjęta Uchwałą Nr III/5/24 Zarządu Stowarzyszenia PARTNERSTWO dla Doliny Baryczy z dnia 4 grudnia 2024 r.

Obszar objęty Strategią to Lokalna Grupa Działania Stowarzyszenie „Partnerstwo dla Doliny Baryczy”, w skrócie Stowarzyszenie „Partnerstwo dla Doliny Baryczy”. Stowarzyszenie „Partnerstwo dla Doliny Baryczy” – znajduje się w płn.-wsch. części województwa dolnośląskiego oraz w pld.-zach. części województwa wielkopolskiego. W skład LGD wchodzi 8 gmin, w tym gmina Krośnice.

W Strategii znajduje się krótki opis dziedzictwa kulturowego/zabytków. Walory kulturowe Dolina Baryczy obfituje zabytki kultury materialnej podkreślającej jej specyficzny charakter obszaru leżącego na pograniczu Śląska i Wielkopolski. Na charakterze kultury Doliny Baryczy odcisnęły też decydujące piętno warunki naturalne. Wyróżniony został dobrze zachowany pałac von Volmersteinów w Krośnicach (ob. Urząd Gminy).

Na podstawie diagnozy obszaru Doliny Baryczy, przeprowadzonej analizy SWOT oraz potrzeb poszczególnych sektorów sformułowano cele ogólne i szczegółowe oraz przedsięwzięcia zawierające konkretne sposoby i metody osiągnięcia celów LSR. Potrzeby te rozpoznane zostały w trakcie

przeprowadzonych spotkań warsztatowych i konsultacyjnych, w których wzięli udział przedstawiciele sektora publicznego, społecznego i gospodarczego, w tym sektora rybackiego.

W obszarze dziedzictwa kulturowego i turystyki można wskazać na:

Cel: Rozwój potencjału infrastruktury lokalnej w oparciu o zasoby przyrodnicze i adaptację do zmian klimatu.

Przedsięwzięcie: Zwiększenie dostępu do infrastruktury turystycznej służącej zachowaniu zrównoważonego rozwoju.

Zadania:

1. Rozpoznawalność obszaru Doliny Baryczy – rozwój narzędzi w udostępnienie zrównoważonej oferty turystycznej wraz działaniami edukacyjnymi i promocyjnymi – aplikacja turystyczna. Publikacje turystyczne mapki, przewodniki.
2. Aktywnie w Dolinie Baryczy – promocja kalendarza aktywnych wydarzeń na bazie szlaków turystach – rajdy, biegi – promocja oferty z monitoringiem – nagrodobranie.

• Strategia Rozwoju Powiatu Milickiego 2024-2030

Strategia Rozwoju Powiatu Milickiego 2024-2030 została przyjęta Uchwałą Nr LXXII/265/2024 Rady Powiatu Milickiego z dnia 4 kwietnia 2024 r.

Strategia jest dokumentem, który ma wszechstronny charakter i dotyczy najważniejszych, istotnych obszarów dla funkcjonowania, rozwoju i przyszłości całego powiatu. Określa ona strategiczne kierunki rozwoju w perspektywie do 2030 roku oraz pozwala na zapewnienie ciągłości i trwałości działania władz Powiatu, niezależnie od zmieniających się uwarunkowań politycznych. Umożliwia efektywne gospodarowanie własnymi zasobami, takimi jak środowisko przyrodnicze i kulturowe, zasoby ludzkie, infrastrukturalne, czy środki finansowe oraz stanowi formalną podstawę do przygotowania wniosków o finansowanie zadań ze źródeł zewnętrznych.

Misją Powiatu Milickiego jest zachowanie i promowanie regionalnych wartości w obszarze dziedzictwa przyrodniczego, kulturowego i historycznego. Powiat Milicki dba o zrównoważony rozwój mieszkańców, przedsiębiorców, podmiotów publicznych i organizacji.

Wyznaczona wizja: Powiat Milicki jest miejscem wysokiej jakości życia społeczno-gospodarczego, konkurencyjnym turystycznie w oparciu o zasoby przyrody, produkty lokalne oraz dziedzictwo kulturowe.

W Strategii wyznaczono cele strategiczne, operacyjne, które wynikają z wniosków płynących z opracowanej diagnozy oraz opinii mieszkańców i władz Powiatu na temat sytuacji w regionie oraz najistotniejszych wyzwań. Poniżej wskazano te, które związane są z dziedzictwem kulturowym.

Cel strategiczny I: Innowacyjna gospodarka oparta na turystyce oraz wspierająca przedsiębiorczość na terenie powiatu milickiego.

Cel operacyjny: Rozwój turystyki i rekreacji oparty na obecnych zasobach przyrodniczych i kulturowych.

Działania:

- Inwestycje w sieć ścieżek rowerowych i pieszych, umożliwiających zwiedzanie atrakcji przyrodniczych oraz zabytków kulturowych;
- Organizacja edukacyjnych tras turystycznych, ścieżek przyrodniczych i edukacyjnych, podkreślających historyczne i przyrodnicze aspekty regionu;
- Modernizacja i rozbudowa istniejącej infrastruktury rekreacyjnej oraz turystycznej;
- Organizacja targów lokalnych produktów żywnościowych, rzemieślniczych i artystycznych, promujących lokalną kulturę i tradycję;
- Organizacja regularnych festiwali i wydarzeń artystycznych, które podkreślą dziedzictwo kulturowe i artystyczne regionu;
- Renowacja obiektów zabytkowych i pomników historii.

Cel operacyjny: Promocja powiatu milickiego i jego oferty turystyczno-gospodarczej.

Działania:

- Wspieranie organizacji imprez kulturalnych, sportowych i gospodarczych o zasięgu lokalnym i ponadlokalnym na terenie Powiatu;

- Wypromowanie wydarzenia o randze krajowej organizowanego na terenie Powiatu, które mogłoby stać się wizytówką całego subregionu;
- Inicjowanie współpracy regionalnej i międzynarodowej;
- Utworzenie interaktywnej aplikacji mobilnej promujące ofertę turystyczną i kulturalną Powiatu;
- Wspieranie lokalnych talentów artystycznych, sportowych, naukowych i przedsiębiorczych poprzez sponsoring wydarzeń, wystaw i inicjatyw promocyjnych;
- Modernizacja i rozwój strony internetowej powiatu, zawierającej informacje o lokalnych wydarzeniach, atrakcjach turystycznych i możliwościach inwestycyjnych.

5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

5.1. Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy

Poniżej omówiono obowiązujące dokumenty gminne, które dotyczą dziedzictwa kulturowego:

• Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych

Plan ochrony zabytków Gminy Krośnice na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych został opracowany w 2005 r. Zaktualizowany w 2025 r. Wykonany został zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych.

Ochrona zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych polega na planowaniu, przygotowaniu i realizacji przedsięwzięć zapobiegawczych, dokumentacyjnych, zabezpieczających, ratowniczych i konserwatorskich, mających na celu ich uratowanie przed zniszczeniem, uszkodzeniem lub zaginięciem.

• Plany odnowy miejscowości

Plan odnowy miejscowości jest to dokument operacyjny, określający plan, strategię działań społeczno-gospodarczych, cele, priorytety i zasady wspierania zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich. Plan skupia się na aspektach społecznych, ekonomicznych i środowiskowych tego rozwoju, w sposób zrównoważony.

Gmina Krośnice posiada obowiązujące Plany odnowy miejscowości dla następujących miejscowości: Bukowice, Czarnogoźdźce, Kuźnica, Łazy Wielkie, Świebodów, Wierzchowice.

Dokument ma charakter poznawczy, który służy szerokiemu i kompleksowemu rozpoznaniu obecnego stanu miejscowości i potencjału rozwoju w szerszej perspektywie. Stwarza także możliwości decyzyjne w sprawach podejmowania przedsięwzięć inwestycyjnych, które pozwalają na wcześniejsze podjęcie prac przygotowawczych dla planowanych działań w miejscowości, które pozwalają na wykorzystanie zasobów miejscowości i jej rozwój.

Dokument ma charakter otwarty, co oznacza, że Plan rozwoju miejscowości powinien być aktualizowany w odniesieniu do oczekiwań i potrzeb mieszkańców, oraz zmieniających się warunków lokalnych i regionalnych.

• Strategia Rozwoju Gminy na lata 2021-2030

Strategia Rozwoju Gminy na lata 2021-2030 została przyjęta Uchwałą Nr LII/338/2022 Rady Gminy Krośnice z dnia 25 kwietnia 2022 r.

Strategia wyznacza cele rozwoju w sferze społecznej, gospodarczej oraz przestrzennej, w jakich powinna rozwijać się gmina Krośnice do 2030 r.

W obszarze ochrony dziedzictwa kulturowego wskazano następujące cele wraz z kierunkami działań.

Cel: Rozwój gospodarczy wykorzystujący endogeniczny potencjał gminy Krośnice

Kierunek działania: Poprawa dostępności do szeroko rozumianej infrastruktury i usług turystycznych.

Kierunek działania: Promocja oferty turystycznej i kulturowej na rynkach krajowych i zagranicznych.

Kierunek działania: Modernizacja i utrzymanie istniejącej infrastruktury turystycznej, sportowej i rekreacyjnej.

Realizacja niniejszego celu wymaga m.in. restauracji zabytków, będących zarówno własnością publiczną jak i prywatną. Równolegle należy prowadzić działania zmierzające do budowy/rozbudowy/modernizacji infrastruktury sportowej, rekreacyjnej i turystycznej.

W Strategii wśród najważniejszych atrakcji turystycznych gminy wskazano zabytki takie jak: zespół pałacowo-parkowy w Krośnicach i Wierzchowicach, którym znajdują się: zabytkowa aleja parkowa oraz lapidarium upamiętniające członków rodziny von der Recke-Volmerstein, pałac rodziny von der Recke-Volmerstein w Krośnicach, zabytkowy barokowy kościół parafialny pw. Narodzenia Najświętszej Maryi Panny o konstrukcji szkieletowej zbudowany w latach 1769-1773, kaplica Rodu Hochbergów w Wąbnicach.

• Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Krośnice

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Krośnice zostało przyjęte Uchwałą Nr LVIII/378/2022 Rady Gminy Krośnice z dnia 29 września 2022 r.

Studium jest podstawowym dokumentem dla władz samorządowych gminy, na podstawie którego prowadzona ma być polityka i strategia działań, przede wszystkim w sferze zagospodarowania przestrzennego, ale także w sferze społeczno-gospodarczej i ekologicznej, które bezpośrednio lub pośrednio wpływają na kształtowanie struktury przestrzennej i układu funkcjonalno-przestrzennego.

Na podstawie przeprowadzonych analiz, wniosków oraz uzyskanych opinii w Studium ustala się w zależności od potrzeb strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

Dla obiektów wpisanych do rejestru zabytków wyznaczono następujące zasady ochrony:

- 1) Wszelkie działania inwestycyjne w obrębie zabytków wpisanych do rejestru zabytków każdorazowo należy uzgadniać ze służbami ochrony zabytków.
- 2) Na wszelkie działania inwestycyjne przy obiektach wpisanych do rejestru zabytków należy uzyskać pozwolenie konserwatorskie.
- 3) W przypadku zabytków nieistniejących należy dążyć do ich rekonstrukcji. Przy czym ze względu na znaczne koszty ostateczna decyzja co do formy i zakresu rekonstrukcji należy do służb ochrony zabytków.

Na terenie Gminy Krośnice zlokalizowanych jest kilkaset zabytków niewpisanych do rejestru zabytków, a które z uwagi na wysokie walory kulturowe i świadectwo minionej epoki objęte są ochroną poprzez wpisanie ich do wojewódzkiej ewidencji zabytków. Zgodnie z art. 7 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami ochronę taką można wprowadzić ustaleniami ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego. Zasady ochrony:

- 1) Dla obiektów niewpisanych do rejestru zabytków należy, po weryfikacji ich wartości kulturowej, sporządzić gminną ewidencję zabytków.
- 2) Dla obiektów wpisanych do ewidencji zabytków, należy stosować następujące wymogi ich ochrony:
 - a) zachować lub odtworzyć historyczną bryłę, kształt i geometrię dachu oraz zastosować tradycyjne materiały budowlane, w tym rodzaj, typ i kolor pokrycia dachowego,
 - b) utrzymać, a w zniszczonych fragmentach odtworzyć historyczny detal architektoniczny,
 - c) zachować kształt, rozmiary i rozmieszczenie otworów zgodnie z historycznym wizerunkiem budynku,
 - d) utrzymać lub odtworzyć oryginalną stolarkę okien i drzwi,

- e) zachować oryginalne elewacje z ich wystrojem architektonicznym,
- f) wskazane jest stosowanie kolorystyki nawiązującej do stosowanej w przeszłości,
- g) elementy napowierzchniowe instalacji technicznych projektować i montować z zachowaniem wartości zabytkowych obiektów,
- h) przed podjęciem prac projektowych należy uzyskać wytyczne konserwatorskie odnośnie planowanych prac,
- i) nowe inwestycje, podziały nieruchomości, zmiany sposobu użytkowania, remonty, przebudowy, rozbudowy, nadbudowy i rozbiórki uzgadniać z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków,
- j) na terenie cmentarzy:
 - użytkowane, należy zachować dotychczasową funkcję,
 - nieużytkowane należy zachować jako tereny zielone, np. miejsca spacerowe, zachowane nagrobki zabezpieczyć przed dewastacją i pozostawić w miejscu ewentualnie tworzyć dla nich lapidaria lub zachować je w inny uzgodniony z wojewódzkim konserwatorem zabytków sposób,
 - należy zachować i konserwować zachowane elementy historycznych układów przestrzennych cmentarzy oraz poszczególne elementy tych układów tj. historyczne ogrodzenia, bramy, obiekty sztuki sepulkralnej, zieleń,
 - poszczególne obiekty o wartościach zabytkowych należy poddać konserwacji,
 - w przypadku cmentarzy użytkowanych nowe inwestycje dopuszczalne są wyłącznie jako uzupełnienie już istniejących form zainwestowania terenu, przy założeniu maksymalnego zachowania i utrwalenia historycznych relacji oraz pod warunkiem, iż nie kolidują one z historycznym charakterem założenia,
 - istniejących i miejsc pocmentarnych obowiązuje zakaz prowadzenia działalności inwestycyjnej bez uzgodnienia z wojewódzkim konserwatorem zabytków – wszelkie zamierzenia inwestycyjne należy poprzedzić uzyskaniem wytycznych konserwatorskich i uzgodnić z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

W obrębie stanowisk archeologicznych:

- 1) przed uzyskaniem pozwolenia na budowę, na wszelkie zamierzenia inwestycyjne na terenie i bezpośrednim sąsiedztwie w/w stanowisk archeologicznych należy uzyskać pozwolenie wojewódzkiego konserwatora zabytków na prowadzenie ratowniczych, wykopaliskowych badań archeologicznych,
- 2) prowadzenie prac archeologicznych odbywa się na koszt inwestora.
- 3) ratownicze, wykopaliskowe badania archeologiczne wykonywane mogą być jedynie przez uprawnionego archeologa.

Działania konserwatorskie w strefie „A”:

- 1) zakłada się bezwzględny priorytet wymagań i ustaleń konserwatorskich nad względami wynikającymi z działalności inwestycyjnej, gospodarczej i usługowej,
- 2) zmierzają do zachowania, uczytelnienia historycznego układu przestrzennego (ruralistycznego) i do konserwacji jego głównych elementów – zabudowy, rozplanowania, przebiegu głównych ciągów komunikacyjnych, kompozycji wnętrza urbanistycznych, historycznych linii zabudowy i układów zieleni zabytkowej,
- 3) dążyć należy do utrzymania historycznych podziałów własnościowych i sposobu użytkowania gruntów,
- 4) należy stosować materiały występujące w lokalnym budownictwie historycznym, pokrycia z dachówki ceramicznej,
- 5) wszelka działalność inwestycyjna, budowlana jak również przebudowy, remonty, adaptacje, dostosowywanie do współczesnych funkcji czy też dokonywanie podziałów nieruchomości wymaga uzgodnienia z wojewódzkim konserwatorem zabytków,
- 6) strefa „A” jest równoznaczna ze strefą ścisłej ochrony archeologicznej i na wszelkie prace ziemne w jej obszarze wymagane jest uzyskanie pozwolenia konserwatorskiego na prace archeologiczne i wykopaliskowe,
- 7) strefa „A” ochrony konserwatorskiej obejmuje swym zasięgiem, tereny w miejscowościach: Krośnice, Dziewiętlin, Wierzchowice, Kuźnica Czeszycka, Pierstnica i Bukowice.

Działania konserwatorskie w strefie „B”:

- 1) wymóg uzgadniania z wojewódzkim konserwatorem zabytków wszelkich działań inwestycyjnych, remontów, przebudów oraz zmiany funkcji obiektów figurujących w ewidencji zabytków jak i wznoszenia nowych budynków,

2) przy nowych inwestycjach oraz związanych z modernizacją, rozbudową, przebudową obiektów istniejących wymaga się nawiązania gabarytami i sposobem kształtowania bryły i użytymi materiałami do miejscowej tradycji architektonicznej, stosowania co najwyżej dwóch kondygnacji, przy czym wysokość nowej zabudowy powinna być dostosowana do wysokości budynków sąsiadujących. dachy o stromych połaciach i symetrycznym nachyleniu (30-45°) kryte dachówką ceramiczną lub cementową,

3) strefa „B” ochrony konserwatorskiej obejmuje swym zasięgiem, tereny w miejscowościach: Wierzchowice, Krośnice, Dziewiętlin, Bukowice, Pierstnica, Brzostowo, Żeleźniki, Świebodów, Grabownica-Luboradów i Kuźnica Czeszycka.

Działania konserwatorskie w strefie „K”:

1) obejmuje obszar krajobrazu związanego integralnie z zespołem zabytkowym, znajdującym się w jego otoczeniu lub obszary o charakterystycznym wyglądzie, ukształtowane w wyniku działalności człowieka,

2) obejmują restaurację zabytkowych elementów krajobrazu urządzonego, ochronę krajobrazu naturalnego przestrzennie związanego z historycznym założeniem,

3) ochronę form i sposobu użytkowania terenów takich jak: rozłogi pól, układ dróg, miedz, zadrzewień śródpolnych, alei, szpalerów, grobli, stawów, przebiegu cieków wodnych z zaleceniem utrzymania wykształconego sposobu parcelacji gruntów i form użytkowania,

4) na obszarze strefy „K” wymagane jest uzgadnianie inwestycji z wojewódzkim konserwatorem zabytków,

5) strefa „K” ochrony konserwatorskiej obejmuje swym zasięgiem, tereny w miejscowościach: Wąbnice, Bukowice, Czeszyce, Brzostowo, Brzostówko i Kuźnica Czeszycka.

Obszary zabudowy znajdujące się poza strefą konserwatorską „K” – ochrony krajobrazu kulturowego: Działania konserwatorskie na działkach przylegających do strefy konserwatorskiej „K”:

– planowana zabudowa mieszkaniowa powinna nawiązywać do historycznej zabudowy miejscowości, pod względem formy architektonicznej i użytych materiałów wraz z zachowaniem ładu przestrzennego (równomierna linia zabudowy, wysokość i gabaryty budynków).

Strefa „W” – ochrony archeologicznej: Obejmuje stanowiska archeologiczne wyeksponowane w terenie (np. kurhany, grodziska). Działania konserwatorskie w strefie „W”:

1) Obiekty objęte strefą wyłączone są z wszelkiej działalności inwestycyjnej, która mogłaby naruszać ich specyficzną formę,

2) Przedsięwzięcia o charakterze rewaloryzacyjnym (odtworzenie pierwotnego kształtu) czy inne prace rekultywacyjne należy uzgodnić ze służbami ochrony zabytków,

3) Wszelkie prace, o których mowa w pkt. 2 należy prowadzić pod nadzorem służb ochrony zabytków,

4) Na terenie gminy Krośnice występują 2 obiekty objętych strefą „W” ochrony archeologicznej, są to: w Dziewiętlinie: kurhan, młodsza epoka brązu – halsztat (stanowisko archeologiczne nr 2/6/73-31, AZP, wpisany do rejestru zabytków, w Łazach Wielkich: kurhan, wczesna epoka brązu (stanowisko archeologiczne nr 7/26/73-31 AZP), wpisany do rejestru zabytków.

Strefa „OW” – obserwacji archeologicznej: Działania konserwatorskie w strefie „OW”:

1) Przed uzyskaniem pozwolenia na budowę na wszelkie zamierzenia inwestycyjne należy uzyskać stanowisko służb ochrony zabytków co do konieczności prowadzenia prac ziemnych za zezwoleniem konserwatorskim,

2) W zakresie określonym w stanowisku należy uzyskać zezwolenie na prowadzenia prac ziemnych,

3) Prace ziemne określone w zezwoleniu należy prowadzić pod nadzorem archeologicznym,

4) strefa „OW” obserwacji archeologicznej obejmuje swym zasięgiem, miejscowości o średniowiecznej metryce: Wąbnice, Łazy, Bukowice, Pierstnica, Brzostowo, Grabownica-Luboradów, Kotlarka i Kuźnica Czeszycka.

5) W przypadku wszelkich zamierzeń inwestycyjnych na obszarach nie objętych strefą „OW” oraz poza zasięgiem i bezpośrednim sąsiedztwem stanowisk archeologicznych inwestor zobowiązany jest do:

a) pisemnego powiadomienia wojewódzkiego konserwatora zabytków o terminie rozpoczęcia i zakończenia prac ziemnych z co najmniej 7-dniowym wyprzedzeniem,

b) w przypadku wystąpienia zabytków i obiektów architektonicznych podjęcia ratowniczych badań wykopaliskowych na swój koszt i za zezwoleniem służb ochrony zabytków.

5.2. Charakterystyka krajobrazu kulturowego Gminy Krośnice ze wskazaniem obszarów i obiektów o szczególnym znaczeniu

5.2.1. Charakterystyka gminy

Gmina Krośnice jest to gmina wiejska położona jest w powiecie milickim, w pñ.-wsch. części województwa dolnośląskiego, w samym centrum Parku Krajobrazowego Dolina Baryczy. Gmina Krośnice od pñ. i zach. graniczy z gminą Milicz, od pñd. z gminami Zawonia i Dobroszyce, od pñd.-wsch. z gminą Twardogóra, a od wsch. graniczy z województwem wielkopolskim. Pñd.-zach. część gminy to fragment Wzgórz Twardogórskich, pñ.-wsch. obszar to część Kotliny Milickiej.

W skład gminy Krośnice wchodzi 22 sołectwa: Brzostowo, Bukowice (2 sołectwa), Czarnogoźdźce, Czeszyce, Dąbrowa, Dziewiętin, Grabownica, Kotlarka, Krośnice, Kuźnica Czeszycka, Lędzina, Luboradów, Łazy, Pierstnica, Police, Stara Huta, Suliradzice, Świebodów, Wąbnice, Wierzchowice, Żeleźniki oraz miejscowości: Brzostówko, Krośnice (osada), Luboradów (osada), Łazy – Poręba, Smolak, Stara Huta (osada), Wierzchowice (osada), Wolanka.

Przez teren gminy przebiega trasa kolejowa Oleśnica – Krotoszyn. Gminę przecinają tylko dwie drogi oznaczeniu krajowym: droga Trzebnica – Wrocław i odchodząca od niej na pñd. (w kierunku Krośnic i Twardogóry do Sycowa).

Krajobraz gminy jest zdominowany przez obszary leśne (przede wszystkim w pñd.-zach. części, w rejonie miejscowości Łazy, Dziewiętin, Pierstnica i Bukowice oraz centralnej i wsch. części) oraz przestrzeń produkcji rolnej.

Gmina Krośnice leży w zlewni rzeki Baryczy. Przez obszar opracowania przepływa rzeka Prądnia, która jest lewobrzeżnym dopływem rzeki Baryczy. Ponadto przez teren przepływają mniejsze rzeki: Grabownica (Kotlarka), Jażwinek oraz Kobylarka (Sarni Rów). Na opracowywanym terenie istnieje również cała sieć rowów melioracyjnych. Centralna część terenu jest urozmaicona ciekami wodnymi i zbiornikami (głównie stawami hodowlanymi), szczególnie w rejonie pomiędzy wsiami Krośnice, Kotlarka, Brzostowo i Żeleźniki.

Część obszaru gminy Krośnice znajduje się w zasięgu parku krajobrazowego „Dolina Baryczy” oraz Europejskiej Sieci Ekologicznej NATURA 2000. Na terenie gminy udokumentowano występowanie pomników przyrody prawem chronionych, wpisanych do rejestru wojewódzkiego, a także drzewa o charakterze pomnikowym. Przeważają dęby i dęby szypułkowe, nielicznie występuje lipa drobnolistna, płatan kloniasty i inne gatunki.

5.2.2. Rys historyczny Gminy Krośnice

Neolityczne znaleziska świadczą o wczesnym pojawieniu się tu człowieka. Źródła pisane wymieniają osadę od połowy XIV w. W 1399 r. jej właścicielem był Bartosz Chwalibóg. Polska nazwa miejscowości brzmiała pierwotnie „Krośnica”, oznaczając teren pagórkowaty.

Dawne nazwy miejscowości: Krassowitz – 1260 r., Craschwitz – 1357 r., Kraschaw – 1380 r., Croschaw – 1419 r., Croschwitz – 1785 r., Kraschnitz – 1845 r., Craschnitz – 1886 r., Kraschnitz – do 1945 r.

Krośnice wymieniane są w dokumentach z XIV w. jako Kraśnice (prawdopodobnie od słowa „krasny” – piękny lub „krasić” – zdobić). Nazwa wywodzi się z podania ludowego, które mówi, że na terenie dzisiejszych Krośnic istniała Kraina Róż. W tym baśniowym świecie stał Różany Pałac, którego zdobienia na kolumnach, balustradach i sufitach wykonane były na kształt pąków róż.

W 1609 r. Krośnice wzmiankowane są jako wieś należąca do rycerza Postolskiego, a w 1700 r. do Ernesta Gotfryda von Berge. Kościelna i szkolna wizytacja z września 1778 r. wspomina, iż do szkoły w Krośnicach uczęszczało 57 dzieci. Ich nauczycielem był Jan Henryk Guhl.

Miejscowość jest malowniczo położona pośród lasów i stawów rybnych. W 1847 r. osiedlił się tutaj przybyły z Westfalii szlachcic Adelberdt von der Recke-Volmerstein (1791-1878). Dnia 28 sierpnia 1860 r. założył Deutschen-Samariter-Ordens-Stift, czyli fundację, która dała początek lecznicy dla chorych nerwowo, nieuleczalnie chorych dzieci, ślepych i sparaliżowanych.

W końcówce lat 30. XX w. Krośnice liczyły 2150 mieszkańców. Jednym z najatrakcyjniejszych obiektów osady jest dawny pałac (wzniesiony ok. 1895 r.) hrabiów von der Recke von Volmerstein, ob. Urząd Gminy. Dziś Krośnice są siedzibą gminy.

Do 1945 r. miejscowość nosiła zgermanizowaną przez hitlerowców nazwę Kraschwitz. Krośnice od 1875 r. mają połączenie kolejowe z Oleśnicą i Krotoszynem¹.

• HISTORIA MIEJSCOWOŚCI GMINY KROŚNICE

Brzostowo – dawne nazwy miejscowości: Brustawe – 1743 r., Brustowe – 1785 r., Bustowo i Brustowiec – 1845 r., Brustowo – 1887 r., Brustowe I do 1938 r., Eichensee – w latach 1938-1945, Brzostowo – od 1945 r.

Nauka niemiecka wywodzi tę nazwę od nazwy botanicznej Birka – Brzoza. Wieś założona została prawdopodobnie już przed 1300 r. Znane są dobra rycerskie i wolne sołectwo, co niejako potwierdza średniowieczną prowincję. Jednak wojna trzydziestoletnia (1618-1648) doprowadziła do całkowitego niemal zniszczenia wsi, obszar był powtórnie kolonizowany. Głównym zajęciem ludności było rybołówstwo, z czasem rozwinęła się również hodowla ryb, czemu sprzyjały rozległe tereny zalewowe. Wiadomo, że w 1743 r. tutejsze dobra znajdowały się w rękach Carla Wilhelma von Kessel. W 1779 r. Heinrich von Reichenbach – Goschütz nabył je od niego wraz z pobliskimi Łędziną, Kuźnią Goszczańską i Nową Wsią. W rok później jego syn odziedziczył dobra, również Heinrich, który przeniósł tu siedzibę całego rodu (odtąd pieczętowali się oni Reichenbach auf Brustowe). W 1846 r. dobra należały do hrabiny von Reichenbach, z domu v. Reuss – Köstritz. W 1825 r. folwark spłonął doszczętnie. Wkrótce został odbudowany, gdyż jest wymieniany ponownie w 1830 r. W rękach rodziny Reichenbachów dobra pozostały prawdopodobnie do 1865 r., kiedy nabył je wraz z folwarkiem w pobliskim Brzostowie (Neuvorwerk) Friedrich von Stolberg. Z końcem XIX w. uzyskały one status majątku rodowego dziedzicznego. W rękach Stolbergów dobra pozostały do końca II wojny światowej. Od ok. 1905 r. ich właścicielem był syn Friedricha – Bernhard.

¹ Plan odnowy miejscowości wsi Krośnice przyjęty uchwałą nr Uchwały nr 1/2009 Zebrania wiejskiego w miejscowości Krośnice z dnia 14 grudnia 2009 r.

Bukowice – dawne nazwy miejscowości: Bukowicz - 1240 r., Boccovici – 1242 r., Bocovici – 1250 r., Buchowycze, Colaczoviczi – ok. 1300 r., Butkowine – 1335 r., Bukowicz – do XIV w., Vrowinwalde – 1355 r., Franwinfelde – 1374 r., Frauenwalde lub Frawenwalde – 1410 r.; Buchowitz, Bukowicz, Buchoviceusis – 1638 r., Frauwalde – 1743 r., Frauenwalde i Bukowitsche – 1785 r., Frauenwaldan (Nieder i Ober) – do 1945 r., Bukowice – od 1945 r.

Nazwa zależna od specyfiki terenu (las bukowy). W pobliżu Bukowie miały miejsce liczne znaleziska archeologiczne z epoki brązu. Około 1000 r. tereny te zamieszkiwali Słowianie, stąd także zapewne słowiańskie brzmienie nazwy. W 1250 r. książę Henryk III sprzedał swą wieś Bociovici ówczesnej opatce klasztoru w Trzebnicy – Gertrudzie, córce św. Jadwigi, z zezwoleniem lokacji na prawie niemieckim. We wsi stanął wówczas kościół i karczma sądowa. Z dokumentu z 1297 r. wiadomo, że sołtys Herman sprzedał jeden łąn z sołectwa za czynsz. Wieś dolna (Nieder – Frauenwadau) powstała również później. Dokument z 1340 r. wymieniono w związku z tym Petera Sedlika, który zakupił od klasztoru 40 łąnów lasu. W czasach nowożytnych w obu częściach wsi pojawili się osadnicy ze środkowej Frankonii. Początkowo liczniejszy, słowiański żywioł z czasem się zmniejszył. Pierwotne klasztorne dobra przeszły po sekularyzacji w ręce prywatne i utworzono tu samodzielny obwód. W 1855 r. znajdowały się w rękach Alberta von Lekowa, w 1858 r. przejął je Franz von Schobel. Przez 30 lat znajdowały się w rękach znanej śląskiej rodziny – Hicketier (od 1877 r. do ok. 1905 r.), kiedy przejął je baron Bolko von Richthofen. Od tego czasu następowały częste zmiany właścicieli. Jakiś czas znajdowały się nawet w polskich rękach (1912 r. – Lisiecki, 1917 r. – Gerasinowski). Częste zmiany właścicieli nie sprzyjały gospodarce rolnej. W 1927 r. zostały wykupione przez Śląskie Towarzystwo Ziemskie, które organizowało akcję osiedleńczą w wyniku czego wzniesiono w latach trzydziestych szereg domów kolonii. O części folwarku sołeckiego wiadomo natomiast, iż w 1834 r. posiadał ją Heinrich Ernst von Reichenbach, a po nim w 1848 r. – Maksymilian von Marchitzky. Już w poł. XIX w. wieś należała do największych w powiecie. Składała się z części górnej i dolnej, każda z nich tworzyła gminę z sołtysem na czele. Poza tym funkcjonował szlachecki folwark, kościół katolicki, dom parafialny i szkoła oraz lenne sołectwo. Kościół wymieniany w średniowieczu, wzniesiony na nowo w 1653 r., następnie przebudowany gruntownie w latach 1803-1806. Do sekularyzacji w 1810 r. parafia należała do klasztoru cysterek w Trzebnicy.

Czarnogoźdźce – dawne nazwy miejscowości: Czarnogositze – 1364 r., Czarnobuschce – 1364 r., Czarnogość, Czarnogórzyce, Zwornogoschütz (między innymi 1785 r., 1886 r.), Czarnogoszcyce.

Wieś wzmiankowana w 1364 r. Stanowiła własność rodową. Ok. poł. XVIII w. wchodziła w skład wielkiej posiadłości Nowy Zamek – wraz z 18 innymi miejscowościami. Być może już wtedy stanowiła majątek lenny (vasallagium). W 1749 r. właścicielem majątku był Johann von Eberz, a po jego śmierci w 1774 r. posiadłość odziedziczyła jego żona. Rok później majątek znajdował się w rękach Hansa Leonarda von Wolf. We wsi znajdował się folwark, natomiast sama wieś składała się zaledwie z 18 gospodarstw chłopskich. Posiadała już szkołę, prawdopodobnie ewangelicką. We wsi znajdował się też wiatrak, a na folwarku browar. Znani są następujący właściciele majątku: Robert Fischer – 1876 r. Paulina Fischer, z domu Aulock – 1886 r., Heinrich von Crolmann – 1909 r., Siegfried von Crolman – 1917 r., który władał majątkiem do czasów II wojny światowej. W latach 30. XIX w. Czarnogoźdźce nadal stanowiły majątek lenny ordynacji Nowy Zamek.

Czeszyce – dawne nazwy miejscowości: Alt Glashütte, Tscheschen - Glashütte, Thessen – 1155 r., Tessen – 1245 r., Susno vel Czesznaw – 1272 r., Tscheschen – 1743 r., Alt Glashutte, Tscheschensche Glashutte – 1785 r., Tscheschen - 1785 r., Tscheschen, Czesno, Cześń, Suszno, Tschenschen.

Wieś o wczesnośredniowiecznej proveniencji, wzmiankowana już w 1155 r. stanowiła własność kapituły katedralnej we Wrocławiu. Własność tę utrzymała jeszcze w 1930 r. Mieszkańcy wsi będący katolikami należeli do parafii w Goszczu. Szkoła katolicka znajdowała się w Kuźnicy Czeszyckiej.

Dąbrowa – dawne nazwy miejscowości Dammer – 1785 r. Wieś o rodowodzie średniowiecznym. Majątek Dąbrowa wchodził w skład wielkiego majątku Krośnice (wraz z Policami i Hammer) powstałego w 1717 r. W latach 1785-1845 dobra należały do rodziny Reichenbach – Goschütz, następnie drogą sprzedaży przeszły w ręce rodziny von der Recke von Volmerstein. Historia własności kształtowała się równolegle z własnością w Krośnicach, do której Dąbrowa należała do czasów II wojny światowej. Ostatnim właścicielem majątku był Leopold von der Recke von Volmerstein.

Dziewiętlin – dawne nazwy miejscowości: Szwantlyn lub Dzewanlyn – 1442 r., Dziewentlin – 1743 r., Dziewentline – 1785 r. i do ok. 1898 r.; Hedwigsthal – do 1945 r., Dziewiętlin – od 1945 r.

Wieś o średniowiecznej proveniencji, wymieniana w 1442 r. w związku ze znajdującymi się tu dobrami rycerskimi. W 1638 r. Bernard von Maltzan, ówczesny właściciel wsi, sprzedał ją za kwotę 14 700 talarów reńskich spadkobiercom Freitaga (Fraitagsche Erben). Około poł. XVIII w. (1743 r.), wieś znajdowała się w rękach Ebritzische Kreditores. W 1785 r. właścicielem był von Wolf, a dobra określane były mianem wasalnych. Jest również mowa o istniejącej siedzibie szlacheckiej (zamku). Ten status zachował również później, kiedy w 1845 r. ich posiadaczem był Geisler. Niezależnie od dóbr istniała własność gminna. W 1876 r. dobra należały do księcia Bolka von Hochberg – Fürstenstein, stanowiąc niepodzielną część dóbr w Neuschloss; były jednak dzierżawione. Wiadomo, że w 1894 r. dzierżawcą był Otto Schleuner, potem Fischer (1902 r.), Weber (1917 r.), i Paul Urban (1922 r.). Ok. 1905 r. przeszedł w ręce następcy Bolka – Hansa Heinricha i stan ten trwał do wybuchu II wojny światowej.

Grabownica – dawne nazwy miejscowości: Grabownicze, Grabownize, i Grabofnitz (?) – średniowieczne, Charlottenthal – od ok. 1785 do 1945 r., Grabownica – od 1945 r.

Z faktu istnienia w miejscowości dóbr rycerskich należy domyślać się jej średniowiecznej proveniencji. Wg dostępnej literatury ustalono jedynie, iż od 1785 r. dobra znajdowały się w rękach jednej i tej samej rodziny von Reichenbach – Goschütz. W 1876 r. właścicielem był Raphael von Reichenbach – Goschütz, dzierżawił je Paul Rothe. Dobra nie istniały nigdy samodzielnie stanowiąc część wielkiej wolnej własności ziemskiej, stąd, być może, lakoniczne informacje. Ostatnim znanym z imienia Reichenbachem, do którego należały dobra, był Heinrich, od ok. 1922 r. Wiadomo także, że co najmniej od tego momentu pola uprawne były wyodrębnione spośród innych użytków rolnych, rozparcelowane i oddane w dzierżawę. Taka sytuacja istniała do chwili wybuchu II wojny światowej, zapewne także do 1945 r. Równolegle z dobrami istniała w Grabownicy stosunkowo niewielka własność gminna.

Kotlarka – dawne nazwy miejscowości: Kesselsdorf. Miejscowość została założona jako kolonia w latach 1770-1780, nieskolonizowana jednak do końca, wiele parcel pozostało do dziś niezasiedlonych.

Kuźnica Czeszycka – dawne nazwy miejscowości: Cześń – 1374 r., Kuźnica Czeszeczka, Hammer Tscheschen, Czeszno, Szesschicz, Grenzhammer.

Miejscowość o średniowiecznym rodowodzie, stanowiła uposażenie parafii katedralnej we Wrocławiu. Majątek nie uległ kasacji w czasie sekularyzacji i jeszcze w poł. XIX w. stanowił własność kościelną pod zarządem kapituły katedralnej. W poł. XIX w. wieś zamieszkiwało 400 mieszkańców, głównie katolików, którzy posiadali swoją szkołę. Wzniesiony w 1696 r. kościół należał do parafii w Goszczu. W miejscowości znajdował się folwark, kwitł handel i hodowla ryb, w 6 należących do majątku stawach.

Lędzina – dawne nazwy miejscowości: Linsen – 1743 r. i później w 1845 r. do 1945 r., Lędzina od 1945 r.

Zapewne od początku swego istnienia (czasy nowożytne) Lędzina była silnie związana z dobrami w Brzostowie. W 1749 r. jej właścicielem był Carl Wilhelm von Kessel, pan na Brzostowie. Następnie przeszła, podobnie jak Brzostowo w ręce Heinricha von Reichenbacha auf Göschitz, który nabył ją w 1779 r. Rok później odziedziczył własność w Lędzinie jego syn, Heinrich, który przeniósł siedzibę gałęzi rodu do Brzostowa (od tego czasu von Reichenbach auf Brustowe). W rękach rodu wieś znajdowała się jeszcze w 1845 r. Tymczasem doszło do znacznego rozwoju własności gminnej, zapewne na bazie wymienianego już w XVIII w. wolnego sołectwa, tak że od końca XIX w. a może i nieco wcześniej nie było tu dóbr.

Luboradów – dawne nazwy miejscowości: Libenthal – 1770 r. i do 1945 r., Luboradów – po 1945 r. W granicach obecnej wsi, znajduje się druga jeszcze miejscowość o dawnej nazwie (przed 1945 r.) Amalienthal datowanej – 1787 r.

Miejscowość została założona przez hrabiego Carla Wilhelma von Kassel, na terenie dominium w Brzostowie, w latach 1770-1780, jako kolonia i należał do dóbr brzostowskich. W 1789 r. wzniesiono tu szkołę ewangelicką. W latach 1830-1845 właścicielem wsi był pan na Brzostowie – Heinrich von Reichenbach. Także kolejni właściciele Brzostowa byli właścicielami Luboradowa. We wsi funkcjonowały warsztaty tkackie, lniane, z czasem wykształciła się nieduża własność gminna.

Miejscowość Amalienthal, druga część składowa obecna wieś Luboradów, została założona jako kolonia w tym samym czasie i pozostawała w rękach rodziny von Reichenbach auf Goschütz (Goszcz).

Łazy Wielkie – dawne nazwy miejscowości: Łazi – 1220 r., 1224 r., 1266 r. (1267 r.), Łaze – 1250 r., Łazon – 1410 r., Laszen – 1498 r., Lahse Gross i Klein – 1830 r. i do 1938 r., Mittenwald (Gross i Klein) – 1938 – 1945 r. Łazy Wielkie – od 1945 r.

Książę Henryk podarował Łazy w 1212 r. klasztorowi cysterek w Trzebnicy, kiedy jego córka Gertruda została tamtejszą mniszką. W 1220 r. klasztor zamienił dziesięcinę z Łaz wraz z innymi wsiami z biskupstwem. Były wymieniane wśród dóbr klasztornych w 1215 r., 1235 r. i 1266 r. (1267 r.). Ponadto, przy innej okazji, w 1210 r. Łazy wymieniane były jako wieś pszczelarska. W 1250 r. otrzymały prawo lokacji len, nie było to, jak się zdaje, prawo niemieckie. W dokumencie z 1410 r. w związku ze sprawami gospodarczymi klasztoru jest mowa o wsi jako dostarczycielce miodu i kur. Mieszkańcy byli również zobowiązani do wykonywania określonych prac na rzecz klasztoru. W ramach dóbr klasztoru trzebnickiego przetrwały Łazy do 1810 r., tj. do sekularyzacji, kiedy stały się domeną królewską. Już w 1818 r. domeną tutejsza została wykupiona przez gminy Gross i Klein Lahse w postaci 31 tzw. głównych parceli. Od tego momentu nastąpił dynamiczny rozwój obu organizmów gminnych. Oprócz rolnictwa dużą rolę w dochodach ludności wsi odgrywała gospodarka leśna.

Pierstnica – dawne nazwy miejscowości: Pirzniche – 1203 r., Pirznice i Pirstnice – 1224 r., Pirsnizen i Pirsniz – 1250 r. i 1266 r., Pirseninice – 1266 r. (1267 r.), Persnitz – 1410 r., Perschnitz Gross i Klein – 1886 r.; Perschnütz Gross i Klein na zmianę z poprzednią formą do 1937 r., Zeidel (Gross i Klein) – do 1945 r., Pierstnica – od 1945 r.

Do czasu fundacji klasztoru w Trzebnicy książę Henryk I zamienił Pierstnicę z wnukiem niejakiego Jaroniusa, synem Piotra, o imieniu Bogumił i Mlodeus (Mlazco) na Jaksonów k. Wrocławia. Po lokacji klasztoru podarował wieś nowopowstałemu z zapisem na rzecz wdowy po Jaroniusie. Kiedy w 1212 r. księżniczka Gertruda została mniszką w Trzebnicy, książę podarował klasztorowi Łazy w zamian za Pierstnicę. Wieś jest wymieniana w 1224 r. jako wiano córki księcia. Jednak w 1250 r. wiadomo, że została ofiarowana klasztorowi przez księcia Henryka II. Co do jej lokacji istnieje przypuszczenie, że była lokowana na prawie średzkim (niemieckie wykluczone). W rękach klasztoru pozostawała (czasowo oddawana w dzierżawę) do sekularyzacji w 1810 r., po czym przeszła na rzecz domeny królewskiej. Domena pierstnicka (Gross Perschnitz) została sprzedana w 1816 r. hrabiemu von Reichenbach auf Brustawe. Tymczasem wieś (Klein Perschnitz) stanowiła nadal częściowo własność klasztorną. Znajdowały się tam również wolne dobra, część zaś należała do domeny królewskiej. Własność gminna w Pierstnicy rozwinęła się zapewne w oparciu o istniejącym tu już w średniowieczu wolne sołectwo. Całość tworzyła związek gminny. W 1818 r. obie części miejscowości zmieniły przynależność administracyjną. Przeszły z okręgu trzebnickiego do milickiego. W 1860 r. majątek w Gross Perschnitz nabyła rodzina Wagnerów, utrzymując go w swych rękach do ok. 1917 r., kiedy część dóbr nabył Bernhard zu Stolberg – Stolberg. Większa ich część została oddana w dzierżawę kilku dzierżawcom: Arturowi – Ernstowi Rudel, Augustowi Wasmuth oraz Josefowi i Theodorowi Gusinde. Taki stan rzeczy trwał do wybuchu II wojny światowej, a zapewne do 1945 r. Majątek ziemski w Pierstnicy usytuowany został w pld.-wsch. części wsi i składał się z niewielkiego opuszczonego pałacu otoczonego ogrodem z relikami skalniaka w pld.-wsch. narożu. Budowla ta pełniła funkcję siedziby zarządu dóbr.

Police – dawne nazwy miejscowości: Policz – 1785 r., Politz – 1830 r., Poilicz obok Politz – 1845 r., Politz – do 1945 r., Police – od 1945 r.

Do 1945 r. Police nie stanowiły odrębnej jednostki administracyjnej. Był to folwark stanowiący część dóbr w Krośnicach i znajdowały się w tych samych rękach. Literatura nie podaje osobnych danych dla folwarku, lecz dla całości Krośnic i przy tej miejscowości należy ich szukać.

Stara Huta – dawne nazwy miejscowości: Starautta, Neurodzie, Neurode – ok. 1845 r., Alte Hutte.

Miejscowość w poł. XIX w. należała do książąt von Braunschweig – Oels i liczyła ok. 260 mieszkańców, głównie ewangelików, należących do parafii w Międzyborzu. Znajdowała się tu także szkoła ewangelicka. Wieś posiadała wolne sołectwo.

Suliradzice – dawne nazwy miejscowości: Wedelsdorf – 1770 r. i 1785 r., Wedelsdorf i Wedlowicze – 1830 r., Wedelsdorf i Wedlowice – 1845 r. i do 1945 r., Suliradzice – od 1945 r.

Powstała od 1770 r. kolonia fryderycjańska. Własność rodziny Reichenbach – Goschutz. Miejscowość graniczna, na granicy z Polską. Istniał tu zespół budynków urzędu celnego.

Świebódów – dawne nazwy miejscowości: Schwiobedawe i Schwidowe – 1785 r., Schwiebedowe – od 1845 r. do 1926 r., Frankeuberg – w latach 1926-1945, Świebódów – od 1945 r.

Wieś Świebódów w średniowieczu stanowiła własność kościelną; wiadomo np., że w 1353 r. została sprzedana przez parafię w Miliczu (proboszcz Jakub) czy też raczej odstąpiona w dziedziczną dzierżawę rycerzowi Thomo von Hayn (lub von Hager). Folwark koło Schwiebedowa była wymieniana w 1616 r. w księdze majątków parafii milickiej, następne wzmianki dotyczą lat: 1619 r., 1632 r. i 1743 r. Wiadomo, że właścicielem dóbr był von Kessel. W 1785 r. majątek należał do starosty von Koschenbara. Dnia 4 kwietnia 1832 r. utworzony został przez kolejnego właściciela – Józefa Joacheine Leszcze de Pierzno Koszutskiego, majorat obejmujący Świebódów i Wziąchowo Wielkie. Jest on wymieniany jako właściciel po raz ostatni w 1847 r. Natomiast w 1876 r. jako właścicielka figuruje dziedziczka z braku męskiego potomka, jego córka Clara von Wechmar, wdowa po generale Rudolffie von Wechmar, w której rękach majątek pozostawał do ok. 1910 r. dziedziczony przez Maxa Hellwiga. Następnie objął go jej syn Hans Heinrich von Wechmar, szef majoratu i utrzymał go do ok. 1930 r., wówczas majątek został rozparcelowany. Od pocz. XVII w. istniał tu folwark, zaś w k. XVIII w., mowa jest w źródłach także o pałacu (zamku). Należy przypuszczać, że zabudowa gospodarcza, jak również pałac, mogły ulec gruntownemu przekształceniu w momencie utworzenia majoratu. Świadczyć mogą o tym najstarszy zachowany budynek folwarku (czworak) czy też relikty ogrodu.

Wąbnice – dawne nazwy miejscowości: Wembowitz – 1814 r., Friedrichshoh – 1830 r.

Majątek Wąbnice prawdopodobnie już w końcu XV w. wchodził w skład posiadłości Nowy Zamek. W XVIII w. Wąbnice wraz z 17 innymi miejscowościami są wymieniane jako własność hrabiów von Reichenbach, właścicieli ordynacji Nowy Zamek, a od 1819 r. były własnością książąt von Hochberg u Pless. Skromna zabudowa wsi w 1 poł. XIX w. liczyła 21 domów i 180 mieszkańców. Wieś posiadała szkołę wyznaniową, założoną jeszcze w 1788 r. oraz młyn wodny i wiatrak. Ostatnim właścicielem posiadłości Nowy Zamek z siedzibą w Wierzchowicach (do 1945 r.) był Jan Henryk XVI von Hochberg.

Wierzchowice – dawne nazwy miejscowości: Wirschkowitz – 1785 r., Wirschkowiz – 1787 r., Wierschkowitz – 1845 r., Hochweiler – 1935 r.

Wieś pierwotnie stanowiła własność kapituły katedralnej, w 1358 r. została sprzedana księciu Konradowi Oleśnickiemu. Od 1494 r. należała do hrabiego von Kurzbach i wchodziła w skład wielkiej posiadłości ziemskiej Nowy Zamek. Posiadłość ta w 1590 r. została sprzedana Joachimowi III von Malzan i w rękach tej rodziny pozostawała do 1717 r. Wtedy to została ponownie sprzedana Henrykowi von Reichenbach. Po śmierci (dnia 9.01.1819 r.) ostatniego z rodu, droga dziedziczenia przeszła na Jana Henryka X von Hochberg, księcia von Pless. Jego syn Jan Henryk XIV otrzymał w 1876 r. potwierdzenie prawa dziedziczenia majątku wg. tzw. fideikomis. Ostatnim właścicielem Wierzchowic (do 1945 r.) był Jan Henryk XVI von Hochberg. Wierzchowice wchodziły na przestrzeni swego istnienia w skład wolnego państwa stanowego Stare Grodziszczce, której wielkość podlegała okresowo zmianom. Dwór w Wierzchowicach jest

wzmiankowany pośrednio już w XVII w., kiedy to Jan Benedykt von Malzan założył tu ogród. Dwór w swej środkowej części pochodził z ok. poł. XVII w. W 2 poł. XVIII w., za rządów Krzysztofa Henryka von Reichenbach (1731-1791) Wierzchowice stały się główną siedzibą ordynacji Nowy Zamek. Wtedy to powiększono dwór dobudowując dwa skrzydła boczne (prawdopodobnie po spaleniu w 1760 r. przez Rosjan) i założono park. Rozbudowała się też sama wieś. Obok starej wsi w 1753 r. została założona kolonia osadników z Wirtembergii, która otrzymała nazwę Nowych Wierzchowic. Na osi dworu, w kierunku zach. założono ulicę, która otrzymała zabudowę murowaną. W końcu XVIII w. znajdowało się tu 27 gospodarstw, zamieszkiwali tu rzemieślnicy, urzędnicy a nawet kilka rodzin szlacheckich. Na zamknięciu osi, na szczycie wzniesienia, w 1773 r. postawiono kościół, tworząc komponowane założenie, oparte na osi kościół – dwór. Od poł. XVIII w. znaczenie Wierzchowic znacznie wzrosło, jako siedziby posiadłości Nowy Zamek i jako siedziby parafii ewangelickiej, do której należało 9 okolicznych wsi. Znajdowała się tu także szkoła wyznaniowa oraz biblioteka parafialna. Na cmentarzu przykościelnym została wzniesiona kaplica – pomnik, upamiętniająca śmierć na polowaniu w 1814 r. Karola von Reichenbach oraz kolumna z 1819 r. upamiętniająca ostatniego z rodu Reichenbach – Henryka.

Żelezniki – dawne nazwy miejscowości: Eisenhammer – 1743 r., 1830 i do 1945 r., Żeleźnik – od 1945 r.

Nie ma wiele wiadomości dotyczących historii wsi. Wiadomo, że w 1743 r. właścicielem wsi był Carl Wilhelm von Kassel, w 1830 r. – hrabia Reichenbach auf Brustawe, w 1845 r. – Heinrich Reichenbach auf Brustawe. Lektura materiałów statystycznych wykazuje, że kolejnymi właścicielami byli właściciele Brzostowa. Tutejsze dobra nigdy nie były samodzielne, wykształciły się natomiast dość znaczne własności gminne.

5.3. Krajobraz kulturowy gminy

Krajobraz kulturowy jest indywidualnym wizerunkiem miejsca, łączącym elementy przyrody, klimatu i ukształtowania terenu oraz zachodzących na tym terenie procesów politycznych, gospodarczych, społecznych i kulturowych, związanych z działalnością człowieka. Ujawnia się poprzez dziedzictwo materialne – kształtujące krajobraz przyrodniczy na przestrzeni dziejów oraz dziedzictwo niematerialne – zwyczaje, przekaz ustny, wiedzę i umiejętności, także związane z nimi przedmioty i przestrzeń kulturową, które są przekazywane z pokolenia na pokolenie i odtwarzane przez ludzi w relacji z ich środowiskiem, historią i stosunkiem do przyrody. Krajobraz kulturowy jest źródłem poczucia tożsamości i ciągłości. Jego ochrona jest najistotniejszym czynnikiem kształtowania tożsamości i osobowości mieszkańców, by mogli identyfikować się ze swoją gminą oraz zrozumieć jego historię.

5.3.1. Dziedzictwo materialne Gminy Krośnice – najcenniejsze obiekty zabytkowe z terenu Gminy Krośnice

Materialne dziedzictwo kulturowe gminy to cały dorobek materialny wszystkich pokoleń, jakie zamieszkiwały to miejsce. Są to zarówno układy przestrzenne miejscowości wraz z terenami zieleni komponowanej, powstałe przez stulecia budowle i zastosowane w nich rozwiązania architektoniczne, jak również zabytki ruchome w nich zgromadzone oraz zabytki archeologiczne.

Do najbardziej wartościowych obiektów zabytkowych znajdujących się na terenie Gminy Krośnice należą:

I. HISTORYCZNE UKŁADY PRZESTRZENNE WSI

Reprezentowane przez układy urbanistyczne i ruralistyczne, czyli sposób rozmieszczenia składników zespołu historycznego zawierający zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym sieci ulic i dróg oraz ich wzajemne powiązania funkcjonalne i widokowe. Układ urbanistyczny dotyczy miast, układ ruralistyczny wsi. Przestrzenną formą krajobrazu kulturowego są również inne miejsca ukształtowane historycznie: zespoły dworskie, gospodarcze, parkowo-pałacowe, parki, cmentarze, zespoły sakralne, etc.

Układ osadniczy wsi z terenu gminy Krośnice jest przeważnie ulicowy, z obustronnie zlokalizowaną zabudową. Niektóre miejscowości utworzyły wybitnie długie łańcuchy osadnicze (np. Łazy Wielkie i Małe, Bukowice). Krośnice, Wierzchowice, Świebodów, Pierstnica, Kuźnica Czeszycka czy Stara Huta i Cieszyce posiadają bardziej na rozgałęziony układ ulic. W przypadku wsi Grabownicy i Luboradowa utworzony został połączony układ przestrzenny, którego osią jest ciek Grabownicy (Kotlarki). Najbardziej rozwinięty układ przestrzenny posiadają Krośnice, pełniące funkcje ośrodka administracyjnego. Szczególnie wartościowy krajobrazowo i architektonicznie jest zespół parkowo-pałacowy. Na pozostałym obszarze dominuje zabudowa 2-3 kondygnacyjna, o dachach spadzistych, zagrodowa (siedliska rolników) i mieszkaniowa. Na obszarach leśnych występują pojedyncze zabudowania związane z gospodarką leśną.

Układy ruralistyczne poszczególnych wsi:

Brzostowo – jest to wieś ulicówka, z większością zabudowy usytuowanej w czworoboki przy głównej drodze wiejskiej. W płn.-zach. części wsi znajduje się folwark, który jest połączony drogą osiowo z folwarkiem w Brzostówku, stanowiącym przez stulecia nieodłączną część dóbr. Droga ta była wysadzana obustronnie dębami, z których pozostały jedynie pojedyncze egzemplarze. Park przy pałacu rozciągał się w kierunku płn.-płd., ograniczony od wsch. drogą w kierunku Żeleźnik. We wsi znajduje się ciekawa architektonicznie była szkoła wzniesiona w 1895 r. na miejscu wcześniejszej.

Bukowice – jest to niezwykle rozciągnięta ulicówka z rodzajem owalnego nawisła w pobliżu kościoła i podobnym rozwidleniu dróg w części wsch. W zabudowie zagród widoczny jest pewien porządek (regularne czworoboki, być może następstwo frankońskiego osadnictwa). Zachowane są również kolonie parcelacyjne z budownictwem z ok. 1930 r. Widoczne zróżnicowanie architektury zabudowań, znaczna degradacja oraz zniszczenie folwarku.

Czarnogoźdźce – miejscowość na skraju kompleksu leśnego, wzdłuż drogi przelotowej z Milicza do Twardogóry i Sycowa. W planie wsi widoczne elementy regulacji, zabudowa niejednolita. W części płd., w rozwidleniu dróg kompleks folwarczno-parkowy o silnie zdegradowanej zabudowie. W części płn.-zach. wsi, poza zabudowaniami znajdują się dwa opuszczone cmentarze z zachowanymi nielicznymi nagrobkami i śladami mogił.

Czeszyce – wieś przydrożna, widoczne ślady regulacji, zabudowa skromna, niejednolita.

Dąbrowa – wieś na skraju kompleksu leśnego, przy drodze lokalnej, wykazująca cechy wielodrożnicy, o zamartym układzie. Zabudowa rozproszona. Przez wieś wytyczono dwie proste drogi krzyżujące się w pobliżu folwarku, których układ jest niezależny od pierwotnego układu wsi.

Dziewiętlin – wieś reprezentuje układ wielodrożny, który rozwinął się z pierwotnej ulicówki. Teren dóbr rozciąga się po zach. stronie głównej drogi wiejskiej. Od strony Krośnic na wysokości parku – droga obsadzana obustronnie lipami, biegnie po grobli; od tej drogi wiedzie również wjazd do parku przez bramę. Zabudowa zabytkowa wsi w znacznej mierze zdegradowana. Pałac nie istnieje.

Grabownica – zasadniczą częścią składową tej niewielkiej miejscowości jest ulicówka. Na pld. jej krańcu, w pewnej odległości od zabudowań wsi znajdował się folwark należący do dóbr.

Kotlarka – wieś typu ulicowego, przy drodze lokalnej, o wyraźnym podziale parcelacyjnym i jednolitym układzie zabudowy. Jest to przykład tzw. kolonii fryderycjańskiej z zachowanym układem parcelacji i częściowo zachowanym układem zabudowy działek siedliskowych. Zachowany jest cmentarz.

Krośnice – miejscowość trójczłonowa, wieś pierwotna przydrożna, przy drodze lokalnej zespół pałacowo-parkowy na pñ.-zach. od pierwotnej wsi, dawny zespół sanatoryjny na pñ. od wsi – na wsch. od pałacu. Obecnie droga przelotowa Milicz – Twardogóra jest drogą najważniejszą. Ranga jej wywodzi się ze zmian przestrzennych wprowadzonych jako wynik zmian prawnoprawnych w 2 poł. XVIII w.

Kuźnica Czeszycka – wieś przy drodze przelotowej, fragmentami czytelna późniejsza regulacja układu (szczególnie w centralnej partii wsi). Na wsch. krańcu – folwark.

Lędzina – typ wsi wielodrożnej z zabudową swobodnie rozmieszczoną w stosunku do dróg wiejskich.

Luboradów – obie wsie są typowymi przykładami układów rządowych. Do chwili obecnej zachował się niemal nienaruszony zarys działek.

Łazy Wielkie – z luźno rozrzuconych osad leśnych rozwijały się Łazy (zarówno Wielkie jak i Małe) w układy wielodrożne. Ich zabudowa pozostała jednak nadal swobodnie sytuowana wobec dróg. W chwili obecnej obie części składowe zostały dość znacznie zdewastowane.

Pierstnica – jest typowym przykładem wsi wielodrożnej z wykształconym w jej centrum owalnym nawsiem. Z drogi z Pierstnicy do Bukowie, w połowie odległości między miejscowościami widok na centrum Bukowie z wieżą kościoła.

Police – część zabudowy folwarku i zachowana. Pierwotnie kształtowana w formie czworoboku.

Stara Huta – wieś przydrożna o zróżnicowanym układzie zabudowy. W centrum ślady regulacji. W pld.-wsch. części wsi, pod lasem, nieczytelny cmentarz ewangelicki. Wyznaczono punkt widokowy ochrony panoramy wsi.

Suliradzice – wieś o układzie rządowym, z zabudową luźno rozrzuconą w stosunku do głównej drogi wiejskiej. W pld.-wsch. części wsi zespół zabudowy d. urzędu celnego (Zollamt), zgrupowany w czworobok.

Świebodów – niewielka wieś o rządowym układzie zabudowy, luźno rozrzuconej wzdłuż drogi biegnącej w kierunku wsch.-zach., która od strony zach. skręca ku pld., omijając dość znaczne wzgórze (niem. Hofe – Berg, czyli wzgórze dworskie), u podnóża którego rozciąga się folwark i założenie zielone.

Wąbnice – miejscowość między kompleksami leśnymi, na wzniesieniu przy drodze lokalnej. Zabudowa zwarta, jednolita, o układzie regularnym. W części wsch. ślady dawnego folwarku.

Wierzchowice – miejscowość trójczłonowa: pierwotny układ wiejski – tzw. Stare Wierzchowice, wieś przydrożna (Dziewiętlin i Wąbnice), obecnie droga pozbawiona znaczenia tranzytowego; zespół pałacowo-parkowy, położony na wsch. od Starych Wierzchowic; kolonia osadnicza przy drodze do Czarnogózdzie, o regularnym układzie i zwartej zabudowie. Elementem scalającym jest oś założenia pałac – kościół oraz jej przedłużenie, w kierunku wsch., przez park do Krośnic. Na jej zamknięciu usytuowano pałac w Krośnicach. Zwraca się uwagę na układ dróg, które są tu szczególnie ważnym elementem planu. Występuje skorelowanie układu pierwotnego z założeniem planowanym. Układ ten winien być bezwzględnie zachowany. Na kilku bocznych ulicach występuje historyczny bruk, który należy zachować.

Żelezniki – są stosunkowo dobrze zachowanym przykładem ulicówki z utrzymanym układem dawnych działek.

II. OBIEKTY SAKRALNE

Kościół ewangelicki, ob. rzymskokatolicki filialny pw. Chrystusa Dobrego Pasterza, Brzostowo nr 33 – powstał w pierwszych latach XX w. Podczas wymiany tynków zewnętrznych częściowo zatarto cechy barokowe. Obecnie jest to jednonawowa, murowana i otynkowana świątynia z wyodrębnionym, nieco niższym od nawy, zwróconym ku pld. prezbiterium. Od zach. do prezbiterium przylega zakrystia. Dachy kryte dachówką: nad nawą dwuspadowy z powiekami, nad prezbiterium dwuspadowy. Zach. połąć wspólna dla prezbiterium i zakrystii. W dwuosiovej elewacji zach. i trzyosiovej wsch. duże, dwupoziomowe, trójdzielne okna zamknięte półkoliście. W zakrystii prostokątne, w elewacji czołowej prostokątne, nad którymi pozioma elipsa. Portale zamknięte półkoliście. Na osi od wsch. czworoboczna wieża zegarowa, częściowo wtopiona w korpus nawowy zwieńczona spiczastym hełmem krytym blachą. Na wysokości kalenicy nawy okna zamknięte półkoliście. Pod nimi kwadratowe tarcze zegarowe. W pñ. ścianie wieży pomiędzy portalem i tarczą jeszcze dwa prostokątne ona umieszczone jedno nad drugim. W przyziemiu wieży kruchta. Nawa i prezbiterium przykryte pozornym sklepieniem kolebkowym z częściowo widoczną konstrukcją dachową z ozdobnie ciosanych belek, z wieszarami.

Wnętrze utrzymane w kolorystyce biało-złotej z czerwonymi akcentami i niebejcowanego drewna słupów, ławek i podłogi. Od pñ. drewniany chór muzyczny przechodzący w emporę sięgające 2/3 długości nawy. W prezbiterium secesyjny witraż z 1910 r., projektu A. Seilera z Wrocławia.

Wyposażenie neobarokowe z okresu budowy kościoła:

- w ołtarzu obraz W. Veberrücka z 1906 r. przedstawiający Chrystusa Dobrego Pasterza;
- w prospekcie organowym instrument wyk. w 1910 r. przez wrocławską firmę E. Wilhelm;
- chrzcielnica drewniana.

Kościół parafialny pw. Wniebowzięcia NMP, Bukowice, ul. Wrocławska 47 – datowanie: 1653 r., przebudowany w latach 1802-1809. Remonty, konserwacje: 1965 r. – wprowadzenie do wnętrza polichromii aut. prof. J. Molga, lata 60. XX w. – renowacja ołtarza głównego, lata 1972-1976 – restauracja obiektu, położenie nowych tynków zewnętrznych i wewnętrznych, wykonanie drewnianej boazerii, renowacja polichromii, lata 90. XX w. – odnowienie wnętrza, renowacja klatki schodowej wieży, położenie kamiennej posadzki w przedsionkach, pocz. 2008 r. – remont organów.

Pierwsza wzmianka potwierdzająca istnienie w Bukowicach kościoła pochodzi z wizytacji w 1529 r. Kolejna wizytacja przeprowadzona była w 1562 r. przez biskupa Sebastiana von Rostocka, który opisał kościół jako drewnianą budowlą, prawie w ruinie, z dwoma sprofanowanymi ołtarzami. Prawdopodobnie w okresie wojny 30-letniej kościół został zupełnie zniszczony. W 1653 r. na jego miejscu wybudowano nowy, murowany kościół. Był on opisywany po raz pierwszy w protokołach powizytacyjnych biskupa Franciszka Neandera w 1666 r. Według tych zapisów był to obiekt wzniesiony na nowo i rekonsekrowany, z polichromowanym wnętrzem, trzema ołtarzami, bogato wyposażony. W 1785 r., F. A. Zimmermann opisując wieś Bukowitsche, wymienił katolicki kościół wraz z plebanią i budynkiem szkolnym – jako zespół należący do fundacji klasztoru trzebnickiego. W latach 1802-1809 dokonano przebudowy kościoła (zakres prac nieudokumentowany). W 1868 r. zdjęto z wieży stary hełm ostrosłupowy, nasadzając nowy o kształcie kielichowym. Wtedy prawdopodobnie dobudowano także aneksy od pñ. i pld. Projekt i nadzór prac budowlanych pełnił Konigl – Kreis Baumeister Woas. W 1913 r. – wprowadzono do prezbiterium witraże zaprojektowane przez pracownię M. Nierle z Wrocławia. W latach 20. XX w. wprowadzono do prezbiterium nową polichromię. W 1936 r. zainstalowano w obiekcie centralne ogrzewanie wraz z systemem wentylacyjnym. Ostatni opis kościoła sporządził Konserwator Prowincji Dolnośląskiej Hermann Grundmann, podczas służbowej inspekcji konserwatorskiej dnia 3.10.1935 r., określając go jako późnobarokowy obiekt przebudowany w latach 1802-1809. Stan obiektu uznano w większej części za dobry. Podkreślono dobrą klasę barokowego wyposażenia wnętrza – ołtarza, kosza ambony, prospektu organowego. Jako złe określono polichromie chóru pochodzące

z lat 20. XX w. W czasie działań wojennych w 1945 r. plebania wraz z aktami parafii została spalona. W 1946 r. kościół objęli księża salezianie.

Kościół usytuowany jest w centrum wsi, po płn. stronie ul. Wrocławskiej, zajmuje pld.-zach. część działki cmentarza. Do zespołu kościoła należą jeszcze cmentarz, plebania, stara plebania oraz dawna stodoła, obecnie pełniące funkcję garaży.

Kościół orientowany, o symetrycznym rzucie, z korpusem nawy założonym na planie wydłużonego prostokąta, z dostawionym do niego węższym, półkoliście zamkniętym prezbiterium. Na osi korpusu od zach., dostawiona wysoka wieża założona na czworoboku. Od pld. i płn. dostawione do korpusu nawy niewielkie aneksy bocznych przedsionków. Od płn.-wsch., pomiędzy korpus nawy i prezbiterium, wpisany czworobok zakrystii. Bryła masywna, zwarta, z dominantą sześciokondygnacyjnej wieży zwieńczonej oktogonálním hełmem z latarnią. Do jednokondygnacyjnego wydłużonego korpusu nawy od wsch. dostawione węższe, zamknięte półkolistą absydą prezbiterium.

Kościół murowany z cegły, tynkowany. Opaski okienne, pilastry i gzymsy ceglane, tynkowane. Portal prowadzący do zakrystii z piaskowca. Elewacje korpusu nawy są podzielone zdwojonymi, uproszczonymi, pilastrami, podobne zdwojone pilastry zdobią kondygnacje wieży. Bryłę obiega wysoki, uskokowy cokół. Wszystkie otwory okienne otoczone tynkową białą opaską z lekko zarysowanym płaskim rantem. Lizeny, pilastry, fryz korpusu nawy i gzymsy zaakcentowane kolorem.

W prezbiterium sklepienie kolebkowe z lunetami, w nawie sklepienie kolebkowe spłaszczone, z ostrołukowymi lunetami nadokiennymi, w przedsionku pod emporą sklepienie krzyżowe, pozorne, z wyciskanymi szwami sklepiennymi. Wieżba dachowa drewniana, konstrukcji płatwiowo-kleszczowa ze stolcami leżącym i dodatkowym rzędem stolców pośrodku. Nad korpusem nawy dach dwuspadowy, nad prezbiterium dach stożkowy, nad zakrystią dach dwupołaciowy, nad przedsionkiem płn. i pld. dachy pięciopółaciowe. Wieża nakryta oktogonálním hełmem w formie kielichowej, zwieńczonym iglicą z kulą i krzyżem. Hełm obity blachą pozostałe dachy pokryte ceramiczną dachówką karpiówką na spływach połąci zakrystii gąsiory.

Otwory okienne nawy i prezbiterium wysokie, zamknięte łukiem pełnym. Otwory okienne wieży o niższej strzałce, zamknięte łukiem pełnym oraz kwadratowe. Otwory okienne zakrystii małe, prostokątne. Otwory okienne przedsionków – wole oczy. Otwory wejściowe – zewnętrzne – portal główny wysoki, zamknięty łukiem pełnym, wejścia do bocznych aneksów prostokątne, o różnych proporcjach.

Wieża – elewacja zach., czterokondygnacyjna, jednoosiowa, skomponowana z trzech dwukondygnacyjnych segmentów, zaakcentowanych profilowanymi, wyładowanymi gzymsami kordonowymi. Pierwszy segment opięty zdwojonymi pilastrami o płaskim licu, z miernie profilowanym cokołem, z profilowaną schodkową przewiązką i pseudotoskańskimi głowicami. Gzyms koronujący z motywem zębniaka, wyładowany, profilowany. Na koronie muru nasadzony oktagon mocno zabudowanego belwederu nakrytego ośmiopółaciowym hełmem o kielichowym zarysie. Hełm wieńczy stożek z kulą i promienistym krzyżem.

Wyposażenie ruchome kościoła pochodzi z pocz. XIX w.:

- ołtarz główny i ołtarz boczne, chrzcielnica, ambona – drewno polichromowane, ok. 1806 r.;
- zespół rzeźb drewnianych, polichromowanych, ok. 1806 r. – św. Jan Nepomucen, św. Michał Archanioł, św. Jadwiga;
- zespół figuralnych witraży w oknach prezbiterium, 1913 r.;
- stolarka drzwi wewnętrznych z szyldami, okuciami i zamkami, XVIII/ XIX w.;
- mechanizm zegara wieżowego z 1913 r. (?).

Kościół parafialny św. Jana Chrzciciela, Kuźnica Czeszycka – pierwszy kościół parafialny drewniany w Kuźnicy Czeszyckiej wzniesiono w 1700 r. Obecny murowany zbudowano w latach 1789-1790. W latach 1963-1964 wprowadzono nową polichromię wnętrza świątyni. W latach 1973-1976 przeprowadzono remont pokrycia dachowego, więźby i 10-głosowych organów oraz odmalowano elewację zewnętrzną. Salezjanie objęli duszpasterstwo w parafii w 1950 r.

Kościół wzniesiony na osi pld.-zach. – pñ.-wsch., z prezbiterium od pld.-zach. Jednonawowy, nakryty dwuspadowo z nieco niższym, zamkniętym poligonalnie prezbiterium i zakrystią od pñ., przechodzącą na pld. narożnik nawy. Zakrystia nakryta dachem pulpitowym. W zach. części pñ.-zach. ściany nawy – prostokątna kruchta (?), pod dachem pulpitowym. W fasadzie czterokondygnacyjna, niesymetrycznie rozmieszczona wieża, na rzucie zbliżonym do kwadratu, zwężona ku górze, nakryta dwuczłonowym, czterospadowym hełmem: w dolnej kondygnacji – o lekko wygiętych połaciach, w górnej – cebulasty ze sterczyną. Obok wieży dwukondygnacyjny aneks klatki schodowej, nakryty dwupołaciowym dachem.

Elewacje gładko otynkowane, z wyodrębnioną uskokiem i barwną partią cokołową, zwieńczone profilowanym gzymsem. Okna zamknięte łukiem okrągłym. Ściany elewacji dłuższych artykułowane parami lizen rozmieszczonych między otworami okien i lizenami narożnymi, z gzymsem w górnej części. Jednoosiowe ściany wieży masywnymi gzymсами dzielone na cztery kondygnacje o zróżnicowanej wysokości. W przyziemiu wieży okrągłoluczna arkada otworu wejściowego, nad nią data MDCCXCV. W kolejnych dwóch kondygnacjach – koliste otwory okienne (analogiczne w szczycie fasady i ścianach klatki schodowej), w ostatniej – okna arkadowe.

Wnętrze jednonawowe, prezbiterium wydzielone ścianą tarczy przeprutą szeroką okrągłoluczną arkadą z archiwoltą na łuku o obniżonej strzałce. Nawa nakryta stropem, w prezbiterium i apsydzie wieloboczny strop fasetowy z wielobocznym plafonem w zwieńczeniu.

Wokół kościoła znajduje się zabytkowy mur z przełomu XVIII/XIX w. oraz cmentarz katolicki.

Kościół ewangelicki pw. Syjona Fryderyka, ob. kościół parafialny pw. Narodzenia NMP, Wierzchowice, ul. Kościelna 19 – datowanie: lata 1770-1773, 1781 r., 1819 r. Remonty, konserwacje: po 1945 r. – prace budowlane i konserwatorskie, 1965 r. – wykonano systemem gospodarczym remont pokrycia dachowego oraz konserwację murów zewnętrznych kościoła, 1966 r. – zaimpregnowano „Xylamitem” ryglową konstrukcję ścian, 1974 r. – remont, w trakcie którego uzupełniono tynki na wieży tynkiem cementowo-wapiennym, ponownie zakonserwowano i zabezpieczono konstrukcję ryglową korpusu głównego i zakrystii oraz pomalowano elewację wieży. Zasadniczy kolor elewacji utrzymano w odcieniu ciemnopopielatym, detale architektoniczne w odcieniu jasnopopielatym, 1993 r. – drewniane elementy konstrukcji kościoła zabezpieczono przed owadami, 1999 r. – konserwację ryglowych elementów konstrukcji drewnianej kościoła, przełożenie pokrycia dachowego i wzmocnienie elementów więźby dachowej, uzupełnienie opierzeń i tynków zewnętrznych, pomalowano elewację kościoła wraz z wieżą w odcieniach ugru.

Kościół wzniesiono w latach 1770-1773, z fundacji hrabiego Krzysztofa Henryka von Reichenbacha, na miejscu dawnego domu modlitwy, rozebranego w 1769 r. Kamień węgielny pod budowę położono dnia 29 września 1770 r., za ówczesnego pastora Samuela Abrachama Lauterbacha. Pierwotnie zamierzano wznieść budowlę w całości murowaną, jednak nie pozwoliły na to środki finansowe. Fundamenty i część wieży kościoła wykonał w 1770 r. milicki mistrz murarski Ernest Ferdynand Klose. Budowę wieży ukończono 1 lipca 1773 r. wieńcząc ją galką z orłem i słońcem. Pierwotnie naroża wieży pokrywały pseudobonie malowane na biało, których podziały zaznaczono szarą farbą (w trakcie remontu kościoła przeprowadzonego w 1965 r. bonie te zastąpiono boniami wyrobionymi w tynku). Pierwotnie elewacje wieży utrzymano prawdopodobnie w dwóch odcieniach zieleni, z detalem architektonicznym w kolorze białym. Prace nad rokokowym wystrojem wnętrza ukończono prawdopodobnie w 1781 r. Kościół wyposażono w ołtarz ambonowy, ufundowany przez drugą żonę Reichenbacha, oraz zegar i dwa dzwony ufundowane przez syna hrabiego Henryka Wilhelma von Reichenbach – Neuschloss. W 1773 r. Krystian Wilhelm Scheffler Junior wykonał organy złożone z sekcji głównej i pozytywu. Wystrój oraz wyposażenie świątyni znacznie wzbogacono w 1819 r. za kwotę 21 000 Talarów, zapisaną w testamencie przez Henryka Wilhelma von Reichenbach – Neuschloss. Po bezpotomnej śmierci

hrabiego patronat nad miejscowym zbozem sprawował bratanek jego żony – hrabia Hans Henryk XV von Hochberg. Z jego fundacji kościół został odnowiony i ponownie wyposażony w 1855 r. Po śmierci Hansa Henryka X patronat nad kościołem sprawował jego syn Hans. Następnie do 1939 r. patronat nad świątynią sprawowali kolejni właściciele dóbr: Hans Henryk XVI (1874-1933) oraz Hans Henryk XVIII von Hochberg (1905-1989). Kościół wielokrotnie remontowano w 1853 r., 1893 r., 1899 r., 1904 r. i 1933 r., o czym świadczą napisy umieszczone na wieży w partii poddasza. Prace obejmowały prawdopodobnie naprawy pokrycia dachowego. W 1934 r. kościół został odnowiony.

Kościół usytuowany w nowszej, zach. części wsi Wierzchowice, wytyczonej w 1753 r. w związku z założeniem kolonii osadników z Wirtembergii (Neu Winckowitz – Nowe Wierzchowice). Położony na szczycie wzniesienia, pierwotnie na zamknięciu dawnej alei lipowej, stanowiącej oś kompozycyjną osiedla, opartą na dyspozycji zespół dworsko-parkowy – kościół. Obecnie kościół zlokalizowany po płd. stronie drogi prowadzącej na płn.-zach. do Czarnogoźdź i Milicza. Na płd. od kościoła założony cmentarz parafialny na rzucie wieloboku, ogrodzony betonowym ogrodzeniem, dostępny przez bramę od płn. Na cmentarzu wzniesiona kaplica upamiętniająca śmierć Karola von Reichenbach na polowaniu w 1818 r. oraz kolumna z 1819 r. poświęcona Henrykowi von Reichenbach, ostatniemu z rodu.

Kościół nieorientowany, salowy, założony na rzucie prostokąta z ukośnie ściętymi narożami oraz kwadratową wieżą częściowo wtopioną od wsch. w korpus główny. Kościół o zwartej bryle, nakryty wielospadowym dachem, z dominantą czterokondygnacyjnej, czworobocznej wieży w fasadzie. Bryła budowli rozczłonkowana niższą, kwadratową zakrystią przylegającą od zach. do części ołtarzowej, krytą trójspadowym dachem o przedłużonej kalenicy. Budynek posadowiony na wysokim cokole znacznie wyładowanym przed lico. Wieża zwieńczona hełmem cebulastym, ośmiobocznym z arkadkową latarnią, w zwieńczeniu której gałka i krzyż. Więźba dachowa drewniana, typu wieszarowego. Płatwie i krokwie usztywnione krzyżami św. Andrzeja. Pokrycie dachu ceramiczne, połączenie dachu ponad korpusiem głównym i zakrystią kryte dachówką karpiówką ułożoną podwójnie w „koronkę”. Ośmioboczny, cebulasty hełm wieży z latarnią kryty blachą.

Fundamenty i cokoł kościoła kamiennie-ceglane, cokoł gładko tynkowany tynkiem wapienno-cementowym. Ściany korpusu głównego i zakrystii ryglowe. Słupy, podwaliny, belki nadprożowe i podokienne oraz oczep w formie gzymsu wieńczącego wykonane z drewna dębowego. Słupy ukształtowane w rodzaj pilastrów w wielkim porządku, zwieńczonych płaskorzeźbionymi głowicami pseudokompozytowymi. Elementy drewniane pomalowane na kolor ciemnobrązowy. Cokoł i ściany wieży murowane z cegły pełnej na zaprawie wapiennej, miejscami uzupełnione kamieniem, w górnej partii szkieletowe.

Wyposażenie wnętrza jednolite, rokokowe z ok. 1780 r. obejmuje:

- ołtarz główny (pierwotnie z amboną w retabulum);
- ambona, wymontowana z ołtarza po 1945 r., zawieszona na filarze empory płd.;
- organy złożone z sekcji głównej i pozytywu – pierwotny instrument z 1773 r., poddany renowacji w 1849 r., obecny z 2 poł. XIX w., przebudowany w 1905 r.;
- chrzcielnica;
- cztery obrazy ewangelistów w ozdobnych ramach;
- świeczniki: wiszące – sześcioramienne oraz dawne kinkiety przy emporach;
- dzwonek ministrancki z k. XVIII w.;
- dzwon ufundowany wg inskrypcji w 1800 r. przez hrabiego Reichenbach – Neuschloss;
- krucyfiks z XVIII/ XIX w.

III. INNE ZABYTKI NIERUCHOME

Dawny zespół sanatorium neuropsychiatrycznego w Krośnicach, ul. Kwiatowa, Parkowa, Sanatoryjna, Sportowa – pochodzi z XIX/XX w.

Kompleks budynków założonego w 1860 r. przez Adalberta von der Recke-Volmersteina na wzór zakładu w Bethel koło Bielefeldu zakładu leczniczego Deutscher – Samariter – Ordensstift dla upośledzonych i chorych dzieci znajduje się w pñ. części wsi, zespół rozszany na dużym obszarze. Budynki dawnego sanatorium mieszczą się przy ul. Kwiatowej, Parkowej, Sanatoryjnej, ul. Sportowej.

Personel lecznicy stanowili diakoni i diakonisy, bracia i siostry miłosierdzia wyznania protestanckiego.

Statut określał fundację jako organizację dobroczynną, a jej dochody miały opierać się o darowizny, zapisy spadkowe i dobrowolne datki. Wśród dobroczyńców zakładu leczniczego znalazły się najwybitniejsze nazwiska XIX-wiecznej Europy – cesarz Napoleon III, król Prus Wilhelm I, następca tronu Holandii, Wielki Książę Meklemburgii i Szwerin książę Fryderyk oraz generalicja, ministrowie i dyplomaci. Personel lecznicy stanowili diakoni i diakonise, bracia i siostry miłosierdzia wyznania protestanckiego. Wszyscy ci opiekunowie, zanim zajęli się pielęgowaniem i uczeniem dzieci, musieli przejść kursy z zakresu ludzkiej anatomii, higieny i udzielania pierwszej pomocy.

Na potrzeby zespołu szpitalnego pracowało duże gospodarstwo rolne, a następnie ogrodnictwo, powiększone o plantacje owocowo-warzywne. W trakcie rozbudowy powstał szpital, dwa oddziały zakaźne i pawilony dla chorych na gruźlicę. Z czasem dobudowano też żłobek, przedszkole i schronisko dla młodzieży. Lecznica zbudowana została na wzór podobnego zakładu w Bethel koło Bielefeld. W 1930 r. kompleks rozrósł się do trzech zespołów szpitalnych złożonych aż z 30 budynków.

Zespół zatracił swój pierwotny charakter. Budynki nie pełnią pierwotnej funkcji. Zachowany został układ budynków zespołu. Stan zachowania obiektów – zadawalający.

Obiekty wchodzące w skład zespołu:

- pałac, ob. budynek administracyjno-hotelowy (ul. Kwiatowa 2a, 2b),
- pawilon dziecięcy VII, ob. Dom Pomocy Społecznej (ul. Kwiatowa 9),
- pawilon dziecięcy VIII, (ul. Sanatoryjna 21),
- izolatka, ob. warsztat szewski (ul. Kwiatowa 9),
- pawilon dziecięcy, ob. Szkolne Schronisko Młodzieżowe (ul. Kwiatowa 4),
- laboratorium. ob. bud. usługowy (ul. Kwiatowa 7),
- pralnia, ob. dom mieszkalny (ul. Kwiatowa 6a-f),
- masarnia, ob. bud. nieużytkowany (ul. Kwiatowa 14),
- budynek mieszkalno-administracyjny (ul. Kwiatowa 4/Sanatoryjna 22b),
- garaże, ob. dom mieszkalny (ul. Kwiatowa 8),
- dom mieszkalny (ul. Sportowa 5),
- dom mieszkalny, ob. budynek mieszkalno-usługowy (ul. Sanatoryjna 16),
- dom mieszkalny (ul. Sanatoryjna 18),
- dom mieszkalny (ul. Parkowa 24),
- spichlerz (ul. Sportowa 5a-d).

Zespół pałacowo-parkowy z folwarkiem, Krośnice – datowanie: 1785 r. – pałac, 1880 r. – zabudowania folwarczne.

Założenie pałacowo-parkowe z dawnym folwarkiem znajduje się w pñ.-zach. części wsi, pomiędzy pierwotną częścią wsi (od pñd.) a zespołem sanatoryjnym (od pñ.). Od pñd. teren ograniczony jest od zabudowań wsi drogą przelotową, Milicz – Twardogóra. Założenie można podzielić na dwie części: dawny folwark we wsch. części zespołu oraz pałac, oficyna i park – w zach. Jedynie dawny dom zarządcy dóbr (ob. ul. Parkowa 26a) jest budynkiem wolnostojącym, usytuowanym w kierunku pñd. od pałacu. Kompozycja zespołu geometryczna, nieregularna, zbliżona do kwadratu w części folwarku, swobodna, nieregularna w części zach. pałacowo-parkowej. W części folwarku kompozycja układu geometryczna, nieregularna, zbliżona do kwadratu. Natomiast w części pałacowo-parkowej kompozycja swobodna, nieregularna w części zach.

Dawne podwórze gospodarcze, znajdujące się w zach. części zespołu zostało zlikwidowane, w jego miejscu wybudowano obiekty sportowe – boiska, korty. Jedyne istniejące budynki gospodarcze, to zrujnowany spichlerz, znajdujący się po płd. stronie pałacu, ob. Urzędu Gminy. Układ zespołu zatarty, część budynków rozebrana.

Obecnie na terenie założenia, w części pałacowo-parkowej kursuje Krośnicka Kolejka Wąskotorowa. Na tyłach zespołu pałacowego zachowały się granitowe nagrobki i kamień upamiętniający rodzinę von Volmerstein.

Pałac w zespole, ob. Urząd Gminy, Krośnice, ul. Sportowa 4 – datowanie: 1785 r., 1864 r., 1910 r.

Pałac został wybudowany ok. 1785 r. przez rodzinę Reichenbachów z Goszcza i należał do nich do 1791 r. Dwór był wtedy jednopiętrowy i znacznie mniejszy niż jest obecnie. Dnia 22 lipca 1845 r. majątek nabył hrabia Adelbert von der Recke von Volmerstein od hrabiego Heinricha, pochodzącego z Westfalii. W tym samym roku pałac został przebudowany z barkowego w stylu neorenesansowy. Był to największy na owe czasy pałac na tych terenach, ustępujący jedynie siedzibie w Brzostowie. Po śmierci hrabiego zarządzanie pałacem przejęli jego potomkowie. Syn Wernera – Leopold junior, był inicjatorem ostatniej przebudowy pałacu. Miała ona miejsce w latach 1927-1929. Architektem owej przebudowy był Hans Thomas. Thomas odszedł od dotychczas praktykowanej nowoczesnej architektury i przebudował siedzibę w stylu neoklasycyzmu pruskiego. Forma, którą nadano pałacowi, przetrwała do dziś, pomimo zajęcia pałacu w 1945 r. przez wojska radzieckie i towarzyszącym mu rabunkom i zniszczeniom w Krośnicach. Budynek pozostawał pusty aż do 1952 r., kiedy Ministerstwo Zdrowia przeznaczył go pod zarząd Państwowego Szpitala dla Nerwowo i Psychicznie Chorych, gdzie do 1996 r. był szkołą dla dzieci ze szpitala neuropsychiatrycznego. W 1996 r. pałac odkupiły władze Urzędu Gminy, wyremontowały go i przeznaczyły na swoją siedzibę. W czasie ostatniego remontu dokonano wielu zmian zwłaszcza wewnątrz, przystosowując pomieszczenia do celów biurowych.

Budynek pałacu znajduje się we wsch. części parku, ograniczonego od płn. terenami sportowymi (boiska), od płd. szosą prowadzącą do Wierzchowic, od zach. – użytkami rolnymi, ciągnącymi się do Wierzchowic, od wsch. – terenami sanatoryjnymi i gospodarczo-mieszkalnymi (folwark).

Budynek na rzucie wydłużonego prostokąta, trójdzielny, trzytraktowy, z reprezentacyjnym dwuczęściowym holem umieszczonym na osi symetrii, za którym jest taras i zejście do ogrodu. Pałac podpiwniczony, o zwartej bryle, dwukondygnacyjny, z użytkowanym poddaszem, nakryty czterospadowym dachem z lukarnami. Bryła rozróżbiona, od wsch. poprzez płytki, wyższy od korpusu ryzalit mieszczący w parterze reprezentacyjne wejście, od płn. wąski, głęboki ryzalit z klatką schodową, od zach. – taras (dwukondygnacyjny). Druga kondygnacja wsparta na dwóch skrajnych filarach i dwóch środkowych kolumnach z pseudogłowicami, między którymi znajdują się granitowe schody prowadzące z parteru do ogrodu. Więźba dachowa konstrukcji drewnianej, płatwiowo-jętkowa, z dwiema ścianami stolcowymi, usytuowanymi w kierunku podłużnym płn.-płd.

Elewacja frontowa budynku (wsch.): trzynastoosiowa, symetryczna. Całość obiega wysoki cokół (część kondygnacji piwnic). Brak gzymsu kordonowego. Całość wieńczy gzyms koronujący. Elewacja podzielona na trzy części. Otwór wejściowy umieszczony centralnie, zamknięty (podobnie jak rozmieszczony po jego obu stronach otwory okienne) lukiem pełnym. Nad nim umieszczono otwór wejściowy na niewielki balkonik z balustradą. Elewacja ogrodowa (zach.): trzynastoosiowa, trzyczęściowa (jak fasada), w części środkowej zaakcentowana założonymi na rzucie prostokąta tarasem, na który prowadzą kamienne schody. Nad tarasem parteru znajduje się drugi taras, podtrzymywany parą filarów i umieszczoną między nimi parą kolumn. Taras drugiej kondygnacji ma ceglana balustradę, przerwana po środku stalową kratą. Pozostały wystrój i podziały takie same jak w fasadzie.

Ściany: zewnętrzne – murowane z cegły (o nietypowych, większych niż cegła maszynowa wymiarach), na zaprawie wapiennej, otynkowane. Detale architektoniczne: gzymsy kordonowe, wieńczący, kartusz herbowy – wykonane w tynku. Otwory wejściowe (w elewacji wsch. i płn.) w ceglanych, otynkowanych obramieniach. Otwory okienne w tynkowych obramieniach z dekoracją płycinową podokienną.

Wnętrza, wystrój, wyposażenie:

- w piwnicach zachowane sklepienia kolebkowe oraz kolebkowe z lunetami (oprócz pomieszczeń w płn.-wsch. części);
- w holu parteru reprezentacyjne, drewniane schody dwubiegowe z jednym biegiem typu wachlarzowego, dodatkowo zaakcentowane parą kolumn z kanelowanymi głowicami;
- w pld.-zach. części parteru zachowane kolebkowe sklepienie z lunetami;
- w płn.-wsch. części parteru zachowana mozaika parkietowa;
- w części pld. korytarza drugiej kondygnacji zachowane sklepienie pseudozwierciadłowe;
- zachowana krosnowa stolarka okienna oraz część stolarki drzwiowej;
- zachowany wystrój zewnętrzny: kartusz herbowy, dekoracja płycinowa podokienna otworów drugiej kondygnacji: opaski okienne, kształt otworów.

Park w zespole – położony jest w zach. części założenia, ograniczony jest od wsch. terenami sanatoryjnymi i gospodarczo-mieszkalnymi, od płn. terenami sportowymi (boiska), od pld. szosą prowadzącą do Wierzchowic, od zach. za parkiem roztaczają się użytki rolne ciągnące się do Wierzchowic. Teren obsadzony jest kępami drzew. Powiązania widokowe podnoszą walory obu obiektów scalają je w jeden duży kompleks parkowy. Ok. 1845 r., prawdopodobnie wraz z przebudową pałacu teren dawnego założenia ogrodowego przekształcony został w park romantyczny. Park ten posiadał dwie rozległe polany w płn. części i w pld. części, rozdzielone dużym ozdobnym stawem. Wytyczono sieć nieregularnych dróg oraz regularny układ rowów wyznaczających granicę założenia.

Obecny układ przestrzenny odpowiada dawnym granicom. Zachowały się wejścia na teren parku oraz nasadzenia, między innymi aleja prowadząca do Wierzchowic. Zatarciu uległ dawny przebieg alejek spacerowych wewnątrz parku, rozrost krzewów i samosiewów. Od strony zach. parku wytyczono aleję dębowo-lipową w kierunku założenia pałacowo-folwarcznego w Wierzchowicach, stanowiącą oś łączącą. Powiązania widokowe podnoszą walory obu obiektów (Krośnice, Wierzchowice) i scalają je w jeden duży kompleks parkowy.

Folwark z założeniem parkowym, Pierstnica 2b-d – datowanie: ok. 1900 r.

Pierstnica była wsią służebną klasztoru w Trzebnicy przez kilkadziesiąt lat, czasami oddawaną w dzierżawę. To zadecydowało, iż folwark nie rozwijał się jako samodzielne dobra. Wraz z sekularyzacją dóbr kościelnych wieś i folwark stały się domeną królewską. Dokonał się prawdopodobnie przy tym podział wsi na Gross Perschnitz z folwarkiem i Klein Perschnitz. Za czasów rządów rodziny Wagnerów, w folwarku podjęto inwestycje. W 1909 r. na pewno wybudowano dużą owczarnię. Folwark nigdy nie należał do dużych majątków. Liczył 228 ha ziemi z czego znaczną część stanowiły łąki i pastwiska. To tłumaczy obecność owczarni w zabudowaniach folwarcznych. Podobnie było w majątkach sąsiedzkich. Z końca XIX w. pochodzi również niewielki pałac (willa?), obecnie w ruinie. W 1917 r. nastąpił podział dóbr. Mniejszą część nabył Bernhard zu Stolberg – Stolberg, pozostając jej właścicielem do II wojny światowej. Resztę ziemi oddano w ręce trzech dzierżawców. Byli nimi Artur Ernest Rudel, August Wasmuth oraz Josef i Teodor Gusinde. Niewiadomo czy nastąpiły później zmiany dzierżawców, nie zachowały się na ten temat żadne informacje. Po 1945 r. majątek przejęło Państwowe Gospodarstwo Rolne.

Założenie pałacowo-parkowe z folwarkiem zlokalizowane we wsch. części wsi, złożone jest z parku z nieistniejącym pałacem i oddzielonego drogą, rozległego folwarku. Kompozycja folwarku zwarta, regularna, zbliżona do prostokąta. Zabudowania folwarczne skupione na pierzei wsch. i zach., od płn. – swobodnie rozmieszczone niewielkie budynki: mieszkalny i gospodarczy, od pld. – mur z bramą wjazdową. Zabudowania gospodarcze w pierzei zach.: stodoła, budynek gospodarczy (drewutnia) połączony z mieszkalnym. W pierzei wsch.: owczarnia, nieco cofnięta obora, do której od płn. przylega budynek mieszkalny; za owczarnią – kolejny budynek mieszkalny ustawiony do niej prostopadle.

Budynki murowane z cegły, część tynkowana; na rzutach prostokątów, nakryte dwuspadowymi dachami. Układ zabudowy czytelny; stan zachowania budynków zróżnicowany; większość wymaga uzupełnienia pokrycia dachowego i stolarki. Budynek mieszkalno-gospodarczy – w stanie ruiny.

Park w zespole – niewielki kształtowany teren zielony założono wokół nieistniejącego już pałacu ok. 1900 r. Obecnie częściowo czytelny jest układ szpalerów i alei. Z ogrodzenia zachowane są fragmenty filarów bramy wejściowej od strony zach., od strony półn. pozostałości gazonu.

Dwór w zespole dworsko-folwarcznym, Czarnogózdzie nr 22 – prawdopodobnie został wzniesiony przez rodzinę von Woyrsch na początku XIX w. Dwór wzmiankowano m.in. w 1830 i 1845 r. Budynek murowany, potynkowany, wzniesiony na rzucie prostokąta, z dwoma wydatnymi ryzalitami w elewacji południowej, parterowy, z użytkowym poddaszem, nakryty wysokim dachem naczółkowym z lukarnami i facjatką na osi elewacji północnej. Wejście w elewacji północnej umieszczono w parterowym ganku. Dwór przekształcony w 2 połowie XX w., o uproszczonych elewacjach, pozbawionych ozdobnych detali architektonicznych. Jedynie wejście w jednym z ryzalitów elewacji południowej zachowało kamienny portal z kluczem. Teren wokół rezydencji otoczony jest ceglanym murem. Od południowego-wschodu do dworu przylega dawny park. Bardziej na północ rozciągają się zabudowania pofolwarczne.

Po II wojnie światowej majątek przejęło państwo polskie. Folwark wraz z rezydencją przekazano w zarząd Państwowemu Gospodarstwu Rolnemu Milicz. Po upadku PGR-u zabudowania znalazły się w gestii Agencji Własności Rolnej Skarbu Państwa. Już w 1992 r. dwór nabył prywatny inwestor. Obecnie rezydencja jest w średnim stanie, zachowane walory stylistyczno-historyczne. Lekko uszkodzone tynki ze śladami zawilgocenia i przebarwieniami, zmiana rozmieszczenia i kształtu części okien w elewacjach szczytowych, wymiana części stolarki na współczesną, bez zachowania pierwotnych podziałów. Obiekt choć nie użytkowany to jest zabezpieczony przed wejściem.

Dwór (ruina) w zespole dworsko-folwarcznym, Dziewiętlin – początki nieistniejącej rezydencji sięgają przynajmniej XVIII w. Siedzibę szlachecką w Dziewiętlinie wzmiankowano w 1787, 1830 i 1845 r. Był to na pewno budynek murowany z cegły, prawdopodobnie założony na planie prostokąta, dwukondygnacyjny, nakryty dachem dwuspadowym. W jednym z naroży znajdowała się wieloboczna wieża zwieńczona wysokim hełmem.

Po II wojnie światowej majątek w Dziewiętlinie przejęło państwo polskie. W folwarku urządzono Państwowe Gospodarstwo Rolne. Niezniszczony w czasie działań wojennych dwór zamieniono w wielorodzinny budynek mieszkalny dla pracowników przedsiębiorstwa. Z powodu niewłaściwej eksploatacji i braku bieżących remontów rezydencja w Dziewiętlinie w czasach Polski Ludowej została doprowadzona do ruiny. Dokładna data rozbiórki budynku nie jest znana. W 1997 r. zachowane z niego były już tylko piwnice. Obecnie pozostałością po zespole dworskim w Dziewiętlinie jest park krajobrazowy, częściowo ogrodzony murem, resztki murów fundamentów dworu oraz zabudowania mieszkalne i gospodarcze dawnego folwarku.

Pałac w zespole pałacowo-folwarcznym, Kuźnica Czeszycka nr 51a – siedziba zarządu dóbr kapituły wrocławskiej najprawdopodobniej została w Kuźnicy Czeszyckiej wzniesiona już w XVII w. Budynek został przekształcony w 1824 r. oraz w wyniku remontów przeprowadzanych po drugiej wojnie światowej. Pałac murowany, potynkowany, założony na planie prostokąta, dwukondygnacyjny, z częściowo użytkowym poddaszem, nakryty dachem naczółkowym. Fasada (elewacja północna) dziewięcioosiowa, z centralnym głównym wejściem. Elewacja południowa również dziewięcioosiowa, z dodatkowymi wejściami do budynku. Elewacja boczna wschodnia trzyosiowa. Od zachodu do pałacu przylega niewielki budynek gospodarczy. Elewacje zabudowy zachowały pozostałości barokowych zdobień, w postaci podziałów ramowych wykonanych za pomocą zdwojonych pilastrów i wydatnego gzymsu wieńczącego. Okna prostokątne, część w płytkich arkadowych wnękach. Niektóre pomieszczenia parteru nakryte sklepieniami kolebkowymi z lunetami. Pałac skierowany jest fasadą na dawny dziedziniec gospodarczy, wokół niego przetrwała część zabudowań pofolwarczych.

Po zakończeniu drugiej wojny światowej majątek przejęło państwo polskie. Rezydencję wraz z folwarkiem przekazano w zarząd Państwowemu Gospodarstwu Rolnemu Milicz Zakład Rolny Czatkowice. Pałac pełnił funkcje mieszkalne dla pracowników zakładu. Po upadku PGR-u zabytek znalazł się w gestii

Agencji Własności Rolnej Skarbu Państwa. Od 1996 r. pałac jest własnością prywatną kilku rodzin. Budynek w dalszym ciągu pełni funkcje mieszkalne.

Nieistniejący dwór, Wierzchowice² – pierwsza rezydencja w Wierzchowicach istniała już prawdopodobnie w XVII w. w czasach rządów rodziny von Maltzan. Dwór szachulcowy został zbudowany po 1717r. przez Chrystiana Heinricha von Reichenbacha. Siedziba w Wierzchowicach ucierpiała w czasie działań wojennych w 1760 r., podczas tzw. wojny siedmioletniej. W następnych latach została odnowiona i powiększona o dwa boczne skrzydła. Ostatnią przebudowę dwór przeszedł około 1930 r. Budynek o konstrukcji szachulcowej zbudowany był na planie zbliżonym do litery „L”. Składał się z korpusu, dwóch symetrycznych bocznych skrzydeł oraz oficyny i budynku bramnego. Dwór był częściowo parterowy, częściowo dwukondygnacyjny (korpus), nakryty wysokimi dachami czterospadowymi i mansardowymi z lukarnami. W tej postaci przetrwał do końca lat 80. XX w.

W 1945 r. dwór w Wierzchowicach został zajęty przez żołnierzy Armii Czerwonej. W rezydencji urządzono siedzibę komendantury. Następnie w czasach Polski Ludowej majątek Hochbergów przejęło państwo polskie. Folwark wraz z dworem przekazano w zarząd Państwowemu Gospodarstwu Rolnemu Czarnogórz. W dworze urządzono mieszkania pracowników, odbywały się w nim również okolicznościowe spotkania i zabawy, np. dożynkowe. W latach sześćdziesiątych miał miejsce jakiś remont, lecz generalnie obiekt był niedoinwestowany. Degradacja dworu znacznie przyspieszyła po przejęciu go przez Wojewódzkie Sanatorium Neuropsychiatrii w Krośnicach. W 1969 r. zabytek nadawał się do generalnego remontu, na który się jednak nie zdecydowano. Dwa lata później po raz pierwszy postanowiono budynek przeznaczyć do rozbiórki. Odtąd przez wiele lat toczyła się batalia na pisma pomiędzy konserwatorami starającymi się uratować zabytek, a jego użytkownikami – najpierw Wojewódzkim Sanatorium Neuropsychiatrii w Krośnicach, a od 1976 r. Kombinatem PGR w Miliczu – dążącymi do likwidacji dworu. Zlecane przez konserwatorów kolejne remonty nie były przeprowadzane. Na przeszkodzie zawsze stały jakieś braki, to materiałów budowlanych, to środków finansowych, czy wolnych mocy przerobowych przedsiębiorstw remontowo-budowlanych. W 1989r. doszło do katastrofy budowlanej w wyniku której zawaliło się jedno ze skrzydeł dworu. Przy okazji okazało się, że w budynku teoretycznie wykwaterowanym już w 1975 r. w dalszym ciągu mieszkało kilka rodzin. W tej sytuacji PGR bez zgody konserwatora przeprowadził rozbiórkę dworu, motywując to bezpieczeństwem mieszkańców.

Obecnie po siedzibie Reichenbachów i Hochbergów pozostał w Wierzchowicach zaniedbany park krajobrazowy, którego początki sięgają siedemnastowiecznego ogrodu. Poza tym w miejscowości można zobaczyć kilka budynków mieszkalnych i gospodarczych należących dawniej do zabudowań folwarku. Dwór wpisany jest do rejestru zabytków.

Mauzoleum Hochbergów, Wąbnice – pochodzi z 1 poł. XX w. Mauzoleum usytuowane jest na cmentarzu rodzowym Hochbergów, który znajduje się na zach. skraju lasu, na pld.-wsch. od zabudowy wsi.

Obiekt wzniesiono z inicjatywy Hansa Heinricha XVI von Hochberga i Eleonory von Hochberg, właścicieli posiadłości Wierzchowice. Został tu tylko pochowany Hans Heinrich XVI von Hochberg zmarły w 1933 r. w Berlinie.

Mausoleum zbudowane na planie regularnego sześcioboku z wejściem od zach., gdzie otacza ją prostokątnie załamany mur oporowy wysunięty półkoliście pośrodku. Ściany murowane z cegły, tynkowane, detal płaski, wypracowany w tynku. W elewacji frontowej arkadowy otwór drzwi, w zwieńczeniu ściany – tarczowy naczółek. Dach namiotowy, łamany, na rzucie sześcioboku, kryty ceramiczną dachówką. Otwór drzwi ramowany taśmową opaską ze zwornikiem w kluczu, osadzonym na wysokości linearnie profilowanego gzymsu. Pozostałe ściany ujęte lizenami; w tylnej elewacji – wypracowana w tynku arkada. We wnętrzu dwa sarkofagi z inskrypcjami.

Zły stan zachowania – uszkodzenia tynku i detali, uszkodzenia dachu zabezpieczonego folią, uszkodzenia stolarki.

² <https://www.palaceslaska.pl/index.php/indexs-alfabetyczny/w/1620-wierzchowice> (data dostępu 26.05.2020 r.)

III. CMENTARZE

Cmentarze ukształtowane są wg reguł kulturowych, związanych z religią i tradycją grzebania zmarłych, opatrzone cennymi zabytkami sztuki sepulkralnej, z zachowanym układem alejek i ścieżek cmentarnych, w otoczeniu starodrzewu, stanowią ważny element dziedzictwa kulturowego. Również cmentarze nieczynne. Obiekty te należy pielęgnować i eksponować w krajobrazie miejscowości. Niezależnie od stanu zachowania cmentarze powinny być oznakowane tablicami informacyjnymi.

Na terenie Gminy Krośnice odnaleźć można kilka typów cmentarzy – znajdują się 23 zabytkowe cmentarze, z czego 4 to cmentarze parafialne, 2 cmentarze rodowe, 16 cmentarzy poewangelickich (w tym jeden cmentarza jest zlikwidowany), 1 to miejsca pocmentarne (Tabela nr 1). Najstarszą nekropolią jest cmentarz katolicki parafialny w Kuźnicy Czeszyckiej. Pozostałe cmentarze zostały założony głównie w XIX w.

Stan zachowania cmentarzy jest zróżnicowany. Wszystkie ujęte są w gminnej ewidencji zabytków. Cmentarze parafialne są w dobrym stanie – są uporządkowane, oznakowane, ogrodzone. Natomiast cmentarze poewangelicki, rodowe oraz miejsca pocmentarne są w bardzo złym stanie – zatraciły pierwotny układ, są zarośnięte, zaniedbane, nieogrodzone. Trudno do nich trafić, gdyż nie są oznakowane.

Tabela 1. Zabytkowe cmentarze z terenu Gminy Krośnice

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	OBIEKT	LOKALIZACJA	DATOWANIE
1	Brzostowo	cmentarz poewangelicki	na pld. od wsi	poł. XIX w.
2	Brzostowo	cmentarz rodowy rodziny Stolberg	na pld. od wsi	ok. 1900 r.
3	Bukowice	cmentarz katolicki parafialny w zespole kościoła par. NMP Wniebowziętej		ok. 1803 r.
4	Bukowice	cmentarz katolicki parafialny	300 m na pld. od kościoła	ok. 1920 r.
5	Bukowice	cmentarz poewangelicki	pośród zabudowy, przy szosie	poł. XIX w., ok. 1900 r.
6	Czarnogoździce	cmentarz rodowy	na zach. od wsi	pocz. XX w.
7	Czarnogoździce	cmentarz poewangelicki	na zach. od wsi	1 poł. XIX w.
8	Dąbrowa	cmentarz poewangelicki	pośrodku wsi	2 poł. XIX w.
9	Dziewiętlin	cmentarz poewangelicki	na zach. od wsi	XVIII w.
10	Grabownica	cmentarz poewangelicki	na pld. od wsi	poł. XIX w.
11	Kotlarka	cmentarz poewangelicki	na pld. od wsi	ok. 1850 r.
12	Krośnice	cmentarz przyszpitalny (miejsce pocmentarne)	na skraju zespołu Sanatorium	1860 r.
13	Kuźnica Czeszycka	cmentarz katolicki parafialny w zespole kościoła par. św. Jana		ok. 1700 r., ok. 1850 r.
14	Kuźnica Czeszycka	cmentarz ewangelicki, ob. katolicki parafialny	wśród pól	ok. 1850 r.
15	Lędzina	cmentarz poewangelicki	przy szosie	ok. 1850 r.
16	Luboradów	cmentarz poewangelicki	na zach. od wsi	2 poł. XIX w.
17	Łazy Małe	cmentarz ewangelicki (zlikwidowany)	pośrodku wsi	2 poł. XIX w.
18	Łazy Wielkie	cmentarz poewangelicki	pośrodku wsi	ok. 1850 r.
19	Pierstnica	cmentarz poewangelicki	na pld. od wsi	2 poł. XIX w.
20	Stara Huta	cmentarz poewangelicki	na wsch. skraju wsi	ok. 1850 r., ok. 1920 r.
21	Wąbnice	cmentarz poewangelicki	na pln.-zach. od wsi	poł. XIX w.
22	Wierzchowice	cmentarz ewangelicki, ob. katolicki parafialny w zespole kościoła par. Narodzenia NMP	na pld. od wsi	2 poł. XIX w.
23	Żeleźniki	cmentarz poewangelicki	na skraju wsi, przy szosie	XIX w.

IV. PARKI

Większość założeń parkowych w Gminie Krośnice ukształtowana została w ciągu XIX w., zgodnie z panującymi ówczesnie tendencjami – w formie krajobrazowych, swobodnych kompozycji. Komponując park wykorzystywano piękno i różnorodność naturalnego krajobrazu, sadzono rodzime i introdukowane gatunki drzew i krzewów. Często kształtowanie przestrzeni wychodziło poza granice parku i obejmowało otaczający krajobraz. Na terenie Gminy Krośnice przeważają parki niewielkie, kilkuhektarowe, są to założenia przypałacowe/przydworskie w zespołach (Tabela nr 2). Ich stan zachowania i zabytkowa wartość są zróżnicowane, ale tworzą one specyficzny krajobraz kulturowy mocno związany z regionem.

Stan zachowania parków określić można jako średni. Jedynie park w Krośnicach jest bardzo dobrze utrzymany i zagospodarowany. W parkach układy alei są czytelne, w mniejszym lub większym stopniu zachowały pierwotny drzewostan, jednak zagospodarowanie przestrzenne terenu parków jest średnie.

Tabela nr 2. Zabytkowe parki na terenie Gminy Krośnice

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	OBIEKT	DATOWANIE
1	Brzostowo	park pałacowy	ok. 1870 r.
2	Czarnogoździce	park dworski wraz z aleją kasztanową w zespole dworsko-folwarcznym	4 ćw. XIX w.
3	Dziewiętlin	park dworski w zespole dworsko-folwarcznym	lata 50-60-te XIX w., K. XIX w. i pocz. XX w.
4	Krośnice	park pałacowy w zespole pałacowo-folwarcznym	1 poł. XIX w., ok. poł. XIX w.
5	Pierstnica	park pałacowy w zespole pałacowo-folwarcznym (wpisany do rejestru zabytków)	ok. 1900 r.
6	Świebodów	park dworski	1 poł. XIX w., poł. XIX w.
7	Wierzchowice	park pałacowy w zespole dworsko-folwarcznym	k. XVII w., ok. 1890 r., pocz. XX w.

5.4. Dziedzictwo niematerialne

Dziedzictwo niematerialne to zwyczaje, przekaz ustny, wiedza i umiejętności oraz związane z nimi przedmioty i przestrzeń kulturowa przez daną wspólnotę, grupę lub jednostki uznane za część własnego dziedzictwa. Dziedzictwo niematerialne to rodzaj dziedzictwa, które jest przekazywane z pokolenia na pokolenie i ustawicznie odtwarzane przez wspólnoty i grupy w relacji z ich środowiskiem, historią i stosunkiem do przyrody. Dla danej społeczności dziedzictwo niematerialne jest źródłem poczucia tożsamości i ciągłości. Dziedzictwo niematerialne obejmuje: tradycje i przekazy ustne, w tym język, jako narzędzie przekazu, spektakle i widowiska, zwyczaje, obyczaje i obchody świąteczne, wiedzę o wszechświecie i przyrodzie oraz związane z nią praktyki, umiejętności związane z tradycyjnym rzemiosłem. Większość tych elementów na terenie Gminy Krośnice nie była naukowo badana.

Obowiązkiem władz gminnych jest podjęcie działań mających na celu zapewnienie przetrwania niematerialnego dziedzictwa kulturowego, w tym jego identyfikację, dokumentację, badanie, zachowanie, zabezpieczenie, promowanie i przekazywanie następnym pokoleniom, w szczególności przez edukację formalną i nieformalną. Ochrona skupia się głównie na procesach przekazywania elementów dziedzictwa niematerialnego z pokolenia na pokolenie, (np.: w opowieściach, pieśniach, obrzędach rodzinnych, ceremoniach lokalnych czy w przekazie umiejętności z ojca na syna albo z mistrza na ucznia), a nie na wytwarzaniu konkretnych środków, za pomocą których jest wyrażane (takich jak przedstawienia taneczne, pieśni, instrumenty muzyczne czy rzemiosło).

• KULTURA

Główną instytucją zajmującą się krzewieniem kultury jest **Centrum Edukacyjno-Turystyczno-Sportowe w Krośnicach (CETS)**, ul. Sanatoryjna 19 wraz z **Filią w Bukowicach**, ul. Topolowa 12. CETS wraz z usytuowanym w jego pobliżu amfiteatrem stał się miejscem organizowania wszelkich imprez kulturalnych (w tym również na świeżym powietrzu). Powstałe CETS swoją działalnością obejmuje przede wszystkim mieszkańców gminy Krośnice, ale również mieszkańców całego powiatu milickiego. Organizowane są wszelkiego typu imprezy kulturalne, sportowe, regionalne które skupiają mieszkańców całego powiatu.

W ramach CETS funkcjonują:

- **Ośrodek Edukacji Ekologicznej w Krośnicach (OEE)** – stanowi bazę lokalową do prowadzenia zajęć z dziedziny edukacji ekologicznej dzieci i młodzieży, promocji walorów przyrodniczych i kulturowych regionu, szkoleń i konferencji dla mieszkańców gminy oraz województwa dolnośląskiego i części województwa wielkopolskiego.
- **Galeria Ziemi** **Galeria Ziemi** – to zbiór ponad 4500 minerałów i skamieniałości. Ekspozycja jest uporządkowana zgodnie ze skalą twardości Moshy – od najtwardszych okazów (diamenty) do miękkich (gipsy). Wśród zgromadzonych skamieniałości obejrzeć można m.in. skamieniałe drewno i olbrzymie skamieniałości jurajskie sprzed ok. 160 mln lat. W galerii prowadzone są również zajęcia edukacyjne dla wszystkich grupy wiekowych. W ich zakres wchodzi: prezentacja na temat minerałów i różnych form krystalizacji, nauka rozpoznawania minerałów, widowiskowy pokaz obróbki (szlifowania) kamieni szlachetnych i półszlachetnych.
- **Krośnicka Kolej Wąskotorowa** – jest to jedna z niewielu czynnych kolei parkowych w Polsce. Kolejka kursuje na terenie zespołu pałacowo-parkowego w Krośnicach. Trasa liczy prawie 3 km trasy, gdzie znajduje się 5 mniejszych stacji. Kursy obsługuje lokomotywa parowa Px48 – 1907 r., wyprodukowana w 1955 r. W budynku stacji głównej znajduje się Centrum Informacji Turystycznej, gdzie można zakupić pamiątki oraz bar kolejkowy. Oprócz przejażdżki kolejką na przyjezdnych czeka wiele innych atrakcji, m.in. stawy rekreacyjne, w sezonie letnim miejsce przeznaczone do kąpiel, wypożyczalnia sprzętu wodnego (łódki, rowerki wodne) i plac zabaw. Obok budynku stacji głównej znajduje się wiata grillowa dla ok. 50 osób.
- Hala Sportowa z siłownią,
- Kompleks otwartych obiektów sportowych,
- Wypożyczalnia rowerów, lornetek, sprzętu turystycznego i sportowego,
- Schronisko Młodzieżowe, pokoje hotelowe,
- Centrum Konferencyjne.

Na terenie gminy świetlice wiejskie pełnią funkcję głównych obiektów odpowiedzialnych za działalność kulturalną oraz miejsce spotkań lokalnej społeczności. W gminie Krośnice funkcjonuje 16 świetlic wiejskich w miejscowościach: Czeszycach, Czarnogoźdicach, Dziewiętlinie, Grabownicy, Kotlarce, Kuźnicy Czeszyckiej, Lędzinie, Luboradowie, Łazach Małych, Pierstnicy Małej, Starej Hucie, Suliradzicach, Świebodowie, Wąbnicach, Wierzchowicach, Żeleźnikach.

Na terenie gminy działają także **Gminne Biblioteki Publiczne**: w Krośnicach, w Bukowicach oraz w Kuźnicy Czeszyckiej.

Szerzeniem kultury zajmują się także:

- lokalne zespoły muzyczne: **Chór Ballada**, **Zespół Ludowy Pierstniczanie**, **Zespół Pierścienie** oraz **zespół rockowy Lonely Flowers**.
- **Stowarzyszenie „Aktywne Łazy”** – celem Stowarzyszenia jest działalność na rzecz wspierania rozwoju obszarów wiejskich poprzez pobudzanie aktywności lokalnej społeczności, integrację mieszkańców, ochronę wartości historycznych, kulturowych. Stowarzyszenie prowadzi warsztaty z tworzenia rękodzieła.
- **Punkt Informacji Turystycznej**, który udziela Wszelkich informacji na temat kursów i rezerwacji przejazdów Krośnickiej Kolei Wąskotorowej.
- **Miniskansen pszczelarski „Eko-Pasieka”**.

W gminie organizowane są liczne imprezy o zasięgu ponad lokalnym. Do najważniejszych zaliczyć należy:

- otwarcie sezonu Krośnickiej Kolei Wąskotorowej – każdego roku w ostatni weekend kwietnia lub w weekend pierwszomajowy rusza sezon Krośnickiej Kolei Wąskotorowej, który trwa do końca września. Imprezie towarzyszy wiele atrakcji m. in. Jarmark Produktów Lokalnych, na którym można zakupić lokalne produkty, m.in. soki z Doliny Baryczy, wina, cydr, wędzone ryby oraz rękodzieło. Dla najmłodszych powstaje wesołe miasteczko, na scenie prezentują się lokalne zespoły i wokaliści oraz gwiazdy polskiej muzyki;
- rajd rowerowy „Śladami Ryszarda Szurkowskiego” – to cykliczna impreza, która odbywa się nieprzerwanie od 2010 r. Rowerzyści spotykają się w Krośnicach dwa razy do roku w ostatnią sobotę kwietnia i pierwszą września. Uczestników przyciągają malownicze trasy Doliny Baryczy. Jedna prowadzi drogami asfaltowymi, a druga jest typowo szutrowa i wiedzie przez lasy oraz wokół Stawów Krośnickich;
- Święto Sadów – kontynuacja obchodów Święta Jabłoni. Inicjatorem obchodów święta była grupa sadowników z Wierzchowic i okolicznych wsi. Wydarzenie odbywa się w ostatnią niedzielę września. Wydarzenie ma charakter regionalny i co roku ściąga coraz to więcej uczestników. Część artystyczna jest bogata w występy lokalnych zespołów oraz tych znanych w całym kraju. Bardzo urozmaicona jest część wystawowa, gdzie okoliczni sadownicy, wikliniarze, pszczelarze prezentują efekty swojej pracy;
- Dni Karpia – Święto milicko-krośnickiego karpia;
- Otwarty Turniej Szachowy „O puchar Doliny Baryczy” – impreza cieszy się ogromnym zainteresowaniem, udział biorą osoby z całego regionu dolnośląskiego;
- dożynki wiejskie – Gminne Święto Plonów.

• PRODUKTY LOKALNE

- Bukowice – wioska drewna – drewnianym rękodziełem zajmują się w Bukowicach kobiety, które zostały podszkolone przez lokalnych stolarzy. Wykonywane własnoręcznie deseczki do krojenia i drewniane łyżki. Na drewnie malowane są motywy leśne, drzewa, liście, zwierzęta, owoce leśne;
- Winnica Anna – Sady Przerwa;
- Gospodarstwo Sadownicze Wiesław Romańczyk;
- Gospodarstwo Sadownicze „Z Chaty Łaniaków”;
- Gospodarstwo Sadownicze Dziekan;
- Wyroby z loomu Andrzej Kret – Loom to surowiec naturalny, zwany również europejskim ratanem. W ofercie dostępne są wyroby nawiązujące do tematyki obszaru Doliny Baryczy. Inspiracją są tradycyjne elementy wsi, przyrody Doliny Baryczy (wiatrak, studnia, pszczoły, kurki, karp) oraz opakowania na produkty lokalne: miody, soki. Wyroby posiadają znak jakości „Dolina Baryczy Poleca”;
- Zakład Przetwórstwa Mięsnego Jankowscy;
- Winnica De Sas;
- Bombki o motywach regionalnych.

• TURYSTYKA

Atutem Gminy Krośnice jest bardzo duża powierzchnia lasów (lasy łęgowe) i liczne stawy będące siedliskiem wielu rzadkich gatunków zwierząt. Do ważniejszych miejscowości krajoznawczych gminy o znaczeniu lokalnym należą Krośnice i Wierzchowice. Obszar turystyczno-wypoczynkowy stanowi północnowschodnia część gminy należąca do obszaru turystycznego Doliny Baryczy. Największą atrakcją gminy jest Krośnicka Kolej Wąskotorowa, 3 km trasa kursuje na terenie zespołu pałacowo-parkowego w Krośnicach.

Przez teren gminy przebiegają liczne szlaki takie jak:

- ścieżka przyrodnicza „Stawy Krośnickie” – ma formę pętli o długości 9 km + dojście z Krośnickiej Kolei Wąskotorowej około 6 km (cały szlak około 15 km). Prowadzi malowniczymi groblami 11 stawów należących do kompleksu „Stawy Milickie”. Na ścieżce znajdują się tablice edukacji ekologicznej wskazujące i opisujące najciekawsze miejsca na ścieżce;
- szlak niebieski (pieszy) „Wierzchowski” – (wokół Krośnic), o długości ok. 7,7 km po morenowych wzgórzach koło Wierzchowic, wprowadza na Wiatraczne Wzgórze (punkt widokowy);
- szlak zielony (rowerowy) na Gęślicę, o długości ok. 6,5 km w jedną stronę – biegnie przez wzgórza Krośnickie na najwyższe wzniesienie Gęślicę (242 m n.p.m.);
- szlak niebieski (rowerowy) Wielka Pętla „Wzgórz Krośnickich” o długości ok. 63,1 km – biegnie zalesionymi Wzgórzami Krośnickimi, pasmem morenowych wzgórz;
- szlak czerwony (pieszy) „Zamkowy” na całej trasie liczy ok. 42 km. Łączy ze sobą nadbaryckie zamki w Żmigrodzie, Sułowie i Miliczu oraz neogotycki zameczek myśliwski, wzorowany na wieży rycerskiej na Wzgórzu Joanny. Przebieg: Milicz – Ruda Milicka – Krośnice – Wzgórze Joanny – Sułów – Żmigród,
- szlak niebieski (pieszy) „Archeologiczny”, na swej liczącej ponad 141 km trasie, łączy leżące wzdłuż Baryczy wczesnośredniowieczne grodziska. Prowadzi od Wińska przez kasztelański gród w Sądowlu do Wąsosz, a dalej przez Żmigród, Sułów, Milicz, Starą Hutę do Możdżanowa, skąd skręca na południe do Twardogóry;
- szlak zielony (pieszy) „Rezerwatów Przyrody” (Skoroszów – Cieszków) – prowadzi ze Zdun przez Milicz do Skoroszowa. Na długości 46 km przecina dolinę z północy na południe, pokazuje jej całą różnorodność i różnorodność środowisk roślinnych, które rozwinęły się w różnych warunkach. Szlak wprowadza w sam środek rezerwatu „Stawy Milickie”;
- czarny szlak rowerowy: prowadzi drogami polnymi – szutrowymi, stawowi najkrótszą możliwość dojazdu do widokowej grobli między Stawnem a Nowym Grodziskiem;
- Szlak Konny Doliny Baryczy,
- Kolorowy Szlak Karpia po Dolinie Baryczy.

Na terenie gminy atrakcją jest **Kolorowy Szlak Karpia po Dolinie Baryczy** – w Gminie Krośnice zostały zamontowane dwa karpie, jeden na terenie Krośnickiej Kolei Wąskotorowej, drugi przy Centrum Edukacyjno-Turystyczno-Sportowym w Krośnicach. Są one jednymi z wielu karpi jakie stanęły przy największych atrakcjach turystycznych Doliny Baryczy, tworząc swoisty szlak po naszym regionie.

5.5. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

Zgodnie z art. 7 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. formami ochrony zabytków są:

- wpis do rejestru zabytków;
- wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;
- uznanie za pomnik historii;
- utworzenie parku kulturowego;
- ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Na obszarze Gminy Krośnice nie występują pomniki historii i parki kulturowe, nie wpisano obiektów na Listę Skarbów Dziedzictwa, natomiast występują pozostałe formy ochrony zabytków, tj. wpis do rejestru zabytków oraz ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego.

5.5.1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków

Na terenie Gminy Krośnice znajduje się 8 zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków, w tym 2 stanowiska archeologiczne (Tabela nr 3). Są to jedne z najcenniejszych elementów krajobrazu kulturowego na terenie gminy. Obiekty te objęte są wszelkimi rygorami prawnymi wynikającymi z treści odpowiednich aktów prawnych, w tym przede wszystkim – rygorami ochrony konserwatorskiej wynikającymi z przepisów ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Wszelkie działania podejmowane przy tego typu obiektach wymagają pisemnego pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Tabela nr 3. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków z terenu Gminy Krośnice

LP.	MIEJSCOWOŚĆ/ADRES	OBIEKT	NR I DATA WPISU DO REJESTRU ZABYTEKÓW
1	Kuźnica Czeszycka	kościół parafialny św. Jana Chrzciciela	154/1541 z dnia 25.02.1966 r.
2	Pierstnica Duża	park pałacowy	150/650/W z dnia 21.09.1990 r.
3	Wąbnice, dz. nr 61/42	mauzoleum Hochbergów	A.5946 z dnia 2.12.2014 r.
4	Wierzchowice	historyczny układ urbanistyczny	151/400/W z dnia 30.09.1978 r.
5	Wierzchowice, ul. Kościelna 19	kościół par. Narodzenia NMP	152/1170 z dnia 2.12.1964 r.
6	Wierzchowice nr 118	dwór (nie istnieje)	153/1552 z dnia 25.02.1966 r.
7	Dziewiętlin	cmentarzysko kurhanowe, AZP 73-31, 2/6	280/Arch/1967 z dnia 28.04.1967 r.
8	Łazy Wielkie	cmentarzysko kurhanowe z II epoki brązu, AZP 73-31, 7/26	279/Arch/1967 z dnia 28.04.1967 r.

5.5.2. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków

Zabytki ruchome to przede wszystkim obiekty wchodzące w skład wyposażenia kościołów i kaplic. Zasoby sztuki sakralnej obejmują wszystkie kategorie zabytków: malarstwo, rzeźbę oraz rzemiosło artystyczne z całym jego zróżnicowaniem (złotnictwo, sprzęty stolarskie, tkaniny, szkło, witrażownictwo, ludwisarstwo). Zabytki ruchome to również elementy wystroju budowli, posiadające cechy indywidualnych wytworów artystycznych lub rzemieślniczych. Należą do nich m.in.: rzeźby, płaskorzeźby, polichromie naścienne lub stropowe, mozaiki, sztukaterie i różnego rodzaju detal architektoniczny. Za zabytki ruchome uznaje się także obiekty małej architektury, wykazujące wysoki poziom warsztatu artystycznego lub rzemieślniczego, dokumentujące historyczne trendy, np.: rzeźby ogrodowe, pomniki, obeliski, słupy, krzyże i kapliczki przydrożne, nagrobki.

Na terenie Gminy Krośnice znajduje się jeden zabytek ruchomy objęta ochroną prawną przez wpisanie do rejestru zabytków województwa dolnośląskiego (Tabela nr 4).

Tabela nr 4. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków z terenu Gminy Krośnice

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	MIEJSCE PRZECHOWYWANIA	OBIEKT	NR I DATA WPISU DO REJESTRU ZABYTEKÓW
1	Krośnice	Wojewódzki Szpital Neuropsychiatrii ul. Kwiatowa 4	samolot szkolno-treningowy typu JAK 11 (C 11) 1947-53 r., Czechy	112/729 z dnia 30.04. 1998 r.

5.5.3. Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wraz z aktami wykonawczymi określa przedmiot, formy i zasady ochrony zabytków i opieki nad nimi. Ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym wraz z aktami prawnymi określa procedurę sporządzania gminnych aktów planowania przestrzennego zgodnie z art. 3 .1. i zakres merytoryczny miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. Obie te ustawy wraz z ww. aktami dają narzędzie ochrony zabytków – miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego (MPZP). Ustawy te stanowią także podstawę uczestnictwa Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w procedurze sporządzania miejscowych planów.

Ochrona dziedzictwa kulturowego i zabytków w MPZP dotyczy nie tylko konkretnych obiektów i obszarów zabytkowych, lecz także wszelkich aspektów zagospodarowania przestrzennego ustalanego w planie dla całego obszaru opracowania.

Zgodnie z treścią art. 18 i art. 19 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy określeniu ustaleń gminnych aktów planowania przestrzennego. W planach w szczególności:

- 1) uwzględnia się ustalenia krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- 2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;
- 3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami;
- 4) uwzględnia się ochronę:
 - zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia,
 - innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków,
 - parków kulturowych;
- 5) uwzględnia się ustalenia gminnego programu opieki nad zabytkami;
- 6) w zależności od potrzeb, ustala się strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

Zgodnie z powyższym, miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego Gminy Krośnice jako akty prawa miejscowego stanowią podstawę planowania przestrzennego. Mają one wiążące nadrzędne znaczenie dla gospodarki nieruchomościami. W obowiązujących planach wyznaczono szczegółowe zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej. Ustalenia te powinny sprzyjać ochronie otoczenia zabytków przed zbyt intensywną działalnością gospodarczą oraz umożliwić uniknięcie inwestycji, które mogłyby zubożyć krajobraz kulturowy.

Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej:

- 1) uwzględnia się ochronę zabytków nieruchomych, ujętych w ewidencji zabytków:
- 2) w przypadku prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych obowiązują następujące ustalenia:
 - a) należy zachować bryłę obiektu w niezmienionej formie, w tym geometrię i kształt dachu, z zastrzeżeniem lit. b,
 - b) dopuszcza się adaptację budynków do potrzeb poruszania się osób niepełnosprawnych, w tym budowę ramp, poszerzenie otworów wejściowych oraz montaż wewnętrznych elewatorów windowych,
 - c) w przypadku dachów stromych dopuszcza się wyłącznie stosowanie dachówki ceramicznej,
 - d) należy zachować architekturę elewacji, w tym jej układ pionowy i poziomy oraz detale architektoniczne oraz stosować kolorystykę elewacji harmonizującą z otoczeniem oraz historycznym charakterem obiektu, zbliżoną do kolorów surowców naturalnych i tradycyjnych materiałów budowlanych, takich jak kamień, cegła i drewno,
 - e) w obrębie poszczególnych obiektów objętych ochroną, należy zachować jednolitą formę stolarki okien i drzwi zewnętrznych – dopuszcza się wymianę stolarki pod warunkiem zachowania pierwotnych wielkości otworów okiennych i drzwiowych oraz ich podziałów, z zastrzeżeniem lit. b,
 - f) dopuszcza się adaptację budynków do potrzeb działalności gospodarczej, w tym budowę witryn sklepowych, jeżeli przeznaczenie terenu określone w planie uwzględnia taki sposób zagospodarowania,
 - g) dopuszcza się rozbiórkę obiektów, po uprzednim wykonaniu prac dokumentacyjnych – kart ewidencyjnych zabytku architektury i budownictwa – w takim przypadku stosowne oznaczenie na rysunku planu staje się nieobowiązujące,
- 3) ochrona obiektów i obszarów, które zostały wpisane do ewidencji zabytków po wejściu w życie planu, powinna być realizowana na zasadach określonych w pkt. 2,
- 4) wyznacza się strefę ścisłej ochrony konserwatorskiej, dla której obowiązuje:
 - a) należy zachować i konserwować historyczny układ przestrzenny (tj. rozplanowanie dróg, ulic, miedzuhów, placów, historycznych zbiorników wodnych, przebieg linii zabudowy, kompozycję wnętrza urbanistycznych, kompozycję historycznej zieleni) oraz poszczególne elementy tego układu (tj. historyczne nawierzchnie ulic, placów i chodników, historyczne obiekty techniczne, zabudowę i zieleń),
 - b) poszczególne obiekty o wartościach zabytkowych należy poddać restauracji i modernizacji technicznej z dostosowaniem obecnej lub projektowanej funkcji do wartości obiektu,
 - c) należy dążyć do odtworzenia zniszczonych elementów historycznych zespołów ruralistycznych,
 - d) należy dostosować nową zabudowę do historycznej kompozycji przestrzennej w zakresie sytuacji, skali, bryły i jej formy architektonicznej (podziałów architektonicznych, proporcji powierzchni murów i otworów, opracowania elewacji, kolorystyki, stolarki okien i drzwi) oraz nawiązać formami współczesnymi i stosowanymi materiałami do lokalnej tradycji architektonicznej,
 - e) nowopowstająca zabudowa powinna nawiązywać przebieg pierwotnej linii zabudowy oraz nawiązywać do zachowanej historycznej zabudowy przy wykorzystaniu dostępnych materiałów ikonograficznych,
 - f) nowa zabudowa nie może dominować nad zabudową historyczną,
 - g) elementy dysharmonizujące w przypadku przebudowy, odbudowy powinny zostać usunięte lub poddane przebudowie z dostosowaniem bryły, formy architektonicznej i materiału do historycznej kompozycji przestrzenno-architektonicznej zespołu,

- h) zakazuje się umieszczania reklam lub innych tablic reklamowych nie związanych bezpośrednio z danym obiektem lub obszarem; dopuszcza się umieszczania tablic informacyjnych instytucji lub szyldów sklepów i zakładów, w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków,
 - i) nowo lokalizowane linie teletechniczne, energetyczne należy lokalizować jako kablowe,
 - j) zakazuje się stosowania ogrodzeń betonowych i prefabrykowanych betonowych,
 - k) zakazuje się lokalizacji wolnostojących silosów; dopuszcza się wyłącznie umieszczone w budynkach lub w miejscach osłoniętych na tyłach zabudowy o wysokości nie przekraczającej 6 m,
 - l) wszelkie zamierzenia i działania (w tym zmiany podziałów nieruchomości, przebudowy, rozbudowy i remonty) należy konsultować z wojewódzkim konserwatorem zabytków,
 - m) strefa ścisłej ochrony konserwatorskiej jest równoznaczna ze strefą ochrony zabytków archeologicznych, dla której obowiązują:
 - należy uzgadniać z wojewódzkim konserwatorem zabytków, wszelkie zamierzenia inwestycyjne wymagających prowadzenia prac ziemnych – przed uzyskaniem pozwolenia na budowę oraz przed uzyskaniem przez inwestora zaświadczenia potwierdzającego akceptację zgłoszenia robót budowlanych nie wymagających pozwolenia na budowę,
 - obowiązek wykonywania badań archeologicznych oraz ich dokumentowania – jeżeli prowadzenie tych badań jest niezbędne dla ochrony zabytków archeologicznych – pod nadzorem archeologiczno-konserwatorskim, za zezwoleniem konserwatorskim,
 - obowiązek zabezpieczania odkrytych zabytków archeologicznych i terenu ich odkrycia oraz ewentualnej ekspozycji nieruchomych zabytków archeologicznych w miejscu odkrycia.
- 5) wyznacza się strefę podstawowej ochrony konserwatorskiej, dla której obowiązują wymogi:
- a) należy zachować i wyeksponować elementy historycznego układu przestrzennego, tj. rozplanowanie dróg, ulic i placów, linie zabudowy, kompozycje wewnątrz urbanistycznych oraz kompozycję zieleni,
 - b) należy zachować historyczne nawierzchnie kamienne,
 - c) przy nowych inwestycjach oraz związanych z modernizacją, rozbudową, przebudową obiektów istniejących wymaga się nawiązania gabarytami i sposobem nawiązania bryły i użytymi materiałami do miejscowej tradycji architektonicznej; w przypadku budowy nowego obiektu – po rozbudowie budynek powinien tworzyć spójną kompozycję z istniejącą częścią,
 - d) formę nowych obiektów należy dostosować do skali, ukształtowania bryły i detalu istniejącej historycznej zabudowy, w tym formy i wysokości dachu, układu kalenicy, poziomu posadowienia parteru, formy i wysokości ogrodzenia,
 - e) w obrębie zespołów zabudowy zagrodowej silosy należy lokalizować w formie obudowanej – w budynkach; dopuszcza się silosy w miejscach osłoniętych i niewidocznych,
 - f) nowa zabudowa nie może dominować nad zabudową historyczną,
 - g) wszelka działalność inwestycyjna musi uwzględniać istniejące już związki przestrzenne i planistyczne,
 - h) elementy dysharmonizujące w przypadku przebudowy, odbudowy powinny zostać usunięte lub poddane przebudowie z dostosowaniem bryły, formy architektonicznej i materiału do historycznej kompozycji przestrzenno-architektonicznej zespołu,
 - i) obowiązują działania odtworzeniowe i rewitalizacyjne,
 - j) zakazuje się umieszczania reklam lub innych tablic reklamowych nie związanych bezpośrednio z danym obiektem i stanowiących na obiekcie lub obszarze element obcy; dopuszcza się umieszczania tablic informacyjnych instytucji lub szyldów sklepów i zakładów w uzgodnieniu z konserwatorem zabytków,
 - k) nowo lokalizowane linie teletechniczne, energetyczne należy lokalizować jako kablowe,
 - l) zakazuje się stosowania ogrodzeń betonowych i prefabrykowanych,
 - m) obowiązuje wymóg uzgadniania z wojewódzkim konserwatorem zabytków wszelkich działań inwestycyjnych, remontów, przebudów i modernizacji,
- 6) wyznacza się strefę ochrony konserwatorskiej obserwacji archeologicznej, dla której obowiązują ustalenia:
- a) wszelkie zamierzenia inwestycyjne wymagające prowadzenia prac ziemnych podlegają uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków,

- b) w przypadku wystąpienia zabytków i obiektów archeologicznych zostaną podjęte ratownicze badania wykopaliskowe,
 - c) prace ziemne należy prowadzić pod nadzorem archeologiczno-konserwatorskim, za zezwoleniem konserwatorskim,
 - d) z uwagi na możliwość wystąpienia znalezisk zabytków archeologicznych poza strefą, o której mowa w pkt. 6 i udokumentowanymi stanowiskami archeologicznymi na terenie objętym planem, inwestor zobowiązany jest powiadomić wojewódzkiego konserwatora zabytków o terminie rozpoczęcia i zakończenia prac budowlanych z siedmiodniowym wyprzedzeniem; w przypadku wystąpienia zabytków i obiektów archeologicznych zostaną podjęte ratownicze badania wykopaliskowe,
- 7) wyznacza się stanowiska archeologiczne ujęte w wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków archeologicznych.

Stefy ochrony konserwatorskiej na terenie gminy Krośnice:

Strefa „A” – ścisłej ochrony konserwatorskiej obejmuje obszar, na którym elementy dawnego układu przestrzennego zachowały się w stanie nienaruszonym lub jedynie nieznacznie zniekształconym, ustala się pierwszeństwo wymagań konserwatorskich nad wszelką prowadzoną współcześnie działalnością inwestycyjną, gospodarczą i usługową. Na obszarze strefy „A” obowiązują następujące zasady:

- zachowania historycznego układu przestrzennego tj. rozplanowania dróg, ulic, placów, linii zabudowy, sposobu parcelacji działek, kompozycji wewnątrz urbanistycznych i kompozycji zieleni,
- konserwacji zachowanych głównych elementów układu przestrzennego i odtworzenia elementów zniszczonych w oparciu o szczegółowe warunki określone każdorazowo przez Państwową Służbę Ochrony Zabytków,
- dostosowania współczesnych funkcji poszczególnych obiektów zabytkowych do dawnego ich przeznaczenia między innymi poprzez stworzenie nowych programów funkcjonalnych i eliminację funkcji uciążliwych,
- przebudowy obiektów dysharmonizujących, zmierzającej do dostosowania ich formy do otoczenia,
- dostosowania nowej zabudowy do historycznej kompozycji przestrzennej w zakresie zachowania linii zabudowy, skali budynków i ich brył, podziałów architektonicznych, proporcji powierzchni muru i otworów oraz nawiązania formami współczesnymi do lokalnej tradycji architektonicznej,
- poddania nowej zabudowy szczególnym rygorom odnośnie gabarytów i sposobu kształtowania bryły, poprzez nawiązanie do wysokości istniejących budynków i przez harmonijne wkomponowanie jej w historyczną sylwetę miejscowości,
- budowania właściwie kształtowanych dachów, z wyłączeniem dachów o mijających się połaciach na wysokości kalenicy oraz dachów o asymetrycznym nachyleniu połaci,
- prawidłowego przeprowadzania wszelkich zmian nawierzchni dróg oraz zmian lub korekt przebiegu dróg.

2) W strefie „A” ścisłej ochrony konserwatorskiej, wszelka działalność budowlana wymaga pisemnego zezwolenia Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Wprowadza się wymóg konsultowania i uzyskania uzgodnienia z Państwową Służbą Ochrony Zabytków wszelkich zmian i podziałów nieruchomości oraz przebudowy, rozbudowy i remontów wszystkich obiektów będących w strefie, a także uzgadniania wszystkich zamierzeń inwestycyjnych na tym obszarze. Inwestor winien liczyć się z koniecznością zlecenia dodatkowych badań lub opracowań studialnych-archeologicznych, architektonicznych, stratygraficznych i innych.

3) Dla obszaru objętego strefą „A” należy sporządzić miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego i rewaloryzacji w skali szczegółowej. Do czasu sporządzenia tego planu w działalności realizacyjnej należy uwzględniać wymogi sformułowane w pkt. 1) i 2).

Strefa „B” ochrony konserwatorskiej obejmuje obszary, w których elementy dawnego układu zachowały się w stosunkowo dobrym stanie, dla której ustala się następujące zasady:

- zachowania zasadniczych elementów historycznego rozplanowania, w tym przede wszystkim układu dróg, podziału działek, rozplanowania siedlisk, układu komponowanej zieleni,

- uzyskiwania uzgodnień z Państwową Służbą Ochrony Zabytków zmian rodzaju nawierzchni dróg oraz korekt i zmian w ich przebiegu,
- restauracji i modernizacji technicznej obiektów o wartościach kulturowych z dostosowaniem współczesnej funkcji do wartości obiektów,
- dostosowania ewentualnej nowej zabudowy do historycznej kompozycji przestrzennej w zakresie skali i formy bryły zabudowy (dachy strome o symetrycznych połaciach o kącie nachylenia zbliżonym do 45°), przy założeniu harmonijnego współistnienia elementów kompozycji historycznej i współczesnej,
- prowadzenia działalności inwestycyjnej z uwzględnieniem istniejących już związków przestrzennych i planistycznych.

2) Na obszarze strefy ochrony konserwatorskiej „B” wprowadza się wymóg konsultowania i uzgodnienia z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków wszelkich działań inwestycyjnych dotyczących:

- zmian historycznie ukształtowanych wewnątrz urbanistycznych,
- przebudowy, rozbudowy i remontów obiektów figurujących w wykazie zabytków architektury i budownictwa,
- wprowadzania nowej zabudowy (odwołującej się gabarytami i sposobem kształtowania do miejscowej tradycji architektonicznej),
- prowadzenia wszelkich prac ziemnych.

Strefa „K” – ochrony krajobrazu kulturowego obejmuje obszary krajobrazu integralnie związanego z zespołem zabytkowym, znajdujące się w jego otoczeniu lub obszary o ukształtowanym w wyniku działalności ludzkiej charakterystycznym wyglądem. W działalności prowadzonej w strefie „K” obowiązują:

- ochrona form i sposobu użytkowania elementów takich jak: układ dróg, miedz, alej, szpalerów, grobli, stawów, przebiegu cieków wodnych,
- wymóg uzyskiwania opinii Państwowej Służby Ochrony Zabytków odnośnie nowych inwestycji,
- należy zachować i wyeksponować elementy historycznego układu przestrzennego,
- przy planowaniu nowych inwestycji należy uwzględnić konieczność zachowania właściwej ekspozycji historycznego układu przestrzennego miejscowości,
- nowa zabudowa nie może dominować skalą nad zabudową zlokalizowaną w historycznej części wsi,
- nowa zabudowa powinna być zharmonizowana z historyczną kompozycją przestrzenno-architektoniczną w zakresie lokalizacji, skali, bryły, formy, architektonicznej i stosowanych materiałów oraz nawiązywać do lokalnej tradycji architektonicznej,
- zakazuje się lokalizacji konstrukcji wieżowych oraz innych dominant architektonicznych i urządzeń technicznych o gabarytach kolidujących z krajobrazem kulturowym obszaru;

Strefa „W” – ochrony archeologicznej obejmuje stanowiska archeologiczne, posiadające własną formę krajobrazową (grodziska, kurhany) – na obszarze tych stanowisk wprowadza się zakaz podejmowania jakichkolwiek działalności inwestycyjnej. Przedsięwzięcia o charakterze rewaloryzacyjnym również winny uzyskać akceptację Inspekcji Zabytków Archeologicznych Państwowej Służby Ochrony Zabytków, która ustali tryb i rodzaj wymaganych na tym terenie badań.

Strefa „OW” – obserwacji archeologicznej, dla której ustala się:

- wszelkie inwestycje planowane na obszarach objętych strefą „OW” powinny zostać uzgodnione z Państwową Służbą Ochrony Zabytków,
- dla inwestycji związanych z pracami ziemnymi wymagane jest przeprowadzenie badań archeologicznych, w zakresie określonym przez organ konserwatorski.

Na terenie Gminy Krośnice obowiązuje obecnie 49 planów, które dostępne są na stronie internetowej – <https://rejestrurbanistyczny.gison.pl/krosnice>.

Aktualnie Gmina Krośnice jest w trakcie opracowania Planu Ogólnego Gminy Krośnice. Planowany termin wejścia w życie – początek 2026 r.

5.6. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków

Do obowiązków samorządu lokalnego należy ochrona zabytków, które znajdują się na terenie gminy. Zadania te precyzuje art. 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Gminy mają dbać między innymi o: „zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie” oraz zapobiegać „zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków”. Do obowiązków nałożonych przez ustawę na gminę należy: „uwzględnienie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska”, czemu ma służyć gminna ewidencja zabytków.

W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru,
- 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków,
- 3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków (* Utracił moc z dniem 18.05.2023 r. w zakresie, w jakim ogranicza prawo własności nieruchomości przez dopuszczenie ujęcia nieruchomości jako zabytku nieruchomego w gminnej ewidencji zabytków, bez zapewnienia właścicielowi gwarancji ochrony prawnej przez dokonaniem takiego ograniczenia, na podstawie wyroku TK z dnia 11 maja 2023 r. sygn. akt P 12/18 (Dz. U. poz. 951).

Szczegółowe wytyczne na temat opracowania i prowadzenia gminnej ewidencji zabytków zostały określone w Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2021 r. poz. 56).

Konsekwencją ujęcia obiektów lub obszarów niewpisanych do rejestru zabytków w gminnej ewidencji zabytków jest obowiązek uzgodnienia z wojewódzkim konserwatorem zabytków planowanych przy nich działań za pośrednictwem właściwego organu gminy lub organu administracji architektoniczno-budowlanej. Uzgodnienia z wojewódzkim konserwatorem zabytków prowadzone są na etapie wydania decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej. Ponadto właściciele lub posiadacze zabytków ujętych w gminnej ewidencji zabytków mają obowiązek zawiadomienia wojewódzkiego konserwatora zabytków o wszelkich zagrożeniach, niekorzystnych zmianach oraz o zmianie stanu prawnego zabytku. Mają też obowiązek uczestniczenia w kosztach badań archeologicznych prowadzonych na swoim terenie.

Zawiadomienie o zamiarze włączenia karty adresowej zabytku, o sporządzeniu nowej karty adresowej zabytku albo o zamiarze wyłączenia karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków umieszcza się na stronie podmiotowej Biuletynu Informacji Publicznej do czasu zamieszczenia informacji odpowiednio o włączeniu karty adresowej zabytku, o włączeniu nowej karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków albo o wyłączeniu karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków. Ponadto Wójt (burmistrz, prezydent miasta) o zamiarze włączenia karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków, o sporządzeniu nowej karty adresowej zabytku albo o zamiarze wyłączenia karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków zawiadamia właściciela lub posiadacza zabytku albo nieruchomości lub rzeczy ruchomej, która przestała być zabytkiem, na co najmniej 14 dni przed planowanym terminem włączenia karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków albo wyłączenia tej karty z gminnej ewidencji zabytków.

Zgodnie z art. 21 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami podstawą do sporządzania programów opieki jest gminna ewidencja zabytków.

Gmina Krośnice opracowała gminną ewidencję zabytków w 2015 r., w 2020 r. wykonano aktualizację. Ewidencja opracowana jest zgodnie z zmianą Rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem. Spis obiektów ujętych w GEZ przedstawia Załącznik nr 1 i nr 2.

Ewidencja jest dokumentem otwartym – powinna być stale weryfikowana i aktualizowana.

5.6.1. Stanowiska archeologiczne w gminnej ewidencji zabytków

Od końca lat 70. XX w. wdrażany był program AZP – Archeologiczne Zdjęcie Polski – podział terenu całej Polski na pola, na których prowadzi się archeologiczne badania powierzchniowe. Bardziej szczegółowe badania prowadzone są w formie badań ratowniczych i nadzorów archeologicznych nad pracami inwestycyjnymi. Przebadane stanowiska o znacznej wartości kulturowej wpisane są do rejestru zabytków. Pozostałe znajdują się w ewidencji zabytków archeologicznych. Nie jest to zbiór zamknięty i nie można wykluczyć, iż w wyniku dalszej weryfikacji i prowadzonych prac ziemnych uda się zidentyfikować nowe ślady działalności człowieka.

Wśród zabytków archeologicznych wyróżnić można dwa typy: ruchome i nieruchome. Zabytki ruchome to wszelkiego rodzaju przedmioty związane z działalnością człowieka w przeszłości, zarówno wytwory pracy ludzkiej, takie jak naczynia, narzędzia, ozdoby, broń itp., jak i tzw. ekofakty – występujące na stanowisku pozostałości organiczne i nieorganiczne pochodzące ze środowiska naturalnego.

Stanowiska na terenie Gminy Krośnice zewidencjonowano w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski: 71-33, 72-31, 72-32, 72-33, 73-31, 73-32, 73-33, 74-31, 74-32. Poza zabytkami kubaturowymi na terenie gminy Krośnice znajduje się szereg stanowisk archeologicznych. Prace wykopaliskowe prowadzone były we wszystkich miejscowościach gminy. Skutkiem tego jest odkrycie 248 stanowisk archeologicznych ujętych w gminnej ewidencji zabytków (Załącznik nr 2). Połowa tych stanowisk to stanowiska archiwalne o określonej lokalizacji. Prawie w każdej miejscowości na terenie gminy Krośnice znajdują się stanowiska archiwalne o nieokreślonej lokalizacji.

Widoczna jest wyraźna dysproporcja w ilości stanowisk na obszarach wokół miejscowości Bukowice, Łazy i Brzostowo a na pozostałych terenach. Należy przypuszczać, że jest to w dużej mierze zależne od stanu badań (słaby stopień zaawansowania poszukiwań powierzchniowych AZP) oraz od ograniczonej dostępności terenu (arealy leśne). Nie należy jednak wykluczać możliwości, iż w trakcie prac ziemnych dojdzie do odkrycia nowych stanowisk archeologicznych. Dlatego wymagane jest każdorazowe uzgadnianie projektowanych przedsięwzięć inwestycyjnych z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków. Najstarsze stanowiska archeologiczne z obszaru gminy Krośnice datowane są na okres schyłkowego paleolitu i mezolitu. Do szczególnie ciekawych obiektów należą kurhany zlokalizowane w obrębie zwartych kompleksów leśnych, głównie w okolicach miejscowości Łazy Wielkie i Dziewiętlin, datowane na epokę brązu. Stanowiska archeologiczne w Dziewiętlinie (stanowisko nr 2/6 obszar AZP 73-31, nr na mapie 21) oraz w Łazach Wielkich (stanowisko nr 7/26, obszar AZP 73-31, nr na mapie 40) zostały wpisane do rejestru zabytków i objęte ścisłą strefą ochrony konserwatorskiej, co wyklucza możliwość prowadzenia na ich obszarze jakichkolwiek działań, które mogłyby naruszyć specyficzną formę krajobrazową i bezpowrotnie zniszczyć zabytek wpisany do rejestru zabytków.

Wszystkie stanowiska wymagają jednak dokładnych badań, które potwierdziłyby występowanie na ich terenie materiału. Ewidencja stanowisk archeologicznych nie jest jednak zbiorem zamkniętym i nie można wykluczyć, że w wyniku dalszej weryfikacji lub prowadzonych prac ziemnych uda się zidentyfikować nowe ślady osadnicze.

Stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków objęte są ścisłą ochroną konserwatorską zgodnie z art. 7, ust. 1, Ustawy o ochronie i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. Dlatego zakazuje się prowadzenia wszelkich robót budowlanych czy przemysłowych na terenie wyżej wymienionych stanowisk. Prace porządkowe prowadzone w obrębie stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków wymagają uzgodnienia z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

Nie wyklucza się odkrycia w przyszłości kolejnych stanowisk archeologicznych. Obecnie program AZP się zakończył, planowany jest program AZP+ (prowadzony przez NID), mający na celu dodatkową weryfikację stanowisk archeologicznych. Odkrycia nowych stanowisk może nastąpić przede wszystkim w wyniku prowadzenia wszelkich prac ziemnych podczas nowych inwestycji, przypadkowych odkryć.

Ochrona właściwa zabytkom archeologicznym powinna być przypisana również do zabytkowych układów urbanistycznych i ruralistycznych historycznych miast i wsi, nawet jeśli nie zostały one osobno ujęte

w ewidencji zabytków archeologicznych. Obszary te z natury rzeczy spełniają kryterium zabytku archeologicznego przewidzianego w art. 6 ust. 1 pkt 3 lit. a ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, tj. pozostałości terenowej historycznego osadnictwa. Natomiast ze względu na zagrożenie dla substancji nawarstwień kulturowych, jakie niesie ze sobą naruszanie struktury gruntu, wszelkie zamierzenia budowlane na obszarze historycznego miasta lub wsi o metryce średniowiecznej/nowożytnej powinny być objęte obowiązkiem przeprowadzenia niezbędnych badań archeologicznych. Realizacja wszelkich inwestycji na obszarach zidentyfikowanych stanowisk archeologicznych wymaga pozwolenia organu ochrony zabytków oraz zapewnienia badań archeologicznych, w zakresie wyznaczonym przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w – art. 31. ustawy o ochronie zabytków.

W przypadku, gdy obszar stanowiska archeologicznego o własnej formie terenowej lub wpisanego do rejestru zabytków objęty został miejscowym planem zagospodarowania przestrzennego dopuszczającym zainwestowanie lub zagospodarowanie, należy dążyć do zmiany tego planu, aby wyeliminować lub zminimalizować zagrożenie dla zabytku. Szczególny priorytet należy przyznać stanowiskom archeologicznym o własnej formie terenowej, z obszarów których należy usuwać wszelkie funkcje stwarzające zagrożenie dla substancji zabytku.

Zgodnie z art. 33. ust. 1 „Kto przypadkowo znalazł przedmiot, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem archeologicznym, jest obowiązany, przy użyciu dostępnych środków, zabezpieczyć ten przedmiot i oznakować miejsce jego znalezienia oraz niezwłocznie zawiadomić o znalezieniu tego przedmiotu właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków, a jeśli nie jest to możliwe, właściwego wójta (burmistrza, prezydenta miasta)”.

Rozrost systemu korzeniowego dużych drzew uszkadza bowiem nawarstwienia kulturowe oraz obiekty i ruchome zabytki archeologiczne. W przypadku stanowisk archeologicznych znajdujących się na terenach leśnych, należy sformułować zasady prowadzenia gospodarki leśnej uwzględniające potrzebę ochrony zabytku.

W przypadku kolizji z wszystkimi stanowiskami archeologicznymi należy wprowadzić zapisy umożliwiające przeprowadzenie niezbędnych badań archeologicznych zagrożonych zniszczeniem, na które należy uzyskać pozwolenie od wojewódzkiego konserwatora zabytków.

5.6.2. Obiekty stanowiące własność gminy

Zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, na każdym właścicielu i posiadaczu zabytku spoczywają obowiązki wynikające z zasad sprawowania opieki nad zabytkami. Dbanie o stan zabytku, tym samym ponoszenie nakładów na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane, spoczywa na właścicielu i posiadaczu obiektu zabytkowego dysponującego tytułem prawnym do zabytku. W przypadku jednostki samorządu terytorialnego prowadzenie i finansowanie wspomnianych prac i robót jest zadaniem własnym. Pełna realizacja zadań z zakresu ochrony zabytków przez samorząd gminny powinna przebiegać dwutorowo, uwzględniając poniższe priorytety:

- 1) opieka nad zabytkowymi obiektami i obszarami, których właścicielem lub współwłaścicielem jest Gmina Krośnice;
- 2) kształtowanie przestrzeni publicznych oraz ochrona dziedzictwa kulturowego (w tym krajobrazu kulturowego) na całym obszarze Gminy Krośnice.

Gmina Krośnice jest właścicielem/współwłaścicielem 13 obiektów (Tabela nr 5) ujętych w gminnej ewidencji zabytków.

Tabela nr 5. Obiekty ujęte w gminnej ewidencji zabytków, których Gmina Krośnice jest właścicielem/współwłaścicielem

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	ADRES	OBIEKT	FORMA WŁASNOŚCI
1	Krośnice	ul. Kwiatowa 4	pawilon dziecięcy w dawnym zespole sanatorium neuropsychiatrycznego, ob. Szkolne Schronisko Młodzieżowe	własność (obiekt przeznaczony do sprzedaży)
2	Krośnice	ul. Kwiatowa 6a-6e	pralnia w dawnym zespole sanatorium neuropsychiatrycznego, ob. budynek mieszkalny	własność
3	Krośnice	ul. Kwiatowa 8	garaże w dawnym zespole sanatorium neuropsychiatrycznego, ob. budynek mieszkalny	współwłasność (udziały gminy nie przekraczający 10%)
4	Krośnice	ul. Parkowa 26-26a-26b	dom zarządcy w zespole pałacowo-folwarcznym, ob. budynek mieszkalny	współwłasność (udziały gminy nie przekraczający 10%)
5	Krośnice	ul. Sportowa 4	pałac w zespole pałacowo-folwarcznym, ob. Urząd Gminy	własność
6	Kuźnica Czeszycka	nr 1	szkoła parafialna, ob. podstawowa	własność
7	Lędzina	nr 19	budynek mieszkalny	współwłasność
8	Luboradów	nr 10-10a	szkoła, ob. budynek mieszkalno-usługowy	własność (obiekt przeznaczony do sprzedaży)
9	Pierstnica	nr 28	budynek mieszkalny	współwłasność
10	Świebodów	nr 43-43a	budynek mieszkalny	własność (obiekt przeznaczony do sprzedaży)
11	Wierzchowice	ul. Kościelna 3	budynek mieszkalny	współwłasność
12	Wierzchowice	ul. Kościelna 13	budynek mieszkalny	własność
13	Wierzchowice	ul. Parkowa 3,3a,3b	oficyna mieszkalna I w zespole dworsko-folwarcznym	współwłasność (udziały gminy nie przekraczający 10%)

W miarę możliwości gmina jako właściciel tych zabytków jest ustawowo zobligowana do opieki nad nimi, utrzymywania w dobrym stanie technicznym, przeprowadzania remontów i bieżących konserwacji. Niezależnie od zapisów legislacyjnych gmina powinna dołożyć wszelkich starań, aby stan zabytków, jak i całej przestrzeni publicznej, wpływał pozytywnie na jakość życia mieszkańców, a turystów zachęcać do dłuższych pobyków.

6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy – analiza SWOT

Analiza SWOT stanowi jedną z najpopularniejszych technik analitycznych, pozwalających na porządkowanie informacji oraz diagnozowanie sytuacji wspólnoty samorządowej w konkretnym aspekcie. Stanowi użyteczną pomoc przy dokonywaniu oceny zasobów i otoczenia danej jednostki samorządu terytorialnego, ułatwia też identyfikację problemów i określenie priorytetów rozwoju. Jej nazwa to skrót od pierwszych liter angielskich słów, stanowiących jednocześnie pola przyporządkowania czynników mogących mieć wpływ na powodzenie planu strategicznego – silne strony, słabe strony, szanse i zagrożenia.

Czynniki rozwoju podzielić można – ze względu na ich pochodzenie – na wewnętrzne, na które społeczność lokalna ma wpływ (silne i słabe strony), oraz na czynniki zewnętrzne – umiejscowione w bliższym i dalszym otoczeniu jednostki (szanse i zagrożenia), na które społeczność lokalna nie ma bezpośredniego wpływu. Jednocześnie czynniki te można podzielić według kryterium charakteru wpływu na społeczność lokalną, dzięki czemu wyróżnić można czynniki: pozytywne, czyli atuty i szanse, oraz negatywne, czyli słabości i zagrożenia.

W Tabeli nr 6 zostały przedstawione silne i słabe strony oraz szanse i zagrożenia dotyczące zasobu zabytkowego, warunków dla realizacji działań w zakresie inicjowania, wspierania, koordynowania badań i prac budowlanych w odniesieniu do nieruchomości zabytkowych, jak również upowszechniania i promowania dziedzictwa materialnego i niematerialnego dla rozwoju Gminy Krośnice.

Tabela nr 6. Analiza SWOT

CZYNNIKI WEWNĘTRZNE I ZEWNĘTRZNE MAJĄCE WPŁYW NA DZIEDZICTWO KULTUROWE GMINY KROŚNICE	
SILNE STRONY	SŁABE STRONY
• miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego gminy uwzględniające zasady ochrony obiektów zabytkowych; • uchwała w sprawie zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków; • opracowana gminna ewidencja zabytków; • zachowane elementy krajobrazu kulturowego w postaci założeń dworsko/pałacowo-parkowych; • zachowane w znacznym stopniu historyczne układy ruralistyczne wsi; • bardzo dobrze zachowane obiekty sakralne; • aktywna działalność m.in.: Centrum Edukacyjno-Turystyczno-Sportowe, Świetlice Wiejskie, Galeria Ziemi Galeria Ziemi, Punkt Informacji Turystycznej, Stowarzyszenie „Aktywne Łazy”; • wizytówka gminy w postaci niezwyklej atrakcji jaką jest Kolejka Kolei Wąskotorowej; • liczne oznakowane szlaki turystyczne – szlaki rowerowe, piesze, konne, kajakowe oraz unikatowy Kolorowy Szlak Karpia po Dolinie Baryczy; • bogata gama imprez o charakterze kulturowy,	• niewłaściwa promocja walorów turystycznych dla różnych form wypoczynku (brak właściwego oznakowania atrakcji, brak drogowskich, brak folderu) oraz ograniczone środki w budżecie na ich promocję; • niewystarczające środki z budżetu gminy przeznaczane na ochronę zabytków; • budynki występujące w gminnej ewidencji zabytków, które są własnością prywatną wymagają przeprowadzenia prac zabezpieczających, jak i wyeksponowania ich walorów.

w tym Dzień Karpia – Święto milicko-krośnickiego karpia; • przynależność do Lokalnej Grupy Działania Stowarzyszenie „Partnerstwo dla Doliny Baryczy”; • System Informacji Przestrzennej; • dysponowanie terenami o wysokich walorach przyrodniczych i krajobrazowych (Park Krajobrazowy „Doliny Baryczy”).	
SZANSE	ZAGROŻENIA
• wzrastająca liczba właściwie przeprowadzanych prac remontowo-budowlanych przez prywatnych właścicieli obiektów zabytkowych; • występowanie obiektów i zespołów zabytkowych mogących zainteresować potencjalnych turystów; • dynamicznie rozwijającą się działalność kulturalna; • modernizacja zabytkowych obiektów na terenie gminy z wykorzystaniem dotacji krajowych i unijnych; • dogodne położenie komunikacyjne – wieś położona na linii kolejowej Oleśnica-Krotoszyn; • gmina posiada ogromny potencjał turystyczny – rekreacyjny (miejscowość położona w Parku Krajobrazowym „Doliny Baryczy” wchodzącego w skład Europejskiej Sieci Ekologicznej NATURA 2000); • współpraca w ramach Stowarzyszenia „Partnerstwo dla Doliny Baryczy”; • opracowania strategiczne zmierzające do zrównoważenia rozwoju kultury w regionach wiejskich i realizacja wytyczonych zadań; • uwzględnienie potrzeb ochrony dziedzictwa kulturowego w dokumencie studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz strategii rozwoju gminy; • wspomaganie przedsięwzięć zmierzających do zachowania i kształtowania ładu przestrzennego z utrzymaniem właściwej ekspozycji obiektów zabytkowych i dostosowywaniem nowej zabudowy do wartości historycznych miejsc; • rozwój szlaków turystycznych opartych na dziedzictwie kulturowym; • kreowanie nowych obszarów i produktów turystycznych w oparciu o atrakcyjny sposób zagospodarowania obiektów zabytkowych;	• brak realnych systematycznych zachęt dla prywatnych inwestycji w zabytki; • pogarszający się stan techniczny niektórych obiektów zabytkowych na terenie gminy; • sezonowość turystyki; • bardzo wysokie koszty remontów obiektów zabytkowych; • spadek zainteresowania turystyką lokalną, w tym agroturystyką na rzecz preferowania turystyki zagranicznej; • zanik tradycji i tożsamości lokalnej, związany ze zmianą stylu życia; • działania inwestycyjne prowadzone m.in. przez prywatnych właścicieli obiektów, w których interes indywidualny inwestora jest przedkładany nad dobro społeczne, tj. dobro zabytku; • samowola budowlana – wprowadzanie elementów obcych, nowej zabudowy, np. nieprzemysłanej, niezgodnej z historyczną kolorystyką; • niedostosowanie sposobu użytkowania niektórych obiektów zabytkowych do ich charakteru; • odpływ wysoko wykwalifikowanej kadry z terenu gminy, migracja zarobkowa młodszych pokoleń i związane z tym zatracanie więzi z regionem; • degradacja i powolne wygaszanie opuszczonych obiektów zabytkowych, w tym zabytkowych parków.

• systematyczne opracowywanie aktualizacji dokumentów na poziomie gminy; • rosnąca rola samorządu włączającego się w sferę ochrony dziedzictwa kulturowego; • wprowadzenie i egzekwowanie polityki ochrony walorów środowiska naturalnego i kształtowania przestrzennego; • możliwość wsparcia finansowego z różnych źródeł, w tym ze środków Unii Europejskiej; • wzrost dotacji na prace z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami, w tym na prace konserwatorskie i obiekty ujęte w gminnej ewidencji zabytków.	
---	--

7. Założenia programowe oraz zasady oceny realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami określa główne cele GPOnZ, do których należą:

- włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju,
- uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej,
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania,
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków,
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Niniejszy GPOnZ jest programem kierunkowym, uwzględniającym także założenia ogólnych planów i opracowań strategicznych, dotyczących rozwoju społeczno-gospodarczego Gminy Krośnice. Z drugiej strony ideą nadrzędną GPOnZ jest budowanie tożsamości kulturowej regionu i silnych związków mieszkańców z zamieszkałym przez nich terenem i jego przeszłością. Cele i kierunki działań sformułowane są w perspektywie wieloletniej i wykraczają często poza czteroletni okres obowiązywania GPOnZ.

W GPOnZ wyznaczono priorytety, cele szczegółowe wraz z działaniami (Tabela nr 7), które są kontynuacją działań określonych w Gminnym programu opieki nad zabytkami Gminy Krośnice na lata 2015-2018 oraz na lata 2021-2024. Zostały one sformułowane w perspektywie wieloletniej i wykraczają często poza czteroletni okres obowiązywania GPOnZ. Możliwy jest podział realizacji zadań na podokresy w powiązaniu z ustawowym obowiązkiem złożenia po 2 latach przez władze gminy sprawozdania z częściowego wykonania GPOnZ. Wykonanie takiego sprawozdania powinno być poprzedzone oceną poziomu realizacji GPOnZ, która powinna uwzględniać: wykonanie zadań, które zostały przyjęte do realizacji w czteroletnim okresie obowiązywania GPOnZ oraz efektywność ich wykonania. Sposób weryfikacji działań został ujęty w ostatniej kolumnie w Tabeli nr 7.

Priorytety Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami:

PRIORYTET I: Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego gminy, jako element rozwoju gospodarczo-społecznego Gminy Krośnice.

PRIORYTET II: Promocja dziedzictwa kulturowego i edukacja służąca budowaniu tożsamości kulturowej mieszkańców Gminy Krośnice.

W ramach powyższych priorytetów określono cele szczegółowe, które mają być uzyskane przez konkretne, przypisane do nich szczegółowe działania.

Tabela nr 7. Zakres działań w zakresie ochrony i zarządzania dziedzictwem kulturowym Gminy Krośnice

Priorytet I: Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego gminy, jako element rozwoju gospodarczo-społecznego Gminy Krośnice.		
CELE SZCZEGÓŁOWE	DZIAŁANIA	SPOSÓB WERYFIKACJI
Rozszerzenie zasobów prawnych form ochrony zabytków gminy.	Opracowywanie sprawozdań z realizacji zadań GPOnZ zgodnie z przepisami co dwa lata, następnie przedstawienie sprawozdania na sesji Rady Gminy.	Czy opracowano sprawozdania, czy były prezentowane na sesji
	Systematyczne opracowywanie aktualizacji Gminnego planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego.	Czy opracowano aktualizację Planu
	Wykonanie aktualizacji GEZ do końca 2028 r.	Czy wykonano aktualizację
	Konieczne są zmiany w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego dotyczące stanowisk archeologicznych. Należy zastosować poniższe zapisy: – dla strefy „W” ścisłej ochrony konserwatorskiej zabytków archeologicznych 1. Zakazana jest wszelka działalność inwestycyjna lub budowlana nie związana bezpośrednio z konserwacją lub rewaloryzacją tego terenu. Obiekty o zachowanej formie krajobrazowej wyłączone są z jakiejkolwiek działalności inwestycyjnej mogącej naruszyć ich specyficzną formę. 2. Dopuszcza się jedynie: a) prowadzenie prac porządkowych (w tym m.in. wycinka samosiejek drzew), b) konserwację zachowanych fragmentów zabytkowych celem ich ekspozycji w terenie lub zabezpieczenia przed zniszczeniem, c) prowadzenie działań, mających na celu rewaloryzację zabytkowych obiektów i obszarów, d) przystosowanie terenu do pełnienia funkcji muzealnych, kulturowych lub innych, pożądaných dla ochrony i rewaloryzacji zabytku. 3. Wszelkie zamierzenia o charakterze rewaloryzacyjnym lub inwestycyjnym (związanymi bezpośrednio z rewaloryzacją lub konserwacją) na	Czy dokonano zmian w mpzp

	stanowiskach o własnej formie krajobrazowej należy uzgadniać z Dolnośląskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków. Powyższe wymogi mają na celu zabezpieczyć obiekty o własnej formie terenowej (np. grodziska, kurhany, wały) przed zniszczeniem i wykorzystaniem w niewłaściwy sposób. Dodatkowo informuję, że „Inspekcja Zabytków Archeologicznych Państwowej Służby Ochrony Zabytków” nie istnieje, w dokumentach informacyjnych i planistycznych gmin należy używać aktualnego nazewnictwa wszelkich urzędów. – dla strefy „OW” obserwacji archeologicznej, dla której ustala się: 1. wszelkie inwestycje planowane na obszarach objętych strefą „OW” powinny zostać uzgodnione z Dolnośląskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków, 2. Dla inwestycji związanych z pracami ziemnymi wymagane jest przeprowadzenie badań archeologicznych, zgodnie z przepisami odrębnymi/ zgodnie z przepisami z ust. o ochronie zabytków.	
Dbłość o ład przestrzenny i krajobraz kulturowy w gminie	Utrzymanie obiektów zabytkowych we właściwym stanie technicznym i estetycznym oraz prowadzenie prac remontowo-konserwatorskich przy obiektach zabytkowych stanowiących własność/ współwłasność gminy (Tabela nr 5). Gmina planuje zadania dla: – Urzędu Gminy w Krośnicach (ul. Sportowa 4) – przygotowania do wykonania elewacji i poprawy efektywności energetycznej oraz zastosowaniem windy osobowej porozumieniu z Dolnośląskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków; – Szkoły w Kuźnicy Czeszyckiej – przygotowania do wykonania elewacji i poprawy efektywności energetycznej oraz zastosowaniem windy osobowej porozumieniu z Dolnośląskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków; – Wykonanie prac konserwatorskich i restauratorskich przy ruchomym zabytku techniki – samolocie szkolno-treningowym Jak-11(C-11), który stanowi własność gminy. W ramach Polskiego Ładu rozstrzygnięto postępowania przetargowe. Bieżąca opieka nad cmentarzami i miejscami pamięci.	Ilość przeprowadzonych prac remontowych, konserwatorskich, wartość zaplanowanych/poniesionych wydatków

	Współpraca społeczności lokalnych w zakresie poprawy stanu technicznego obiektów ujętych w GEZ, w tym obiektów małej architektury w celu poprawy estetyki tych obiektów.	
	Stały monitoring oraz aplikowanie o środki z programów wspierających rewitalizację obiektów zabytkowych oraz ochronę dziedzictwa kulturowego przy ścisłej współpracy.	Ilość pozyskanych środków, z kim współpracowano, na jakie zadania pozyskano środki
	Zagospodarowanie terenu zabytkowego parku pałacowego w Pierstnicy, polegająca m.in.: – na inwentaryzacji i pielęgnacji zabytkowego drzewostanu, usunięciu wtórnych form roślinności, zaburzających pierwotną kompozycję założenia, – odtworzeniu historycznego układu komunikacyjnego i powiązań widokowych, – dostosowaniu elementów współczesnych takich jak: latarnie, ławki, kosze na śmieci, elementów małej architektury itp. do historycznej stylistyki. Wszelkie działania mogą zostać podjęte po uprzednim zaopiniowaniu zakresu prac i użytych metod z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.	Jakie prace zaplanowano/zrealizowano, z kim współpracowano, wysokość poniesionych środków
	Coroczne rezerwowanie środków w budżecie gminnym przeznaczonych na dofinansowania udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków lub ujętych w gminnej ewidencji zabytków.	Ilość złożonych wniosków, wartość przyznanych dotacji, na ile obiektów
Podjęcie działań mających na celu podniesienie atrakcyjności krajobrazu kulturowego gminy na potrzeby edukacyjne, społeczne i turystyczne.	Współpraca oraz wspieranie działań instytucji oraz organizacji turystycznych w zakresie ustalenia potrzeb rozwoju bazy turystycznej i propagowania walorów gminy oraz rozwinięcia informacji turystycznej w miejscach najliczniej uczęszczanych przez turystów.	Ilość podjęcia wspólnych działań, inwestycji, jakie działania zrealizowano, z kim, wartość poniesionych środków
	Inicjowanie i wspieranie działań zmierzających do rozwoju na terenie gminy ścieżek rowerowych i spacerowych, ze zwróceniem szczególnej uwagi na ich powiązanie z obiektami zabytkowymi oraz na ich popularyzowanie, a także budowa małej architektury turystycznej.	Czy powstały nowe trasy, czy jakieś zmieniono, jakie obiekty ujęto na trasie
	Rewitalizacja istniejących i budowa nowych szlaków turystycznych, w tym ścieżek historyczno-przyrodniczych, a w szczególności: utworzenie szlaków oraz ścieżek tematycznych.	
	Ustawienie tablic informacyjnych zawierających historię oraz opis obiektu przy obiektach wpisanych do rejestru zabytku.	Gdzie ustawiono tablice, jakie informacje wskazano
	Merytoryczna pomoc właścicielom zabytków w tworzeniu wniosków aplikacyjnych o przyznanie	Ilość chętnych osób do złożenia wniosków, ilość złożonych

	środków na odnowę zabytku z funduszy unijnych, budżetu państwa oraz dotacji samorządowych.	wniosków
Priorytet II: Promocja dziedzictwa kulturowego i edukacja służąca budowaniu tożsamości kulturowej mieszkańców Gminy Krośnice.		
CELE SZCZEGÓŁOWE	DZIAŁANIA	SPOSÓB WERYFIKACJI
Popularyzowanie wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym gminy.	Wydawanie i wspieranie publikacji, folderów promocyjnych, przewodników poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego gminy, np.: – opracowanie ulotek promujących zabytki gminy (również w formie edukacyjnej).	Ilość wydanych publikacji, ilość osób zainteresowanych publikacjami
	Promocja dziedzictwa kulturowego w Gminie Krośnice może obejmować różnorodne działania, które przyczynią się do zwiększenia świadomości mieszkańców i turystów na temat lokalnego dziedzictwa. Propozycje: 1. Wydarzenia kulturalne i edukacyjne: – Festiwale i jarmarki tematyczne – np. coroczny festiwal kultury lokalnej z prezentacją rzemiosła, potraw regionalnych i muzyki ludowej. – Warsztaty rzemieślnicze – np. nauka garncarstwa, kowalstwa czy haftu, które są związane z tradycjami Dolnego Śląska. – Rekonstrukcje historyczne – odtwarzanie wydarzeń z przeszłości regionu, np. historii miejscowych dworów i pałaców. 2. Promocja dziedzictwa przyrodniczo-kulturowego: – Turystyka kulturowa i edukacyjna – organizacja wycieczek śladami historycznych miejsc, takich jak Pałac w Krośnicach czy zabytkowe kościoły. – Ścieżki tematyczne – np. szlak dawnych młynów wodnych, szlak architektury drewnianej czy szlak historii przemysłowej gminy.	Jakie działania zaplanowano, jakie zrealizowano, z kim współpracowano, jakich obiektów dotyczyły, wartość poniesionych środków, czy pozyskano środki z zewnątrz
	Współpraca przy działalności edukacyjnej skierowanej do młodzieży szkolnej poprzez organizowanie dla niej wystaw, konkursów szkolnych popularyzujących historię gminy oraz jej zabytki itp.	Ilość opracowanych konkursów, wystaw, ilość osób biorących udział, ich tematyka, miejsca gdzie się odbyły, z kim współpracowano
	Promowanie imprez folklorystycznych, warsztatów, przeglądów, festiwali, lokalnych obrzędów, jako produktów turystycznych stanowiących o tożsamości gminy w ścisłej współpracy z instytucjami kultury (Centrum Edukacyjno-Turystyczno-Sportowe, Świetlice Wiejskie, Galeria Ziemi Galeria Ziemi, Punkt Informacji Turystycznej, Stowarzyszenie „Aktywne Łazy”, Stowarzyszenie „Partnerstwo dla Doliny Baryczy).	Ilość odbytych imprez, ilość wypromowanych imprez, ilość osób uczestniczących

	Utrzymanie i opracowanie nowych szlaków turystycznych, wykorzystujących walory dziedzictwa kulturowego.	Ilość nowych szlaków, ilość osób odwiedzających szlaki
--	---	--

8. Instrumentarium realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami

GPOnZ realizowany będzie poprzez wykonanie wskazanych zadań, na rzecz osiągnięcia przyjętych kierunków działań. Podstawę instrumentarium stanowią obowiązujące przepisy prawa oraz zawarte w nich regulacje. Regulacje te dotyczą instrumentów ekonomiczno-prawnych, społecznych oraz finansów publicznych. Zakłada się, że zadania określone w niniejszym GPOnZ będą wykonywane za pomocą następujących instrumentów:

• **instrumenty prawne**, wynikające z obowiązujących przepisów prawnych:

- wpis do rejestru zabytków,
- decyzje administracyjne z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami, np. wojewódzkiego konserwatora zabytków;
- ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami,
- ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym,
- ustawa Prawo budowlane,
- ustawa Prawo ochrony środowiska,
- ustawa o ochronie przyrody,
- ustawa o gospodarce nieruchomościami,
- ustawa o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej,
- ustawa o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu.

• **instrumenty finansowe:**

- dotacje na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy obiektach wpisanych do rejestru zabytków lub ujęte w gminnej ewidencji zabytków,
- korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich oraz dotacje, subwencje,
- współpraca pomiędzy podmiotami publicznymi a sektorem prywatnym w ramach „Partnerstwa publiczno-prywatnego” (PPP).

• **instrumenty społeczne:**

- prowadzenie działań z zakresu współpracy i współdziałania z właścicielami oraz użytkownikami zabytków (władzami kościelnymi i parafiami, osobami fizycznymi), a także edukacja i informacja odnośnie dziedzictwa kulturowego Gminy Krośnice),
- edukacja kulturowa,
- pozyskanie poparcia społecznego na rzecz ochrony środowiska kulturowego,
- współdziałanie z organizacjami społecznymi.

• **instrumenty koordynacji:**

- realizacja projektów i programów Gminy Krośnice dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego gminy (np. strategia rozwoju gminy, plany rozwoju lokalnego, programy ochrony środowiska przyrodniczego, koncepcje, plany rewitalizacji),
- współpraca z wojewódzkim konserwatorem zabytków,
- współpraca z sąsiednimi samorządami w celu wypracowania wspólnej polityki ochrony środowiska kulturowego i przyrodniczego.

• instrumenty kontrolne:

- aktualizacja i weryfikacja gminnej ewidencji zabytków,
- oceny zmian w zagospodarowaniu przestrzennym Gminy Krośnice,
- sporządzanie co dwa lata sprawozdania z realizacji GPOnZ oraz aktualizacja GPOnZ związana z ustawowym czteroletnim okresem obowiązywania,
- monitorowanie stanu zachowania i funkcjonowania środowiska kulturowego,
- prowadzenie stałej obserwacji procesów i zjawisk istotnych z punktu widzenia realizacji GPOnZ.

9. Źródła finansowania Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami

Zgodnie z obowiązującą ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, dbałość o zabytek polega między innymi na:

- zapewnieniu warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
- zapobieganiu zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków; Udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
- przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- kontroli stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- uwzględnianiu zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Dla jednostki samorządu terytorialnego posiadającej tego rodzaju tytuł prawny do obiektu, opieka nad zabytkiem jest zadaniem własnym. Ochrona zabytków i opieka nad nimi, a także wszelkie działania związane ze zmianą ich funkcji w przestrzeni publicznej oraz ich popularyzacją i udostępnianiem społecznym, mogą być finansowane z różnych źródeł w zależności od typu działań.

Niniejszy rozdział wskazuje możliwości w zakresie pozyskiwania dodatkowych środków ze źródeł pozabudżetowych. Ważne jest, by władze gminy z własnej inicjatywy podjęły próbę wygospodarowania w budżecie środków przeznaczonych na realizację zapisów GPOnZ. Tym bardziej, że znaczna część źródeł zewnętrznych wymaga zapewnienia wkładu własnego w finansowanych przez nie projektach. Główny obowiązek związany z opieką, ochroną oraz finansowaniem wszelkich prac konserwatorskich lub robót budowlanych, spoczywa na właścicielach i użytkownikach obiektów zabytkowych.

Źródła zewnętrznego finansowania można podzielić następująco:

• źródła krajowe:

- dotacje Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego,
- dotacje wojewódzkiego konserwatora zabytków,
- dotacje wojewódzkie, powiatowe,
- dotacje gminne,
- Fundusz Termomodernizacji i Remontów,
- Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej,
- Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW),
- fundusze od fundacji,
- Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków,
- Fundusz Kościelny.

• źródła pozostałe:

- źródła unijne w ramach funduszy strukturalnych.

9.1. Dotacje

Zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, dotacja może zostać udzielona osobie fizycznej, jednostce samorządu terytorialnego lub innej jednostce organizacyjnej będącej właścicielem bądź posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków. Dotacja udzielana jest na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, planowanych do przeprowadzenia w roku złożenia wniosku lub następnym, bądź na zasadzie refundacji poniesionych już nakładów przed upływem 3 lat po wykonaniu prac.

Art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami określa szczegółowo wykaz działań, które mogą podlegać dofinansowaniu. Dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane może obejmować wyłącznie nakłady konieczne poniesione na przeprowadzenie następujących działań:

- sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich,
- przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych,
- wykonanie dokumentacji konserwatorskiej,
- opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich,
- wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami Prawa budowlanego,
- sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz,
- zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku,
- stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku,
- odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki,
- odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności,
- odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych drzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych,
- modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności,
- wykonanie izolacji przeciwwilgociowej,
- uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomych o własnych formach krajobrazowych,
- działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu,
- zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków,
- zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Standardowo dotacja udzielana jest w wysokości do 50% nakładów koniecznych na wykonanie powyższych działań. Natomiast wysokość dotacji może zostać zwiększona, nawet do 100% nakładów koniecznych, w wypadku jeżeli:

- zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową,
- wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem, technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych,
- stan zachowania zabytku wymaga niezwłocznego podjęcia prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych.

Zgodnie z art. 78 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami:

1. Dotacja może być udzielona w wysokości do 50% nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru.
2. Jeżeli zabytek, o którym mowa w ust. 1, posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową albo wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych, dotacja może być udzielona w wysokości do 100% nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.
3. W przypadku, jeżeli stan zachowania zabytku, o którym mowa w ust. 1, wymaga niezwłocznego podjęcia prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku, dotacja może być również udzielona do wysokości 100% nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.
4. Łączna wysokość dotacji udzielonych przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego i wojewódzkiego konserwatora zabytków nie może przekraczać wysokości dofinansowania określonej w ust. 1–3.
5. Dotacja, o której mowa w art. 74 ust. 2, jest udzielana we wnioskowanej wysokości do 100% nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich lub restauratorskich.

• **Dotacje Dolnośląskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków** – co roku Dolnośląski Wojewódzki Konserwator Zabytków we Wrocławiu przyjmuje Zarządzenie w sprawie: udzielania przez Dolnośląskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków we Wrocławiu dotacji celowych z budżetu państwa na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach ruchomych i nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków. Wniosek składa się:

- 1) do dnia 30 czerwca, w którym dana dotacja ma być udzielona, w przypadku dofinansowania prac przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, które zostały przeprowadzone w okresie 3 lat poprzedzających rok złożenia wniosku,
- 2) do dnia 28 lutego roku, w którym dotacja celowa ma być udzielona w przypadku dofinansowania prac przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, które zostaną przeprowadzone w roku złożenia wniosku.

• **Dotacje wojewódzkie i powiatowe** – dofinansowanie prac przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków odbywa się na podstawie art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz na podstawie uchwały Sejmiku Województwa/Rady Powiatu w sprawie trybu i zasad przyznawania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy tym zabytku.

Dotacje z budżetu Województwa Dolnośląskiego – Samorząd Województwa Dolnośląskiego udziela dotacji na prace konserwatorskie i budowlane w złożonych wniosków. Zasady i tryb udzielania dotacji określa Uchwała Nr XXVI/576/20 Sejmiku Województwa Dolnośląskiego z dnia 10 grudnia 2020 r. w sprawie określenia zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, znajdujących się na obszarze województwa dolnośląskiego. Dotacja na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy jednym i tym samym zabytku w danym roku budżetowym może być udzielona do wysokości 50% ogółu nakładów koniecznych na te prace lub roboty. Jeżeli zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną, kulturową lub naukową albo wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych, albo, gdy sytuacja wymaga niezwłocznego podjęcia prac lub robót budowlanych przy zabytku – dotacja może być udzielona w wysokości do 100 % nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót budowlanych. Maksymalna kwota wnioskowanej dotacji nie może być większa niż 300 000 zł. Wnioski o dotacje kierowane są do Zarządu Województwa Dolnośląskiego. Termin składania wniosków w konkursie ogłaszany będzie corocznie przez Zarząd Województwa Dolnośląskiego.

Dotacje z budżetu Urzędu Starostwa Powiatu Milickiego – zasady udzielania dotacji określa Uchwała Nr LVI/205/2023 Rady Powiatu Milickiego z dnia 27 kwietnia 2023 r. w sprawie określenia zasad i trybu udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków lub gminnych ewidencji zabytków, sposobu jej rozliczania i kontroli na terenie Powiatu Milickiego. Łączną kwotę dotacji w danym roku budżetowym określa każdorazowo uchwała budżetowa. Dotacja w danym roku budżetowym na wykonanie prac lub robót przy tym samym zabytku, może być udzielona w wysokości do 98% nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wynikających z kosztorysu z zastrzeżeniem, że wnioskowana kwota nie może być niższa niż 10.000 zł i wyższa niż 3.500.000 zł. Podmioty uprawnione do ubiegania się o uzyskanie dotacji zobowiązane są do złożenia wniosku do dnia 30 września roku poprzedzającego rok budżetowy, w którym planuje się przeprowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych.

• **Dotacje gminne**

Zgodnie z art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, ustawą o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz niektórych innych ustaw oraz zgodnie z ustawą z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym dofinansowanie na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków może być udzielone przez organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale. Dla jednostki samorządu terytorialnego, posiadającej tytuł prawny do obiektu, opieka nad zabytkiem jest ponadto jej zadaniem własnym. Zasady i tryb postępowania o udzielenie dotacji z budżetu gminy na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków określa odpowiednia uchwała podjęta przez radę gminy.

Dotacje z budżetu Gminy Krośnice – przyznawane są zgodnie z obowiązującą Uchwałą Nr LXVI/410/2023 Rady Gminy Krośnice z dnia 25 stycznia 2023 r. w sprawie zasad udzielania dotacji z budżetu Gminy Krośnice na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, znajdującym się na terenie Gminy Krośnice. Dotacja może być udzielona w wysokości do 98% nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich lub robót budowlanych przy zabytku. Maksymalna kwota wnioskowanej dotacji nie może przekroczyć kwoty 369.000,00 zł brutto. Łączną kwotę dotacji w danym roku budżetowym określa każdorazowo uchwała budżetowa. Nabór wniosków każdorazowo ogłaszany jest w drodze zarządzenia Wójta Gminy Krośnice

Gmina Krośnice przyznała dotacje w ramach Rządowego Programu Odbudowy Zabytków na następujące przedsięwzięcia:

- Wykonanie nowego pokrycia dachowego budynku kościoła z uwzględnieniem obróbek blacharskich, systemu orynnowania i naprawy lub wymiany uszkodzonych elementów więźby dachowej – dotacja w kwocie 369.000,00 zł dla Parafii Rzymskokatolickiej pw. Św. Jana Chrzciciela w Kuźnicy Czeszyckiej (zakończony i rozliczony);
- Wykonanie konserwacji rzeźb personifikacji z ołtarza drewnianego kościoła – dotacja w kwocie 148.447,00 zł dla Parafii Rzymskokatolickiej pw. Narodzenia NMP w Wierzchowicach (w trakcie realizacji);
- Konserwacja ratunkowa drewnianego polichromowanego Krucyfiks z 1 poł. XIX w. – dotacja w kwocie 114.600,00 zł dla Parafii Rzymskokatolickiej pw. Wniebowzięcia NMP w Bukowicach (w trakcie realizacji);
- Konserwacja klasycystycznego portalu: drzwi i płaskorzeźba w kościele w Bukowicach – dotacja w kwocie 119.407,00 zł dla Parafii Rzymskokatolickiej pw. Wniebowzięcia NMP w Bukowicach (realizacja jeszcze nierozpoczęta).

9.2. Źródła zewnętrznego finansowania – krajowe

• Konkurs „Zabytek Zadbane”

„Zabytek Zadbane” jest corocznym konkursem ogłaszanym przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Nadzór nad konkursem sprawuje Generalny Konserwator Zabytków. Od 2011 r. podmiotem realizującym procedurę konkursową jest Narodowy Instytut Dziedzictwa.

Konkurs skierowany jest do właścicieli, posiadaczy i zarządców zabytkowych obiektów wpisanych do rejestru zabytków. Jego celem jest promocja opieki nad zabytkami i upowszechnianie najlepszych wzorów właściwego utrzymania i zagospodarowania obiektów. Charakter edukacyjny konkursu polega na popularyzacji wiedzy dotyczącej właściwego postępowania z zabytkami architektury podczas ich użytkowania oraz w trakcie przeprowadzanych remontów.

Obiekty można zgłaszać w 7 kategoriach:

- Utrwalenie wartości zabytkowej obiektu;
- Rewaloryzacja przestrzeni kulturowej i krajobrazu (w tym założenia dworskie i pałacowe);
- Adaptacja obiektów zabytkowych;
- Architektura i budownictwo drewniane;
- Zabytki techniki (w tym budownictwo przemysłowe i inżynierskie);
- Zabytek dostępny;
- Kategoria specjalna: właściwe użytkowanie i stała opieka nad zabytkiem.

• Fundusz Termomodernizacji i Remontów

Celem rządowego programu wsparcia remontów i termomodernizacji jest poprawa stanu technicznego istniejących zasobów mieszkaniowych, ze szczególnym uwzględnieniem ich termomodernizacji. Z programu mogą skorzystać właściciele zasobów mieszkaniowych (gminy, spółdzielnie mieszkaniowe, właściciele mieszkań zakładowych i prywatni właściciele). Jego beneficjentami są także osoby mieszkające w budynkach objętych programem, gdyż poprawia się komfort zamieszkiwania z jednoczesnym zmniejszeniem opłat za energię cieplną.

Program realizowany na podstawie ustawy o wspieraniu termomodernizacji i remontów obejmuje dwa główne moduły – wsparcie przedsięwzięć termomodernizacyjnych i wsparcie przedsięwzięć remontowych. Wprowadza on także dodatkowe wsparcie dla właścicieli budynków mieszkalnych objętych w przeszłości czynszem regulowanym. Wsparcie jest udzielane w postaci tzw. premii, czyli spłaty części kredytu wykorzystanego na realizację przedsięwzięcia. Spłata jest dokonywana ze środków Funduszu Termomodernizacji i Remontów, obsługiwanego przez Bank Gospodarstwa Krajowego i zasilanego ze środków budżetu państwa.

• Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW)

Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW) jest głównym źródłem finansowania w Polsce inwestycji proekologicznych. Wraz z wojewódzkimi funduszami ochrony środowiska i gospodarki wodnej NFOŚiGW tworzy system funduszy ekologicznych.

W ramach NFOŚiGW realizowane są projekty termomodernizacji zabytkowych budynków. Remonty termomodernizacyjne przyczynią się do redukcji zużycia energii pierwotnej i końcowej oraz spowodują obniżenie kosztów zużycia energii elektrycznej i ciepłej. Dodatkowo prace remontowe będą miały również walor konserwatorski, gdyż zostaną przeprowadzone w obiektach zabytkowych, cennych dla kultury narodowej.

• Program Kultura – Interwencje

Organizatorem Programu Kultura – Interwencje jest Narodowe Centrum Kultury. Celem strategicznym Programu jest tworzenie warunków dla wzmacniania tożsamości i uczestnictwa w kulturze na poziomie regionalnym, lokalnym i krajowym poprzez finansowe wsparcie realizacji projektów upowszechniających dorobek kultury i zwiększających obecność kultury w życiu społecznym.

Koncepcja programu została oparta na założeniu, że uczestnictwo w kulturze sprzyja podnoszeniu kompetencji społeczeństwa, tworzeniu warunków do rozwijania aktywności twórczej i przygotowaniu obywateli do aktywnego udziału w różnych formach życia społecznego. O wsparcie w ramach programu Kultura – Interwencje mogą ubiegać się zarówno samorządowe instytucje kultury (z wyłączeniem instytucji współprowadzonych przez Ministra oraz jednostki samorządu terytorialnego), jak i organizacje pozarządowe.

• Finansowanie z fundacji

Kolejną możliwością pozyskiwania funduszy zewnętrznych jest finansowanie pochodzące z fundacji. Można tu wymienić np. fundacje bankowe, Fundację LOTTO Milion Marzeń, Fundację Polska Miedź – KGHM, Fundację PGNiG im. Ignacego Łukasiewicza, Fundację Orange.

• Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków

Dnia 1 stycznia 2018 r. weszły w życie przepisy ustawy z dnia 22 czerwca 2017 r. o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, tworzące Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków jako państwowy fundusz celowy. To jest pierwsze pozabudżetowe źródło ich finansowania. Fundusz początkowo zasilony zostanie z kar administracyjnych oraz nawiązek orzekanych przez sądy za przestępstwa popełniane przeciwko zabytkom. Nowelizacja zakłada wprowadzenie administracyjnych kar pieniężnych w miejsce grzywnien wyznaczanych wskutek postępowań w sprawach o wykroczenia. Grzywny, które były zasądzone przez sądy, były rażąco niskie. Niektórym opłacało się więc niszczyć zabytek, a grzywnę wpisać, np. w koszty inwestycyjne. Kary administracyjne są nakładane przez wojewódzkich konserwatorów od 1 stycznia 2018 r.

Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków pozwoli na szybkie dofinansowanie zabytków uszkodzonych, np. wskutek katastrof, jak powódzie czy pożary. Dodatkowe pieniądze pozwolą na pilne ratowanie zabytków, czyli naprawę uszkodzonego dachu, rynien czy powybijanych okien. Środkami Funduszu będzie dysponował Generalny Konserwator Zabytków, działający w imieniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

• Fundusz Kościelny

Fundusz Kościelny został powołany na mocy art. 8 ustawy z dnia 20 marca 1950 r. o przejęciu przez Państwo dóbr martwej ręki, poręczeniu proboszczom posiadania gospodarstw rolnych i utworzeniu Funduszu Kościelnego (Dz. U. Nr 9, poz. 87 z późn. zm.) jako forma rekompensaty dla kościołów za przejęte przez Państwo nieruchomości ziemskie.

Kościelne osoby prawne mogą ubiegać się o przyznanie dotacji z Funduszu Kościelnego na konserwację i remonty obiektów sakralnych i kościelnych o wartości zabytkowej w znaczeniu nadanym przez aktualne ustawodawstwo.

Szczegółowe informacje dotyczące zasad postępowania przy udzielaniu dotacji z Funduszu Kościelnego ogłasza Minister Spraw Wewnętrznych i Administracji na stronie internetowej Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji, zwanego dalej „MSWiA”, oraz w BIP MSWiA.

9.2.1. Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Jednym z najważniejszych źródeł finansowania zadań związanych z ochroną i opieką zabytków są środki budżetu państwa będące w dyspozycji Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, który corocznie ogłasza stosowne konkursy.

Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego:

• Programy Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Ochrona Zabytków

Strategicznym celem programu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne.

W ramach Programu można ubiegać się o dofinansowanie następujących rodzajów zadań:

- 1) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków planowanych do przeprowadzenia w roku udzielenia dofinansowania;
- 2) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków planowanych do przeprowadzenia w roku udzielenia dofinansowania dla zabytków wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO oraz uznanych za Pomnik Historii (dotyczy wpisów indywidualnych oraz obszarowych);
- 3) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków przeprowadzonych w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (po wykonaniu wszystkich prac lub robót określonych w pozwoleniu wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków);
- 4) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków przeprowadzonych w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (po wykonaniu wszystkich prac lub robót określonych w pozwoleniu wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków) dla zabytków wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO oraz uznanych za Pomnik Historii (dotyczy wpisów indywidualnych oraz obszarowych).

Do programu nie kwalifikują się zadania, które są współfinansowane ze środków europejskich.

O dofinansowanie w ramach programu mogą ubiegać się podmioty prawa polskiego, osoby fizyczne, jednostki samorządu terytorialnego lub inne jednostki organizacyjne, będące właścicielem lub posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru albo posiadające taki zabytek w trwałym zarządzie.

• Program „Infrastruktura kultury”

Celem programu jest poprawa warunków funkcjonowania instytucji i obiektów kultury. Przedmiotem dofinansowania mogą być modernizacje i remonty obiektów przeznaczonych na działalność kulturalną i edukacyjną, w zakresie kultury oraz przygotowanie dokumentacji technicznej do inwestycji.

• Dotacje Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego na badania archeologiczne

Celem programu jest ochrona dziedzictwa archeologicznego poprzez wspieranie kluczowych dla tego obszaru zadań, obejmujących niedestrukcyjne rozpoznanie i dokumentację zasobów dziedzictwa archeologicznego oraz opracowanie i publikację wyników przeprowadzonych badań archeologicznych.

W ramach programu można ubiegać się o dofinansowanie następujących rodzajów zadań służących ochronie dziedzictwa archeologicznego na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, realizowanych zgodnie z obowiązującymi przepisami w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami.

Szczegółowe cele Programu będą realizowane poprzez dwa rodzaje zadań (których nie należy łączyć):

- weryfikacja terenowa zabytków archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków (przede wszystkim tych nieposiadających własnej formy terenowej), w przypadku których ustalenia co do lokalizacji, zasięgu, chronologii i/lub funkcji nie mają wystarczających podstaw naukowych, w przypadku zabytków archeologicznych wpisanych wyłącznie do rejestru zabytków nieruchomych (A), celem weryfikacji powinno być przygotowanie dokumentacji dającej podstawy do wpisania zabytku do rejestru zabytków archeologicznych (C);

- opracowanie, wraz z obowiązkową publikacją książkową, wyników przeprowadzonych badań archeologicznych (przede wszystkim tych zakończonych przed 2000 r.)

9.3. Źródła zewnętrznego finansowania – pozostałe

Poza podstawowymi źródłami finansowania jakimi są środki publiczne pochodzące z budżetu państwa oraz budżetów samorządów, finansowanie ochrony zabytków może odbywać się również przy znaczącym udziale funduszy pochodzących z Unii Europejskiej.

• Fundusze Europejskie dla Dolnego Śląska na lata 2021-2027 (FEDS)

Fundusze Europejskie dla Dolnego Śląska 2021-2027 – program regionalny, z którego korzystamy obecnie. Polska otrzymała około 76 miliardów euro, z tego ponad 1,734 mld euro przypada na nasze województwo, plus dodatkowe 581 mln euro z nowego Funduszu na rzecz Sprawiedliwej Transformacji (FST). Dofinansowane przedsięwzięcia i inwestycje muszą się wpisać w jeden z pięciu celów wspólnej polityki UE:

- Bardziej inteligentna Europa,
- Bardziej przyjazna dla środowiska niskoemisyjna Europa,
- Lepiej połączona Europa,
- Europa o silniejszym wymiarze społecznym,
- Europa bliżej obywateli.

Program regionalny jest finansowany z trzech funduszy: Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego (EFRR), Europejskiego Funduszu Społecznego Plus (EFS+) oraz Funduszu na rzecz Sprawiedliwej Transformacji (FST). Podzielony jest on na następujące priorytety:

- Fundusze Europejskie na rzecz przedsiębiorczego Dolnego Śląska,
- Fundusze Europejskie na rzecz środowiska na Dolnym Śląsku,
- Fundusze Europejskie na rzecz mobilności miejskiej Dolnego Śląska,
- Fundusze Europejskie na rzecz mobilności Dolnego Śląska,
- Fundusze Europejskie na rzecz zrównoważonego rozwoju społecznego na Dolnym Śląsku,
- Fundusze Europejskie bliżej mieszkańców Dolnego Śląska,
- Fundusze Europejskie na rzecz rynku pracy i włączenia społecznego na Dolnym Śląsku,
- Fundusze Europejskie dla edukacji na Dolnym Śląsku,
- Fundusze Europejskie na rzecz transformacji obszarów górniczych na Dolnym Śląsku,
- Pomoc techniczna EFRR,
- Pomoc techniczna EFS+,
- Pomoc techniczna FST.

W wielu obszarach wdrażania tego programu istnieje możliwość dofinansowania przedsięwzięć w obiektach zabytkowych. Wsparcie może dotyczyć zarówno prac dotyczących termomodernizacji czy montażu odnawialnych źródeł energii (OZE) czy nowoczesnych technologii OZE lub zabezpieczenia p.poż. Szeroki katalog możliwych działań dostępnych dla obiektów zabytkowych zawarto w priorytecie VI – **Fundusze Europejskie bliżej mieszkańców Dolnego Śląska** gdzie wsparcie obejmie rozwój społeczny, gospodarczy i środowiskowy a także rozwój kultury i ochroną dziedzictwa kulturowego. Działania te powinny też sprzyjać włączeniu społecznemu oraz bezpieczeństwu na obszarach miejskich. Środki finansowe w tych działaniach będą przeznaczone na realizację kluczowych przedsięwzięć wynikających ze strategii ZIT oraz strategii IIT. Będą to przedsięwzięcia istotne z punktu widzenia rozwoju miast, gmin, powiatów oraz ich obszarów funkcjonalnych. Dofinansowanie uzyskają inwestycje, które będą miały na celu poprawę jakości i bezpieczeństwa życia mieszkańców, promowanie i ochronę dziedzictwa kulturowego, walorów turystycznych i rozwój instytucji kultury.

Możliwe inwestycje to m.in.:

- zagospodarowanie przestrzeni międzyblokowych, deptaków, parków, rynków, skwerów,

- działania prowadzące do zachowania i rozwoju zielonej i niebieskiej infrastruktury, służące ekologii a także działania na rzecz zwiększania powierzchni czynnych biologicznie – w tym zielone dachy, przystanki, ściany i fasady, ogólnodostępne tereny zielone,
- rozwój infrastruktury (w tym obiektów) aktywizacji i integracji społecznej, np. tworzenie przestrzeni dla aktywności fizycznej oraz do organizacji m.in. spotkań, warsztatów,
- zachowanie, zabezpieczenie a także adaptacja na cele kulturalne obiektów dziedzictwa kulturowego oraz obszarów i obiektów zabytkowych,
- przebudowę, modernizację i adaptację na cele kulturalne obiektów użyteczności publicznej m.in. wpisanych do rejestru zabytków lub gminnej ewidencji zabytków,
- ochronę i rozwój infrastruktury zabytkowej,
- w obiekty/miejsca tworzące turystyczne szlaki tematyczne (odwołujące się do walorów historycznych, kulturowych, przyrodniczych) lub turystyczne szlaki rodzajowe (np. kajakowe, rowerowe),
- rozwój i promowanie publicznych walorów turystycznych i usług turystycznych,
- wsparcie dla instrumentów terytorialnych przygotowanie i monitorowanie strategii/planów działań ZIT oraz IIT.

• Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko (FEnIKS)

Program Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko (inaczej FEnIKS) na lata 2021-2027 to następca Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko (PO IiŚ). Budżet wynosi ponad 25 miliardów euro (w formie dotacji, instrumentów finansowych i instrumentów łączących finansowanie zwrotne oraz dotacyjne) i będzie przeznaczony na kluczowe projekty środowiskowe, energetyczne oraz transportowe, a także na wsparcie w obszarze kultury i ochrony zdrowia.

Głównym celem Programu jest poprawa warunków rozwoju kraju poprzez budowę infrastruktury technicznej i społecznej zgodnie z założeniami rozwoju zrównoważonego, w tym poprzez m.in. wzmocnienie roli kultury w rozwoju społecznym i gospodarczym. Program ma przyczynić się m.in. do wzmocnienia ochrony zabytków o krajowym i światowym znaczeniu, zarówno ruchomych, jak i nieruchomych. Wsparcie ukierunkowane zostanie na tworzenie odpowiednich warunków infrastrukturalnych stymulujących do aktywnego uczestnictwa w kulturze i w życiu społecznym, w tym eliminację barier w dostępie do kultury dla grup z różnych przyczyn wykluczonych. Zastosowane rozwiązania infrastrukturalne, w tym nowoczesne technologie, umożliwią tworzenie innowacyjnej oferty kulturalnej, rozszerzanie jej o nowe formy działalności i cele lub będą przyczyniać się do zwiększenia atrakcyjności świadczonej oferty, w celu budowania przewag konkurencyjnych w aspekcie zarówno gospodarczym jak i społecznym.

Inwestycje będą wspierały procesy transformacji cyfrowej poprzez rozwój infrastruktury, zakup wyposażenia i technologii umożliwiających rozszerzenie grup odbiorców realizowanej oferty (zwiększenie dostępności kultury poprzez umożliwienie korzystania z niej grupom dotychczas wykluczonym np. niepełnosprawni; zwiększenie zasięgu oferty – upowszechnianie oferty on-line) oraz zapewnienie bezpieczeństwa funkcjonowania w warunkach różnego rodzaju kryzysów (na podstawie doświadczeń związanych z wystąpieniem pandemii Covid-19).

Wsparciem zostaną objęte państwowe i współprowadzone instytucje kultury, biblioteki przechowujące Narodowy Zasób Biblioteczny oraz publiczne szkoły i uczelnie artystyczne. Ponadto o wsparcie mogą ubiegać się jednostki samorządu terytorialnego, NGO oraz kościoły i związki wyznaniowe w zakresie prowadzonej działalności kulturalnej, zlokalizowane na obszarach wpisanych na listę UNESCO lub Pomników Historii.

Zakres wsparcia w ramach celu szczegółowego obejmuje także działania infrastrukturalne mające na celu ochronę i zachowanie otoczenia zabytkowych obiektów. Niejednokrotnie inwestycje będą realizowane w bliskim sąsiedztwie lub na terenie objętym planem rewitalizacji, co wpłynie korzystnie na ogólny rozwój większych obszarów.

Wszystkie ww. typy działań będą mogły być realizowane w formule projektów partnerskich, które przyczynią się do lepszego zarządzania dziedzictwem kulturowym i promowania dziedzictwa kulturowego, co w konsekwencji wpłynie na większą identyfikację społeczeństwa z danym miejscem.

Ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa kulturowego i usług w dziedzinie kultury – 700 000 000 euro.

• Fundusze Europejskie na Rozwój Cyfrowy 2021-2027

Priorytet II: Zaawansowane usługi cyfrowe – jednym z celów programu jest stymulowanie rynku ponownego wykorzystywania zasobów kultury i danych naukowych. Powstałe e-usługi powinny zapewnić zdalny dostęp do unikalnych narzędzi oraz umożliwić przetwarzanie, analizę, bezpieczne gromadzenie i archiwizację dużych zbiorów danych, co będzie skutkowało przyspieszeniem rozwoju takich obszarów jak np.: kultura i rozrywka, motoryzacja, e-zdrowie, transport, bezpieczeństwo publiczne, energetyka, technologie finansowe czy rolnictwo.

2.1 Wysoka jakość i dostępność e-usług publicznych – np. tworzenie, rozwój, integracja e-usług publicznych, wykorzystanie potencjału informacji sektora publicznego (ISP) i technologii w administracji z zastosowaniem np. analiz wielkich zbiorów danych oraz metod sztucznej inteligencji.

2.3 Cyfrowa dostępność i ponowne wykorzystanie informacji – np. digitalizacja zasobów kultury, administracji i nauki (m.in. dane z badań naukowych oraz zasobów edukacyjnych finansowanych ze środków publicznych). Program zakłada podejmowanie działań zwiększających otwartość oraz poziom ponownego wykorzystania danych z zasobów kultury (w tym niebędących ISP), nauki i administracji. Wsparcie będzie udzielane również na budowę lub modernizację i udostępnianie rozwiązań informatycznych do prowadzenia zaawansowanej analityki danych z wykorzystaniem nowych technologii.

Beneficjentami Programu mogą być m.in.: instytucje kultury, przedsiębiorcy, obywatele, NGO.

• Kreatywna Europa 2021-2027

Kreatywna Europa (Creative Europe) to program Komisji Europejskiej, którego celem jest wsparcie ponadnarodowych działań europejskich sektorów kultury, audiowizualnego i kreatywnego w obszarze kultury i sztuki przyczyniających się do budowania kompetencji, profesjonalizacji i zwiększania konkurencyjności sektorów na rynku globalnym, wpływ na zwiększanie dostępu do kultury i sztuki, docieranie do nowych grup odbiorców i zwiększanie uczestnictwa w kulturze, rozwój współpracy międzynarodowej oraz wsparcia ponadnarodowego obiegu europejskich dzieł i twórców, ochrony i propagowania różnorodności kulturowej i językowej oraz europejskiego dziedzictwa kulturowego, wykorzystanie technologii i wdrażanie innowacji w sektorach oraz dostosowania sektorów do zmiany cyfrowej.

W ramach nowej edycji Programu istotne będą także wsparcie sektorów w odbudowie po kryzysie wywołanym pandemią COVID-19, zrównoważony rozwój i zielona transformacja sektorów, równość i równouprawnienie oraz włączanie społeczne poprzez kulturę i sztukę.

Program będzie wdrażany poprzez komponenty:

- komponent Media – wspierający działania sektora audiowizualnego,
- komponent Kultura – wspierający działania sektorów kultury i kreatywnego,
- komponent międzysektorowy – wspierający rozwój innowacji w projektach łączących sektory kultury, kreatywny i audiowizualny, a także sektor wysokiej jakości mediów informacyjnych i rozwój umiejętności krytycznego korzystania z mediów.

10. Bibliografia

1. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami
2. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.
3. Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym
4. Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane
5. Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska
6. Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody
7. Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami.
8. Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej
9. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem
10. Materiały udostępnione przez Urząd Gminy w Krośnice
11. Materiały udostępnione przez Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków we Wrocławiu
12. Gminny program opieki nad zabytkami Gminy Krośnice na lata 2021-2024
13. Ranošek E., Ranošek W., Załęski J., Miasto i Gmina Milicz, Zeszyt 19, Wrocław 1994
14. Plicht J., Zabytki architektury Dolnego Śląska, Wrocław 1978.
15. Plan odnowy miejscowości wsi Krośnice przyjęty uchwałą nr Uchwały nr 1/2009 Zebrania wiejskiego w miejscowości Krośnice z dnia 14 grudnia 2009 r.
16. Zabytki sztuki w Polsce. Śląsk, Warszawa 2006, s. 927-928
17. Pokora J. Zlat M. (red.), Katalog zabytków sztuki w Polsce. Seria Nowa, t. 4: Województwo wrocławskie, z. 3: Milicz, Żmigród, Twardogóra i okolice, Warszawa 1997
18. Pilch J., Leksykon zabytków architektury Dolnego Śląska, Warszawa 2005
19. Lasak I., Epoka brązu na pograniczu śląsko-wielkopolskim, cz. II: Zagadnienia kulturowo-osadnicze, Wrocław 2001
20. Czesław Cetwiński, Zabytki architektury w województwie wrocławskim, 1987, Wyd. Urzędu Wojewódzkiego we Wrocławiu
21. Roman Jaśniewski, Milicz, Cieszków, Krośnice i okolice. Przewodnik, 1998, Oficyna Wydawnicza „Sudety” Oddziału Wrocławskiego PTTK
22. Mgr inż. arch. Emilia Dymarska mgr inż. Anna Omatek mgr Wiesława Staniszevska mgr Barbara Uszałowicz – Piąty mgr Donata Wiśniewska, Wytoczne konserwatorskie do planu ogólnego zagospodarowania przestrzennego gminy Krośnice woj. wrocławskie, Wrocław 1993 r.
23. Roman Jaśniewski, Milicz, Cieszków, Krośnice i okolice, Wrocław, 1997 r.
24. www.krosnice.pl
25. www.milicz-powiat.pl
26. <http://nasza.barycz.pl>
27. www.zabytek.pl
28. www.stat.gov.pl/gus
29. www.isap.sejm.gov.pl

11. Spis tabel

- 1.** Tabela 1. Zabytkowe cmentarze z terenu Gminy Krośnice
- 2.** Tabela nr 2. Zabytkowe parki na terenie Gminy Krośnice
- 3.** Tabela nr 3. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków z terenu Gminy Krośnice
- 4.** Tabela nr 4. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków z terenu Gminy Krośnice
- 5.** Tabela nr 5. Obiekty ujęte w gminnej ewidencji zabytków, których Gmina Krośnice jest właścicielem/współwłaścicielem
- 6.** Tabela nr 6. Analiza SWOT
- 7.** Tabela nr 7. Zakres działań w zakresie ochrony i zarządzania dziedzictwem kulturowym Gminy Krośnice

12. Załączniki

Załącznik nr 1. Obiekty ujęte w gminnej ewidencji zabytków Gminy Krośnice

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	OBIEKT	ADRES	NR LUB NR DZ.	UWAGI
1	Brzostowo	Historyczny układ ruralistyczny wsi			
2	Brzostowo	Budynek gospodarczy	obok szkoły	1	
3	Brzostowo	Przytułek św. Marcina, Szkoła podstawowa, ob. dom mieszkalny		1	
4	Brzostowo	Budynek mieszkalny		3	
5	Brzostowo	Budynek mieszkalny		5	
6	Brzostowo	Dom Ludowy, ob. budynek mieszkalny		16-16a	
7	Brzostowo	Budynek mieszkalny		31	
8	Brzostowo	Kościół fil. Dobrego Pasterza		33	
9	Brzostowo	Obora	teren d. PGR	38	
10	Brzostowo	Park pałacowy		dz. nr 104/18, 256/96	
11	Brzostowo	Cmentarz poewangelicki	na pd. od wsi	dz. nr 283	
12	Brzostowo	Cmentarz rodowy rodziny Stolberg	na pd. od wsi	dz. nr 283	
13	Bukowice	Historyczny układ ruralistyczny wsi			
14	Bukowice	Budynek mieszkalny	ul. Jesionowa	1	d. nr 226
15	Bukowice	Budynek mieszkalny	ul. Jesionowa	9	d. nr 231
16	Bukowice	Budynek mieszkalny	ul. Jesionowa	11	d. nr 232
17	Bukowice	Budynek mieszkalny	ul. Jesionowa	15	d. nr 250
18	Bukowice	Budynek mieszkalno-gospodarczy	ul. Jesionowa	16	d. nr 34
19	Bukowice	Stodoła	ul. Jesionowa	18	d. nr 33
20	Bukowice	Budynek mieszkalny	ul. Jesionowa	38	d. nr 10
21	Bukowice	Budynek mieszkalny	ul. Jesionowa	43	d. nr 257
22	Bukowice	Budynek mieszkalny	ul. Jesionowa	54	d. nr 3
23	Bukowice	Budynek mieszkalny	ul. Kolejowa	4	d. nr 39
24	Bukowice	Dworzec PKP	ul. Kolejowa	dz. nr 384/1	
25	Bukowice	Budynek mieszkalny	ul. Krośnicka	6	d. nr 48
26	Bukowice	Cmentarz katolicki parafialny	ul. Słoneczna	dz. nr 771	
27	Bukowice	Bar „Pod Jeleniem”, ob. budynek mieszkalny	ul. Wrocławska	2	d. nr 222
28	Bukowice	Szkoła podstawowa, ob. budynek nieużytkowany	ul. Wrocławska/ Pszczela	19/1	
29	Bukowice	Budynek mieszkalny	ul. Wrocławska	25	d. nr 58
30	Bukowice	Wiejski dom towarowy, ob. budynek mieszkalny i sklep	ul. Wrocławska	44	d. nr 207
31	Bukowice	Budynek mieszkalny	ul. Wrocławska	46	d. nr 206
32	Bukowice	Zespół kościoła par. NMP Wniebowziętej	ul. Wrocławska	47-49	
33	Bukowice	Cmentarz katolicki parafialny w zespole kościoła par. NMP Wniebowziętej	ul. Wrocławska	47	
34	Bukowice	Kościół par. NMP Wniebowziętej w zespole	ul. Wrocławska	47	
35	Bukowice	Stodoła, ob. garaże w zespole	przy starej plebanii	49	

		kościół par. NMP Wniebowziętej			
36	Bukowice	Plebania w zespole kościoła par. NMP Wniebowziętej	ul. Wrocławska	49	
37	Bukowice	Stara plebania w zespole kościół par. NMP Wniebowziętej	ul. Wrocławska	49	
38	Bukowice	Budynek mieszkalny	ul. Wrocławska	73-73a	d. nr 89
39	Bukowice	Budynek mieszkalny	ul. Wrocławska	74	d. nr 187
40	Bukowice	Stodoła	ul. Wrocławska	120	d. nr 168
41	Bukowice	Budynek mieszkalny	ul. Wrocławska	168	d. nr 147
42	Bukowice	Cmentarz poewangelicki	ul. Wrocławska	dz. nr 70/3	
43	Czarnogózdzice	Historyczny układ ruralistyczny wsi			
44	Czarnogózdzice	Zespół dworsko-folwarczny		22-24	
45	Czarnogózdzice	Dwór w zespole dworsko- folwarcznym		22	
46	Czarnogózdzice	Park dworski wraz z aleją kasztanową w zespole dworsko-folwarcznym	dz. nr 5/12, 5/25, 5/30, 5/32, 5/34, 5/35, 5/36, 5/37, 5/51	22	
47	Czarnogózdzice	Stajnia, ob. chlewnia i mieszkania w zespole dworsko-folwarcznym		23	
48	Czarnogózdzice	Stodoła, ob. magazyn w zespole dworsko-folwarcznym		23	
49	Czarnogózdzice	Obora, ob. magazyn w zespole dworsko-folwarcznym		23	
50	Czarnogózdzice	Budynek gospodarczy w zespole dworsko-folwarcznym, ob. warsztaty		23	
51	Czarnogózdzice	Budynek mieszkalny w zespole dworsko-folwarcznym		24	
52	Czarnogózdzice	Cmentarz poewangelicki		dz. nr 26	
53	Czarnogózdzice	Cmentarz rodowy		dz. nr 116	
54	Czeszyce	Historyczny układ ruralistyczny wsi			
55	Dąbrowa	Historyczny układ ruralistyczny wsi			
56	Dąbrowa	Budynek mieszkalny		2	
57	Dąbrowa	Budynek mieszkalny		7-7a	
58	Dąbrowa	Cmentarz poewangelicki		dz. nr 166	
59	Dziewiętin	Historyczny układ ruralistyczny wsi			
60	Dziewiętin	Budynek mieszkalny		4	
61	Dziewiętin	Budynek mieszkalny		9	
62	Dziewiętin	Budynek mieszkalny		14	
63	Dziewiętin	Zespół dworsko-folwarczny		24	
64	Dziewiętin	Relikt bramy parkowej w zespole dworsko-folwarcznym		24	
65	Dziewiętin	Dwór (ruina) w zespole dworsko-folwarcznym		24	
66	Dziewiętin	Oficina mieszkalna w zespole dworsko-folwarcznym		24	
67	Dziewiętin	Park dworski w zespole dworsko-folwarcznym		24, dz. nr 14/4, 25/1, 25/2, 39/7, 42/14, 42/16, 42/17, 42/18, 60/3, 60/9, 60/10, 60/11, 62/4, 62/5, 62/6, 77, 259/3, 259/6, 266, 267, 268	
68	Dziewiętin	Spichlerz w zespole dworsko- folwarcznym		24	

69	Dziewiętlin	Stodoła w zespole dworsko-folwarcznym		24	
70	Dziewiętlin	Stodoła w zespole dworsko-folwarcznym		24	
71	Dziewiętlin	Cmentarz poewangelicki	na zach. od wsi	dz. nr 262/3, 263/2	
72	Grabownica	Historyczny układ ruralistyczny wsi			
73	Grabownica	Cmentarz poewangelicki	na pd. od wsi	dz. nr 106	
74	Kotlarka	Historyczny układ ruralistyczny wsi			
75	Kotlarka	Cmentarz poewangelicki	na pd. od wsi	dz. 127	
76	Krośnice	Historyczny układ ruralistyczny wsi			
77	Krośnice	Zespół dworca PKP	ul. Dębowa	10	
78	Krośnice	Budynek gospodarczy w zespole dworca PKP	ul. Dębowa	10	
79	Krośnice	Budynek WC w zespole dworca PKP	ul. Dębowa	10	
80	Krośnice	Dworzec w zespole dworca PKP	ul. Dębowa	10	
81	Krośnice	Budynek mieszkalny	ul. Kasztanowa	3	
82	Krośnice	Budynek mieszkalny	ul. Kasztanowa	5	
83	Krośnice	Budynek mieszkalny, ob. budynek mieszkalno-usługowy	ul. Kolejowa	1	
84	Krośnice	Budynek mieszkalny	ul. Kolejowa	3	
85	Krośnice	Budynek mieszkalny w zespole dworca PKP	ul. Kolejowa	40	
86	Krośnice	Budynek mieszkalny	ul. Kolejowa	44	
87	Krośnice	Budynek mieszkalny	ul. Kolejowa	59	
88	Krośnice	Dawny zespół Sanatorium Neuropsychiatrycznego	ul. Kwiatowa, ul. Parkowa, ul. Sanatoryjna, ul. Sportowa		
89	Krośnice	„Zameczek” w dawnym zespole Sanatorium Neuropsychiatrycznego, ob. budynek administracyjno-hotelowy	ul. Kwiatowa	2, 2a, 2b	
90	Krośnice	Pawilon dziecięcy w dawnym zespole Sanatorium Neuropsychiatrycznego, ob. Szkolne Schronisko Młodzieżowe	ul. Kwiatowa	4	(San. 4)
91	Krośnice	Budynek mieszkalno-administracyjny w dawnym zespole Sanatorium Neuropsychiatrycznego	ul. Kwiatowa/ ul. Sanatoryjna	4a/22b	(San.10)
92	Krośnice	Pralnia w dawnym zespole Sanatorium Neuropsychiatrycznego, ob. budynek mieszkalny	ul. Kwiatowa	6a-f	(San. 22)
93	Krośnice	Laboratorium w dawnym zespole Sanatorium Neuropsychiatrycznego, ob. budynek usługowy	ul. Kwiatowa	7	(San. 6)
94	Krośnice	Garaże w dawnym zespole Sanatorium	ul. Kwiatowa	8	(San.18)

		Neuropsychiatrycznego, ob. budynek mieszkalny			
95	Krośnice	Pawilon dziecięcy VII w dawnym zespole Sanatorium Neuropsychiatrycznego, ob. Dom Pomocy Społecznej	ul. Kwiatowa	9	(San. 7)
96	Krośnice	Izolatka w dawnym zespole Sanatorium Neuropsychiatrycznego, ob. warsztat	ul. Kwiatowa	9	(San. 25)
97	Krośnice	Masarnia w dawnym zespole Sanatorium Neuropsychiatrycznego, ob. budynek nieużytkowany	ul. Kwiatowa	14	(San. 21)
98	Krośnice	Leśniczówka	ul. Leśna	2	d. nr 138
99	Krośnice	Oficyna mieszkalna w zespole pałacowo-folwarcznym, ob. budynek mieszkalny	ul. Lipowa	2	(San.39)
100	Krośnice	Budynek mieszkalno-gospodarczy (spichlerz) w zespole pałacowo-folwarcznym, ob. budynek nieużytkowany	ul. Lipowa	5a-d	
101	Krośnice	Restauracja „Ustronie”, ob. budynek usługowy	ul. Parkowa	1	
102	Krośnice	Budynek mieszkalny, ob. budynek mieszkalno-usługowy	ul. Parkowa	2	
103	Krośnice	Budynek mieszkalny w dawnym zespole Sanatorium Neuropsychiatrycznego	ul. Parkowa	24	(San. 40)
104	Krośnice	Dom zarządcy w zespole pałacowo-folwarcznym, ob. budynek mieszkalny	ul. Parkowa	26-26a-26b	(San 39)
105	Krośnice	Budynek mieszkalny w dawnym zespole Sanatorium Neuropsychiatrycznego, ob. budynek mieszkalno-usługowy	ul. Sanatoryjna	16	(San. 13)
106	Krośnice	Budynek mieszkalny w dawnym zespole Sanatorium Neuropsychiatrycznego	ul. Sanatoryjna	18	(San. 14)
107	Krośnice	Pawilon dziecięcy VIII w dawnym zespole Sanatorium Neuropsychiatrycznego, ob. budynek nieużytkowany	ul. Sanatoryjna	21	(San. 8)
108	Krośnice	Cmentarz przyszpitalny, ob. miejsce pocmentarne	ul. Sanatoryjna	dz. 506-104, 506-105	na skraju zespołu Sanatorium
109	Krośnice	Zespół pałacowo-folwarczny	ul. Sportowa, Parkowa, Lipowa		
110	Krośnice	Park pałacowy w zespole pałacowo-folwarcznym	ul. Sportowa	4, dz. nr 188, 189/1, 189/2, 190/2, 190/3, 190/4, 416/2, 508/8, 508/19, 508/29, 508/30, 508/55, 508/61, 508/97, 508/99, 508/100, 508/101, 508/102, 508/116, 508/117, 508/126, 508/135, 508/136, 508/137, 508/139, 508/140, 829/2, 829/3, 829/4, 829/5	
111	Krośnice	Pałac w zespole pałacowo-folwarcznym, ob. Urząd Gminy	ul. Sportowa	4	(San. 19)
112	Krośnice	Budynek mieszkalny w dawnym zespole Sanatorium Neuropsychiatrycznego	ul. Sportowa	5	(San. 11)
113	Krośnice	Szkoła	ul. Szkolna	13	

114	Kubryk	Historyczny układ ruralistyczny osady leśnej			
115	Kuźnica Czeszycka	Historyczny układ ruralistyczny wsi			
116	Kuźnica Czeszycka	Szkoła parafialna, ob. podstawowa		1	
117	Kuźnica Czeszycka	Plebania		2	
118	Kuźnica Czeszycka	Budynek mieszkalny		3	
119	Kuźnica Czeszycka	Budynek mieszkalny		4	
120	Kuźnica Czeszycka	Budynek mieszkalny		7	
121	Kuźnica Czeszycka	Budynek mieszkalny		11	
122	Kuźnica Czeszycka	Szkoła podstawowa, ob. budynek mieszkalny		45	
123	Kuźnica Czeszycka	Zespół pałacowo-folwarczny		51-51a-51b	
124	Kuźnica Czeszycka	Obora w zespole pałacowo-folwarcznym		51	
125	Kuźnica Czeszycka	Spichlerz w zespole pałacowo-folwarcznym		51	
126	Kuźnica Czeszycka	Stajnia w zespole pałacowo-folwarcznym		51	
127	Kuźnica Czeszycka	Stodoła I w zespole pałacowo-folwarcznym		51	
128	Kuźnica Czeszycka	Pałac w zespole pałacowo-folwarcznym		51 a	
129	Kuźnica Czeszycka	Oficina mieszkalna I w zespole pałacowo-folwarcznym		51 b	
130	Kuźnica Czeszycka	Oficina mieszkalna II w zespole pałacowo-folwarcznym		51 b	
131	Kuźnica Czeszycka	Cmentarz ewangelicki, ob. katolicki parafialny	na północny wschód od wsi	dz. nr 80/6	
132	Kuźnica Czeszycka	Zespół kościoła par. św. Jana Chrzciciela		dz. nr 111	
133	Kuźnica Czeszycka	Cmentarz katolicki parafialny w zespole kościoła par. św. Jana		dz. nr 111	
134	Kuźnica Czeszycka	Kościół par. św. Jana Chrzciciela w zespole		dz. nr 111	Rejestr zabytków nr 154/1541 z dnia 25.02.1966
135	Kuźnica Czeszycka	Mur wokół kościoła w zespole kościoła par. św. Jana		dz. nr 111	
136	Lędzina	Historyczny układ ruralistyczny wsi			
137	Lędzina	Budynek mieszkalny		1	
138	Lędzina	Budynek mieszkalny		2	
139	Lędzina	Budynek mieszkalny		4	
140	Lędzina	Budynek mieszkalny		14	
141	Lędzina	Budynek mieszkalny		17	
142	Lędzina	Budynek mieszkalny		19	
143	Lędzina	Cmentarz poewangelicki	na wschód od wsi, w lasku	dz. nr 54	
144	Luboradów	Historyczny układ ruralistyczny wsi			

145	Luboradów	Szkoła, ob. Dom Pracy Twórczej ASP		2	
146	Luboradów	Szkoła, ob. budynek mieszkalno-usługowy		10-10a	
147	Luboradów	Cmentarz poewangelicki	na pd. od wsi	dz. nr 38	
148	Łazy Małe	Historyczny układ ruralistyczny wsi			
149	Łazy Małe	Budynek mieszkalny		3	
150	Łazy Małe	Budynek mieszkalny		8	
151	Łazy Małe	Budynek mieszkalny		17	
152	Łazy Małe	Budynek mieszkalny		18	
153	Łazy Małe	Cmentarz ewangelicki (zlikwidowany)		dz. nr 85	
154	Łazy Wielkie	Historyczny układ ruralistyczny wsi			
155	Łazy Wielkie	Budynek mieszkalny		12	
156	Łazy Wielkie	Stodoła		12	
157	Łazy Wielkie	Budynek mieszkalny		14	
158	Łazy Wielkie	Budynek mieszkalny		39	
159	Łazy Wielkie	Cmentarz poewangelicki	pośrodku wsi za nr 26	dz. nr 117	
160	Pierstnica	Historyczny układ ruralistyczny wsi			
161	Pierstnica	Szkoła, ob. budynek mieszkalny		1	
162	Pierstnica	Zespół pałacowo-folwarczny:		2b-d	
163	Pierstnica	Budynek mieszkalny w zespole pałacowo-folwarcznym		2b	
164	Pierstnica	Budynek gospodarczy, tzw. drewnutnia w zespole pałacowo-folwarcznym		2b	
165	Pierstnica	Budynek mieszkalny w zespole pałacowo-folwarcznym		2c	
166	Pierstnica	Budynek mieszkalny w zespole pałacowo-folwarcznym		2d	
167	Pierstnica	Obora w zespole pałacowo-folwarcznym		2d	
168	Pierstnica	Owczarnia w zespole pałacowo-folwarcznym		2d	
169	Pierstnica	Budynek mieszkalny		6	
170	Pierstnica	Budynek mieszkalny		14	
171	Pierstnica	Budynek mieszkalny		15	
172	Pierstnica	Budynek mieszkalny		20	
173	Pierstnica	Budynek mieszkalny		25	d. nr 23
174	Pierstnica	Obora		25	d. nr 23
175	Pierstnica	Budynek mieszkalny w zagrodzie		26	
176	Pierstnica	Obora w zagrodzie		26	
177	Pierstnica	Budynek gospodarczy w zagrodzie		27	d. 27b
178	Pierstnica	Budynek mieszkalny w zagrodzie		27	d. 27b
179	Pierstnica	Budynek gospodarczy w zagrodzie		27a	
180	Pierstnica	Budynek mieszkalny w zagrodzie		27a	
181	Pierstnica	Budynek mieszkalny w		28	

		zagrodzie			
182	Pierstnica	Obora w zagrodzie		28	
183	Pierstnica	Stodoła w zagrodzie		28	
184	Pierstnica	Budynek mieszkalny		33	
185	Pierstnica	Stodoła		36	d. nr 38
186	Pierstnica	Budynek mieszkalny		37	
187	Pierstnica	Cmentarz poewangelicki	na pd. od wsi, k. nr 1	dz. nr 183	
188	Pierstnica	Park pałacowy w zespole pałacowo-folwarcznym		dz. nr 596/2	Rejestr zabytków nr 150/650/W z dnia 21.09.1990 r.
189	Pierstnica Mała	Historyczny układ ruralistyczny wsi			
190	Pierstnica Mała	Stodoła		5	
191	Pierstnica Mała	Budynek mieszkalny		13	
192	Police	Historyczny układ ruralistyczny wsi			
193	Police	Dom dróżnika		14	
194	Stara Huta	Historyczny układ ruralistyczny wsi			
195	Stara Huta	Budynek mieszkalny pracowników leśnych		31	
196	Stara Huta	Budynek mieszkalny pracowników leśnych		32	
197	Stara Huta	Cmentarz poewangelicki		dz. nr 298	
198	Suliradzice	Historyczny układ ruralistyczny wsi			
199	Świebodów	Historyczny układ ruralistyczny wsi			
200	Świebodów	Budynek mieszkalno-gospodarczy		9-19	
201	Świebodów	Budynek mieszkalny		11-11a	
202	Świebodów	Budynek mieszkalny		43-43a	
203	Świebodów	Park dworski		dz. nr 121/1, 121/2, 122/2, 123, 126, 127, 202, 245	
204	Wąbnice	Historyczny układ ruralistyczny wsi			
205	Wąbnice	Zespół dworca PKP	Wąbnice	30	d. Wierzchowice
206	Wąbnice	Budynek WC w zespole dworca PKP	Wąbnice	30	d. Wierzchowice
207	Wąbnice	Dworzec w zespole dworca PKP	Wąbnice	30	d. Wierzchowice
208	Wąbnice	Cmentarz poewangelicki	na pn.-wsch. od wsi, przy krzyżówce	dz. nr 52	
209	Wąbnice	Mauzoleum Hochbergów	na pd. od wsi, dz. 61/42 AM-1	po środku lasku	Rejestr zabytków nr A/5946 z dnia 02.12.2014 r.
210	Wierzchowice	historyczny układ ruralistyczny wsi			Rejestr zabytków nr 151/400/W z dnia 30.09.1978 r.
211	Wierzchowice	Budynek mieszkalny	ul. Czatkowicka	4	d. nr 16
212	Wierzchowice	Budynek mieszkalny	ul. Czatkowicka	5	d. nr 9
213	Wierzchowice	Budynek mieszkalny	ul. Czatkowicka	6	d. nr 15
214	Wierzchowice	Budynek mieszkalny	ul. Czatkowicka	17	d. nr 49
215	Wierzchowice	Cmentarz poewangelicki	ul. Czatkowicka	dz. nr 20	
216	Wierzchowice	Kaplica grobowa	ul. Czatkowicka	dz. nr 20	
217	Wierzchowice	Budynek mieszkalny	ul. Kościelna	3, 3a, 3c	d. nr 96
218	Wierzchowice	Budynek mieszkalny	ul. Kościelna	5	d. nr 103
219	Wierzchowice	Budynek mieszkalny	ul. Kościelna	6	d. nr 20

220	Wierzchowice	Budynek mieszkalny	ul. Kościelna	7	d. nr 104
221	Wierzchowice	Budynek mieszkalny	ul. Kościelna	8	d. nr 19
222	Wierzchowice	Budynek mieszkalny	ul. Kościelna	9	d. nr 106
223	Wierzchowice	Budynek mieszkalny	ul. Kościelna	11	d. nr 107
224	Wierzchowice	Budynek mieszkalny	ul. Kościelna	12	d. nr 17
225	Wierzchowice	Szkoła, ob. budynek mieszkalny	ul. Kościelna	13	d. nr 108
226	Wierzchowice	Budynek mieszkalny	ul. Kościelna	14-14a	d. nr 7, 7 a
227	Wierzchowice	Stodoła	ul. Kościelna	14-14a	d. nr 7, 7 a
228	Wierzchowice	Budynek mieszkalno-gospodarczy	ul. Kościelna	17	d. nr 110
229	Wierzchowice	Budynek mieszkalny	ul. Kościelna	18	d. nr 5
230	Wierzchowice	Zespół kościoła par. Narodzenia NMP	ul. Kościelna	19	
231	Wierzchowice	Cmentarz ewangelicki, ob. katolicki parafialny w zespole kościoła par. Narodzenia NMP	ul. Kościelna	19	
232	Wierzchowice	Kaplica grobowa w zespole kościoła par. Narodzenia NMP	ul. Kościelna	19	
233	Wierzchowice	Kostnica w zespole kościoła par. Narodzenia NMP	ul. Kościelna	19	
234	Wierzchowice	Kościół par. Narodzenia NMP w zespole	ul. Kościelna	19	Rejestr zabytków nr 152/1170 z dnia 02.12.1964 r.
235	Wierzchowice	Zespół plebanii	ul. Kościelna	20-20a	d. nr 4
236	Wierzchowice	Budynek gospodarczy w zespole plebanii	ul. Kościelna	20-20a	d. nr 4
237	Wierzchowice	Plebania w zespole	ul. Kościelna	20-20a	d. nr 4
238	Wierzchowice	Budynek mieszkalny, tzw. służbówka w zespole plebanii	ul. Kościelna	20-20a	d. nr 4
239	Wierzchowice	Budynek mieszkalny	ul. Kościelna	22	d. nr 3
240	Wierzchowice	Dom zarządcy w d. zespole cegielni, ob. budynek mieszkalny	ul. Krótka	2	d. nr 53
241	Wierzchowice	Budynek mieszkalny	ul. Lipowa	2	d. nr 80
242	Wierzchowice	Budynek mieszkalny	ul. Miodowa	6	d. nr 101
243	Wierzchowice	Budynek mieszkalny	ul. Młyńska	1	d. nr 21
244	Wierzchowice	Budynek mieszkalny	ul. Młyńska/ul. Kościelna	2	d. nr 33
245	Wierzchowice	Budynek mieszkalny	ul. Młyńska	4	d. nr 32
246	Wierzchowice	Budynek mieszkalny	ul. Młyńska	14	d. nr 27
247	Wierzchowice	Budynek mieszkalny	ul. Młyńska	16-18	d. nr 26, 26 a
248	Wierzchowice	Zespół dworsko-folwarczny	ul. Parkowa	3, 3a, 3b	
249	Wierzchowice	Obora I w zespole dworsko-folwarcznym, ob. budynek mieszkalno-gospodarczy	ul. Parkowa	1	
250	Wierzchowice	Obora II w zespole dworsko-folwarcznym, ob. budynek gospodarczy	ul. Parkowa	1	
251	Wierzchowice	Budynek mieszkalno-gospodarczy w zespole dworsko-folwarcznym	ul. Parkowa	3, 3a, 3b	
252	Wierzchowice	Oficina mieszkalna I w zespole dworsko-folwarcznym	ul. Parkowa	3, 3a, 3b	d. nr 118
253	Wierzchowice	Spichlerz w zespole dworsko-folwarcznym	ul. Parkowa	3, 3a, 3b	
254	Wierzchowice	Stodoła I w zespole dworsko-folwarcznym	ul. Parkowa	3, 3a, 3b	
255	Wierzchowice	Stodoła II w zespole dworsko-folwarcznym	ul. Parkowa	3, 3a, 3b	

256	Wierzchowice	Park pałacowy w zespole dworsko-folwarcznym	ul. Parkowa	3, 3a, 3b, dz. nr 88/9, 88/10, 88/11, 88/14, 88/22, 88/23, 88/24, 88/25, 88/27, 88/30, 88/36, 88/37, 88/41	
257	Wierzchowice	Budynek mieszkalny	ul. Prosta	3	d. nr 65
258	Wierzchowice	Dwór w zespole dworsko-folwarcznym	ul. Sadownicza	2	d. nr 118, bud. Wyburzony, rejestr zabytków nr 153/1552 z dnia 25.02.1966 r.
259	Wierzchowice	Oficina mieszkalna II w zespole dworsko-folwarcznym	ul. Sadownicza	2	d. nr 115
260	Wierzchowice	Budynek mieszkalno-usługowy	ul. Sadownicza	3-3a	d. nr 35/36
261	Wierzchowice	Budynek mieszkalny	ul. Sadownicza	4	d. nr 63
262	Wierzchowice	Budynek mieszkalny, ob. budynek mieszkalny i restauracja	ul. Sadownicza	5-5a	d. nr 37
263	Wierzchowice	Budynek mieszkalny	ul. Sadownicza	7	d. nr 38
264	Wierzchowice	Budynek mieszkalny	ul. Sadownicza	19	d. nr 43
265	Wierzchowice	Budynek mieszkalny	ul. Sadownicza	22-22a	d. nr 55
266	Wierzchowice	Budynek mieszkalny	ul. Sadownicza	24-26	d. nr 54
267	Wierzchowice	Oficina mieszkalna III w zespole dworsko-folwarcznym, ob. budynek nieużytkowany	ul. Sadownicza	dz. nr 88/10	
268	Wierzchowice	Budynek mieszkalny	ul. Tęczowa	8	d. nr 88
269	Wierzchowice	Przedszkole, ob. budynek mieszkalny	ul. Zielona	1-1a	d. nr 60
270	Wierzchowice	Dom ogrodnika w zespole dworsko-folwarcznym, ob. budynek mieszkalny	ul. Zielona	4	
271	Żeleźniki	Historyczny układ ruralistyczny wsi			
272	Żeleźniki	Budynek mieszkalny		10	
273	Żeleźniki	Budynek mieszkalno-gospodarczy		16	
274	Żeleźniki	Dawne osiedle robotników leśnych:		24-25	
275	Żeleźniki	Budynek gospodarczy na d. osiedlu robotników leśnych		24	
276	Żeleźniki	Budynek mieszkalny na d. osiedlu robotników leśnych		24	
277	Żeleźniki	Budynek gospodarczy na d. osiedlu robotników leśnych		25	d. nr 23
278	Żeleźniki	Budynek mieszkalny na d. osiedlu robotników leśnych		25	d. nr 23
279	Żeleźniki	Cmentarz poewangelicki	przy nr 1, pd.-zach. wsi	dz. nr 21/1	

Załącznik nr 2. Stanowiska archeologiczne ujęte w gminnej ewidencji zabytków Gminy Krośnice

LP.	NR OBSZARU AZP	NR STANOWISKA NA OBSZARZE	NR STANOWISKA W MIEJSCOWOŚCI	FUNKCJA OBIEKTU	KULTURA	CHRONOLOGIA
BRZOSTOWO						
1	73-32	10	1	cmentarzysko ciałopalne	łużycka	epoka brązu - halsztat
2	73-32	6	2	znalezisko luźne		neolit
3	73-32	44	3	ślad osadnictwa	KCGD	mezolit - neolit
				ślad osadnictwa		mezolit
				ślad osadnictwa		paleolit schyłkowy
4	73-32	46	4	osada		epoka brązu - halsztat

5	73-32	17	5	znalezisko luźne		epoka kamienia
6	73-32	18	6	znalezisko luźne		neolit
7	73-32	19	7	znalezisko luźne		neolit
8	73-32	20	8	cmentarzysko kurhanowe ?		nieokreślona
9	73-32	21	9	znalezisko luźne		epoka brązu
10	73-32	22	10	nieokreślona		okres wpływów rzymskich
11	73-32	23	11	nieokreślona		okres wpływów rzymskich II-III
12	73-32	24	12	osada ?		wczesne średniowiecze
13	73-32	25	13	osada ?		wczesne średniowiecze
14	73-32	26	14	osada obronna ?		epoka brązu - halsztat ?
15	73-32	45	15	grób ciałopalny	przedłużycka	epoka brązu II
16	73-32	41	16	śląd osadnictwa		nieokreślona
17	73-32	7	17	śląd osadnictwa		pradzieje
BUKOWICE						
18	74-31	1	1	cmentarzysko ciałopalne	łużycka	epoka brązu V
19	74-31	2	2	śląd osadnictwa		pradzieje
				osada	przeworska	okres wpływów rzymskich późny
				cmentarzysko ciałopalne	przeworska	okres wpływów rzymskich ? IV ne
20	74-31	3	3	śląd osadnictwa		późne średniowiecze
				śląd osadnictwa		pradzieje
				cmentarzysko ciałopalne	łużycka	nieokreślona
				śląd osadnictwa		neolit
21	74-31	4	4	cmentarzysko szkieletowe	przeworska	okres wpływów rzymskich III-IV
22	74-31	5	5	osada	łużycka	halsztat C-D
23	74-32	1	6	osada ?		średniowiecze
				osada ?		epoka brązu - halsztat
				znalezisko luźne		neolit
24	74-32	2	7	grób szkieletowy		okres wpływów rzymskich IV
25	74-31	6	8	śląd osadnictwa		późne średniowiecze
				śląd osadnictwa		pradzieje
				osada	łużycka	epoka brązu
26	74-31	7	9	śląd osadnictwa		późne średniowiecze
				osada	łużycka	epoka brązu
27	74-31	19	10	osada	łużycka	epoka brązu IV
28	74-31	8	12	śląd osadnictwa		neolit
29	74-31	9	13	cmentarzysko	łużycka	epoka brązu wczesna
30	74-31	10	14	śląd osadnictwa		późne średniowiecze
				śląd osadnictwa		epoka brązu
31	74-31	11	15	śląd osadnictwa		okres wpływów rzymskich III ne
32	74-31	12	16	śląd osadnictwa		epoka brązu V - halsztat C-D
33	74-31	13	17	śląd osadnictwa		wczesne średniowiecze
34	74-31	14	18	śląd osadnictwa		epoka brązu
35	74-31	15	19	śląd osadnictwa		późne średniowiecze

				śląd osadnictwa		wczesne średniowiecze
36	74-31	16	20	śląd osadnictwa		neolit
37	74-31	17	21	śląd osadnictwa		późne średniowiecze
38	74-31	18	22	śląd osadnictwa		późne średniowiecze
				śląd osadnictwa		pradzieje
				osada	łużycka	nieokreślona
39	74-31	19	23	śląd osadnictwa		późne średniowiecze
				osada	łużycka	nieokreślona
40	74-31	20	24	śląd osadnictwa		późne średniowiecze
41	74-31	21	25	śląd osadnictwa		późne średniowiecze
42	74-31	22	26	śląd osadnictwa		późne średniowiecze
43	74-31	23	27	śląd osadnictwa		późne średniowiecze
44	74-31	24	28	śląd osadnictwa		późne średniowiecze
45	74-31	25	29	osada		wczesne średniowiecze fazy młodsze
				śląd osadnictwa		pradzieje
				osada	łużycka	nieokreślona
46	74-31	26	30	śląd osadnictwa		pradzieje
				śląd osadnictwa	przeworska	okres wędrówek ludów faza D
				osada	łużycka	nieokreślona
				śląd osadnictwa		neolit ?
47	74-31	27	31	śląd osadnictwa		pradzieje
48	74-31	28	32	śląd osadnictwa		okres wpływów rzymskich ?
49	74-31	29	33	śląd osadnictwa		pradzieje
50	74-31	30	34	śląd osadnictwa		późne średniowiecze
51	74-31	31	35	śląd osadnictwa		późne średniowiecze ?
CZARNOGOŹDZICE						
52	72-31	64	1	śląd osadnictwa		epoka kamienia
53	72-31	65	2	śląd osadnictwa		średniowiecze
				punkt osadniczy		pradzieje
				śląd osadnictwa	przeworska ?	okres wpływów rzymskich ?
				śląd osadnictwa	przeworska ?	laten ?
				punkt osadniczy	łużycka	nieokreślona
				śląd osadnictwa		epoka kamienia
54	72-31	66	3	punkt osadniczy		pradzieje
55	72-31	67	4	śląd osadnictwa		epoka kamienia
56	72-31	68	5	śląd osadnictwa		średniowiecze
				śląd osadnictwa		pradzieje
57	72-31	69	6	śląd osadnictwa		późne średniowiecze
				punkt osadniczy		wczesne średniowiecze X-XIII
				punkt osadniczy		pradzieje
				śląd osadnictwa	przeworska	nieokreślona
58	72-31	70	7	śląd osadnictwa		pradzieje
59	72-31	71	8	śląd osadnictwa		wczesne średniowiecze VIII-X

				śląd osadnictwa	łużycka	nieokreślona
60	72-31	72	9	cmentarzysko ciałopalne	łużycka ?	nieokreślona
DĄBROWA						
61	72-32	37	1	osada		pradzieje
				osada		wczesne średniowiecze X-XIII
62	72-31	88	2	śląd osadnictwa		epoka kamienia
63	72-31	89	3	śląd osadnictwa	łużycka	nieokreślona
				śląd osadnictwa		epoka kamienia
64	72-31	90	4	śląd osadnictwa		epoka kamienia
65	72-31	91	5	cmentarzysko ciałopalne		nieokreślona
66	72-31	92	6	śląd osadnictwa		wczesne średniowiecze
67	72-31	93	7	śląd osadnictwa		nieokreślona
68	72-32	38	8	punkt osadniczy		pradzieje
				śląd osadnictwa		średniowiecze
69	72-32	39	9	śląd osadnictwa		pradzieje
				śląd osadnictwa		wczesne średniowiecze X-XIII
				osada		średniowiecze
70	72-32	40	10	osada		średniowiecze
DZIEWIĘTLIN						
71	72-31	125	1	śląd osadnictwa		wczesne średniowiecze X-XIII
				cmentarzysko	łużycka	nieokreślona
				śląd osadnictwa		epoka kamienia
				cmentarzysko ciałopalne	łużycka	epoka brązu V - halsztat
72	73-31	6	2	cmentarzysko kurhanowe		nieokreślona
73	73-31	3	3	śląd osadnictwa		okres nowożytny
				śląd osadnictwa		wczesne średniowiecze
74	73-31	4	4	śląd osadnictwa		późne średniowiecze
				śląd osadnictwa	łużycka	epoka brązu - halsztat
75	73-31	5	5	śląd osadnictwa		epoka kamienia
76	72-31	126	6	osada		średniowiecze
				punkt osadniczy		wczesne średniowiecze X-XIII
				punkt osadniczy	łużycka	nieokreślona
77	72-31	127	7	śląd osadnictwa		średniowiecze
				śląd osadnictwa		pradzieje
				śląd osadnictwa	łużycka	nieokreślona
78	72-31	128	8	punkt osadniczy		wczesne średniowiecze X-XIII
				śląd osadnictwa		epoka kamienia
79	72-31	129	9	śląd osadnictwa		średniowiecze
				punkt osadniczy		wczesne średniowiecze X-XIII
				punkt osadniczy		pradzieje
GRABOWNICA						
80	73-33	1	1	nieokreślona		epoka brązu
81	73-32	3	2	nieokreślona		nieokreślona

82	72-32	74	3	śląd osadnictwa		epoka kamienia
				śląd osadnictwa		średniowiecze
83	72-32	75	4	punkt osadniczy	przeworska	okres wpływów rzymskich
				punkt osadniczy		pradzieje
				punkt osadniczy		wczesne średniowiecze X-XIII
				osada		średniowiecze
84	72-32	76	5	śląd osadnictwa	łużycka	nieokreślona
				śląd osadnictwa		pradzieje
				śląd osadnictwa		średniowiecze
85	72-32	77	6	punkt osadniczy	łużycka	nieokreślona
				punkt osadniczy	przeworska	nieokreślona
				punkt osadniczy		pradzieje
				śląd osadnictwa		średniowiecze
86	72-32	78	7	punkt osadniczy	łużycka	nieokreślona
				punkt osadniczy	przeworska	okres wpływów rzymskich
				punkt osadniczy		pradzieje
				punkt osadniczy		średniowiecze
87	72-32	79	8	osada	łużycka	nieokreślona
				osada		pradzieje
88	72-32	80	9	śląd osadnictwa		średniowiecze
89	72-32	81	10	śląd osadnictwa	kultura pucharów lejkowatych	neolit
90	72-32	82	11	śląd osadnictwa		neolit
91	72-32	83	12	śląd osadnictwa		epoka kamienia
92	72-32	84	13	śląd osadnictwa		epoka kamienia
93	72-32	85	14	śląd osadnictwa		epoka brązu I
KOTLARKA						
94	72-32	59	1	punkt osadniczy	przeworska	nieokreślona
				śląd osadnictwa		pradzieje
95	72-32	60	2	śląd osadnictwa		mezolit
96	72-32	61	3	śląd osadnictwa		mezolit
97	72-32	62	4	śląd osadnictwa		mezolit
98	72-32	63	5	śląd osadnictwa		neolit
99	72-32	64	6	śląd osadnictwa		neolit
100	72-32	65	7	śląd osadnictwa		neolit
101	72-32	66	8	śląd osadnictwa		epoka kamienia
102	72-32	67	9	śląd osadnictwa		epoka kamienia
103	72-32	68	10	śląd osadnictwa		epoka kamienia
104	72-32	69	11	śląd osadnictwa		epoka kamienia
KROŚNICE						
105	72-31	94	1	śląd osadnictwa	łużycka	nieokreślona
				śląd osadnictwa		epoka kamienia
				osada	przeworska	okres wpływów rzymskich

				osada	przeworska	laten późny
				obozowisko		mezolit
106	72-31	95	2	grodzisko		wczesne średniowiecze
107	72-31	96	3	śląd osadnictwa		średniowiecze
				śląd osadnictwa		wczesne średniowiecze X-XIII
				śląd osadnictwa	łużycka ?	nieokreślona
108	72-31	97	4	śląd osadnictwa		pradzieje
				śląd osadnictwa		epoka kamienia
109	72-31	98	5	punkt osadniczy		wczesne średniowiecze X-XIII
				śląd osadnictwa	łużycka	nieokreślona
110	72-31	99	6	śląd osadnictwa		paleolit
111	72-31	100	7	śląd osadnictwa		średniowiecze
				punkt osadniczy		wczesne średniowiecze X-XIII
				śląd osadnictwa		epoka kamienia
112	72-31	101	8	śląd osadnictwa		pradzieje
				śląd osadnictwa	łużycka	nieokreślona
113	72-31	102	9	osada		średniowiecze
114	72-31	103	10	osada		średniowiecze
				śląd osadnictwa		epoka kamienia
115	72-31	104	11	śląd osadnictwa		epoka kamienia
116	72-31	105	12	śląd osadnictwa		epoka kamienia
117	72-31	106	13	śląd osadnictwa		epoka kamienia
118	72-31	107	14	śląd osadnictwa		epoka brązu
119	72-31	108	15	śląd osadnictwa		pradzieje
120	72-31	109	16	grodzisko		średniowiecze
121	72-31	110	17	śląd osadnictwa		nieokreślona
122	72-32	41	18	śląd osadnictwa		epoka kamienia
				punkt osadniczy		średniowiecze
123	72-32	42	19	śląd osadnictwa		pradzieje
124	72-32	43	20	śląd osadnictwa		epoka kamienia
				punkt osadniczy	łużycka	nieokreślona
				śląd osadnictwa		średniowiecze
125	72-32	44	21	śląd osadnictwa		średniowiecze
126	72-32	45	22	punkt osadniczy	przeworska	nieokreślona
				śląd osadnictwa		wczesne średniowiecze 1 poł. XIII
127	72-32	46	23	śląd osadnictwa	łużycka	nieokreślona
				osada ?	przeworska	okres wpływów rzymskich
				osada ?		pradzieje
				osada ?		wczesne średniowiecze X-XIII
				śląd osadnictwa		średniowiecze
128	72-32	47	24	punkt osadniczy	kultura pucharów lejkowatych	neolit
				śląd osadnictwa	przeworska	laten

				śląd osadnictwa		średniowiecze
129	72-32	48	25	osada ?	łużycka	nieokreślona
				śląd osadnictwa		pradzieje
				śląd osadnictwa		wczesne średniowiecze X-XIII
				osada		średniowiecze
130	72-32	49	26	punkt osadniczy	łużycka	nieokreślona
				punkt osadniczy		pradzieje
				punkt osadniczy		wczesne średniowiecze X-XIII
				śląd osadnictwa		średniowiecze
131	72-32	50	27	śląd osadnictwa	łużycka	nieokreślona
				punkt osadniczy		pradzieje
				śląd osadnictwa		średniowiecze
132	72-32	51	28	śląd osadnictwa		epoka kamienia
				śląd osadnictwa		pradzieje
				osada		średniowiecze
133	72-32	52	29	śląd osadnictwa		pradzieje
				śląd osadnictwa		wczesne średniowiecze X-XIII
				śląd osadnictwa		średniowiecze
134	72-32	53	30	śląd osadnictwa		epoka kamienia
				śląd osadnictwa		wczesne średniowiecze X-XIII ?
				śląd osadnictwa		średniowiecze
135	72-32	54	31	osada		średniowiecze
136	72-32	55	32	śląd osadnictwa		epoka kamienia
				punkt osadniczy	łużycka	nieokreślona
				śląd osadnictwa		średniowiecze
137	72-32	56	33	śląd osadnictwa		pradzieje
				osada		średniowiecze
138	72-32	57	34	śląd osadnictwa	łużycka	nieokreślona
				śląd osadnictwa		średniowiecze
139	72-32	58	35	śląd osadnictwa		epoka kamienia
				punkt osadniczy	łużycka	nieokreślona
ŁĘDZINA						
140	73-32	53	1	osada ?		nieokreślona
141	74-32			osadnictwo wiejskie		okres nowożytny XVI
LUBORADÓW						
142	72-32	70	1	osada		pradzieje
				punkt osadniczy	łużycka	nieokreślona
				śląd osadnictwa		średniowiecze
143	72-32	71	2	punkt osadniczy	łużycka	nieokreślona
				punkt osadniczy		średniowiecze
144	72-32	72	3	punkt osadniczy	łużycka	nieokreślona
				punkt osadniczy	przeworska	nieokreślona
				śląd osadnictwa		średniowiecze

145	72-32	73	4	osada	łużycka	nieokreślona
				śląd osadnictwa	przeworska	nieokreślona
				śląd osadnictwa		średniowiecze
ŁAZY WIELKIE						
146	74-31	38	1	cmentarzysko ciałopalne	łużycka	epoka brązu V - halsztat C-D
147	74-31	39	2	śląd osadnictwa		neolit
148	74-31	40	3	osada	łużycka	nieokreślona
149	74-31	41	4	cmentarzysko	łużycka	nieokreślona
150	74-31	42	5	cmentarzysko kurhanowe		epoka brązu
151	74-31	43	6	osada		epoka brązu
152	74-31	26	7	cmentarzysko kurhanowe		epoka brązu II
153	74-31	24	8	osada ?	kultura pucharów lejkowatych	neolit
154	74-31	22	9	osada ?		epoka brązu
155	74-31	23	10	śląd osadnictwa		późne średniowiecze
				śląd osadnictwa		wczesne średniowiecze
156	74-31	25	11	śląd osadnictwa		późne średniowiecze
				śląd osadnictwa		pradzieje
157	74-31	44	12	śląd osadnictwa		nieokreślona
158	74-31	45	13	śląd osadnictwa		epoka brązu
159	74-31	46	14	śląd osadnictwa		epoka brązu
160	74-31	47	15	śląd osadnictwa	łużycka	epoka brązu IV
161	74-31	48	16	śląd osadnictwa	łużycka	epoka brązu V
162	74-31	49	17	śląd osadnictwa		neolit młodszy
163	74-31	50	18	śląd osadnictwa		późne średniowiecze
164	74-31	51	19	śląd osadnictwa		późne średniowiecze
				śląd osadnictwa		pradzieje
				osada	łużycka	nieokreślona
165	74-31	52	20	śląd osadnictwa		późne średniowiecze
166	74-31	53	21	śląd osadnictwa		pradzieje
				osada	przeworska	okres wpływów rzymskich
167	74-31	54	22	śląd osadnictwa		późne średniowiecze
				osada	przeworska	okres wpływów rzymskich późny
				śląd osadnictwa	łużycka	nieokreślona
PIERSTNICA						
168	73-32	5	1	cmentarzysko ciałopalne		epoka brązu - halsztat
169	73-31	13	2	nieokreślona		wczesne średniowiecze
170	73-32	13	3	cmentarzysko szkieletowe		okres wpływów rzymskich
171	73-31	14	4	osada ?		wczesne średniowiecze
172	73-32	14	5	cmentarzysko ciałopalne		okres wpływów rzymskich
173	73-31	10	6	cmentarzysko szkieletowe		okres wpływów rzymskich
174	73-31	19	7	osada ?		wczesne średniowiecze
				osada ?		okres wpływów rzymskich

				osada ?		epoka brązu - halsztat
175	73-32	12	8	cmentarzysko ciałopalne		okres wpływów rzymskich II-III
176	73-31	12	9	śląd osadnictwa		nieokreślona
				osada ?		wczesne średniowiecze
				osada ?		okres wpływów rzymskich
177	73-31	20	10	cmentarzysko ciałopalne		epoka brązu - halsztat
178	73-31	21	11	osada ?		epoka brązu - halsztat
179	73-32	15	12	nieokreślona		nieokreślona
				śląd osadnictwa		pradzieje
				osada		okres wpływów rzymskich
				śląd osadnictwa	łużycka	epoka brązu - halsztat
180	73-31	15	13	osada ?		okres wpływów rzymskich
181	73-31	16	14	nieokreślona		halsztat
182	73-31	7	15	osada ?		okres nowożytny XVI-XVIII
183	73-31	8	16	śląd osadnictwa		wczesne średniowiecze
184	73-31	9	17	śląd osadnictwa		późne średniowiecze
				śląd osadnictwa		pradzieje
185	73-31	17	18	śląd osadnictwa		nieokreślona
				śląd osadnictwa		późne średniowiecze
				osada ?		wczesne średniowiecze
				śląd osadnictwa		pradzieje
186	73-31	18	19	śląd osadnictwa		późne średniowiecze
				śląd osadnictwa		wczesne średniowiecze
				śląd osadnictwa		pradzieje
187	73-31	11	20	osada ?	łużycka	epoka brązu - halsztat
188	73-32	4	21	śląd osadnictwa		późne średniowiecze
				śląd osadnictwa		wczesne średniowiecze
				śląd osadnictwa		pradzieje
				śląd osadnictwa	łużycka	epoka brązu - halsztat
189	73-32	16	22	śląd osadnictwa		późne średniowiecze
				śląd osadnictwa		pradzieje
POLICE						
190	73-32	11	1	skarb ?	łużycka	epoka brązu V - halsztat
191	73-32	9	2	cmentarzysko ciałopalne	pomorska	halsztat D
				cmentarzysko ciałopalne	łużycka	epoka brązu - halsztat
192	73-32	8	3	cmentarzysko kurhanowe ?		epoka brązu ?
STARA HUTA						
193	71-33	31	1	śląd osadnictwa		późne średniowiecze
194	71-33	32	2	śląd osadnictwa		pradzieje
195	71-33	33	3	śląd osadnictwa		późne średniowiecze
				śląd osadnictwa	przeworska	okres wpływów rzymskich
196	71-33	34	4	śląd osadnictwa		pradzieje
197	71-33	35	5	śląd osadnictwa		pradzieje

				śląd osadnictwa		epoka kamienia
198	71-33	36	6	śląd osadnictwa	łużycka	nieokreślona
				śląd osadnictwa		pradzieje
SULIRADZICE						
199	72-33	1	1	śląd osadnictwa		epoka kamienia - epoka brązu I
200	72-33	2	2	osada	łużycka	epoka brązu IV
201	72-33	3	3	osada ?		okres nowożytny ?
ŚWIEBODÓW						
202	72-31	111	1	punkt osadniczy		pradzieje
203	72-31	112	2	osada	łużycka	epoka brązu - halsztat
				osada		pradzieje
				śląd osadnictwa		wczesne średniowiecze
				osada		późne średniowiecze
				osada		okres nowożytny
204	72-31	113	3	śląd osadnictwa		okres nowożytny
				śląd osadnictwa		pradzieje
				śląd osadnictwa	łużycka	nieokreślona
				śląd osadnictwa		epoka kamienia
205	72-31	114	4	śląd osadnictwa		epoka kamienia
206	72-31	115	5	śląd osadnictwa		epoka kamienia
207	72-31	116	6	osada		średniowiecze
				śląd osadnictwa		pradzieje
208	72-31	117	7	osada		średniowiecze
				punkt osadniczy		wczesne średniowiecze
				śląd osadnictwa		epoka kamienia
209	72-31	118	8	śląd osadnictwa		epoka kamienia
210	72-31	119	9	śląd osadnictwa	przeworska	okres wpływów rzymskich późny
211	72-31	120	10	śląd osadnictwa	łużycka	nieokreślona
212	72-31	121	11	śląd osadnictwa		średniowiecze
				punkt osadniczy		pradzieje
213	72-31	122	12	śląd osadnictwa		średniowiecze
				śląd osadnictwa		wczesne średniowiecze X-XIII ?
214	72-31	123	13	punkt osadniczy	przeworska	okres wpływów rzymskich późny
215	72-31	124	14	śląd osadnictwa		średniowiecze
				śląd osadnictwa		pradzieje
WĄBNICE						
216	72-31	18	1	śląd osadnictwa		wczesne średniowiecze X-XIII
				śląd osadnictwa	łużycka ?	nieokreślona
				śląd osadnictwa	łużycka	epoka brązu
217	72-31	19	2	punkt osadniczy		wczesne średniowiecze X-XIII
				cmentarzysko ciałopalne		nieokreślona
218	72-31	20	3	śląd osadnictwa		wczesne średniowiecze X-XIII
				punkt osadniczy		pradzieje

				cmentarzysko ciałopalne		nieokreślona
219	72-31	21	4	punkt osadniczy		pradzieje
				śląd osadnictwa		neolit ?
220	72-31	22	5	śląd osadnictwa		średniowiecze
				punkt osadniczy		wczesne średniowiecze X-XIII
				śląd osadnictwa		pradzieje
221	72-31	23	6	śląd osadnictwa		epoka kamienia
222	72-31	24	7	śląd osadnictwa		pradzieje
				śląd osadnictwa		epoka kamienia
223	72-31	25	8	śląd osadnictwa		średniowiecze
				śląd osadnictwa		wczesne średniowiecze VI-VIII
				śląd osadnictwa		pradzieje
224	72-31	26	9	osada		średniowiecze
				śląd osadnictwa		epoka brązu wczesna
225	72-31	27	10	śląd osadnictwa		średniowiecze
				śląd osadnictwa		wczesne średniowiecze X-XIII
226	72-31	28	11	śląd osadnictwa		epoka kamienia
227	72-31	29	12	śląd osadnictwa		średniowiecze
				śląd osadnictwa	łużycka	nieokreślona
228	72-31	30	13	śląd osadnictwa		średniowiecze
				śląd osadnictwa		wczesne średniowiecze X-XIII ?
				śląd osadnictwa		epoka kamienia
229	72-31	31	14	śląd osadnictwa		średniowiecze
				punkt osadniczy	łużycka	halsztat
				śląd osadnictwa		epoka kamienia
230	72-31	32	15	śląd osadnictwa		epoka kamienia
WIERZCHOWICE						
231	72-31	73	1	osada	łużycka	nieokreślona
				osada	łużycka	epoka brązu
232	72-31	74	2	punkt osadniczy	przeworska	okres wpływów rzymskich
				punkt osadniczy		pradzieje
				osada	łużycka	nieokreślona
				śląd osadnictwa		epoka kamienia
				osada	łużycka	epoka brązu
233	72-31	75	3	śląd osadnictwa		epoka kamienia
234	72-31	76	4	śląd osadnictwa		pradzieje
				śląd osadnictwa	łużycka	nieokreślona
				śląd osadnictwa		epoka brązu wczesna
235	72-31	77	5	osada		średniowiecze
				śląd osadnictwa		wczesne średniowiecze X-XIII
236	72-31	78	6	śląd osadnictwa		wczesne średniowiecze XIII
				śląd osadnictwa		epoka kamienia
237	72-31	79	7	śląd osadnictwa		pradzieje

238	72-31	80	8	śląd osadnictwa		średniowiecze
				śląd osadnictwa		wczesne średniowiecze X-XIII
239	72-31	81	9	śląd osadnictwa		średniowiecze - okres nowożytny
				śląd osadnictwa		epoka kamienia
240	72-31	82	10	śląd osadnictwa		średniowiecze
				śląd osadnictwa		pradzieje
				śląd osadnictwa		epoka kamienia
241	72-31	83	11	śląd osadnictwa		średniowiecze
				śląd osadnictwa		pradzieje
				śląd osadnictwa		epoka kamienia
242	72-31	84	12	śląd osadnictwa		epoka kamienia
243	72-31	85	13	śląd osadnictwa		epoka kamienia
244	72-31	86	14	śląd osadnictwa		epoka kamienia
245	72-31	87	15	śląd osadnictwa		średniowiecze ?
246	72-31	130	16	śląd osadnictwa		epoka kamienia
				śląd osadnictwa		pradzieje
				śląd osadnictwa		wczesne średniowiecze IX/X
				osada		wczesne średniowiecze IX-XII
				osada		wczesne średniowiecze XI/XII
ŻELEŹNIKI						
247	73-32	1	1	cmentarzysko kurhanowe ?		nieokreślona
248	73-32	2	2	znalezisko luźne		neolit

* obiekty zaznaczone na kolor niebieski wpisane są do rejestru zabytków